

ემოაშე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მუშვიდე

№ XII

დეკემბერი, 1900

ტფილისი

საქართველოს მემორიალური კომიტეტი, (P. 8. H. 8. T. 8.)

1900

შ ი ნ ა ა რ ს ი

I—წუთისრეწველი.—მოთხრობა.—XII—XXVI—ს. ა—სსა.	83. 1
II—ხალხური ლექსები.—(გაგონილი ხევსური ვაჟიკო არაბულისაგან).	56
III—ვერტები.—თხ. გიორგისა.—თარგ. გერმანულიდან.— ა—ნისა. (დასასრული)	60
IV—არხეოლოგიური მოგზაურობანი და უმნიშვნა- ნი.—ე. თაყაიშვილისა	1
V—სამეგრელოს აღწერა.—XXI—XXII.—არქანჯელო ლამბერტისა.—(თარგმანი იტალიურით)	25
VI—მე-18 სს. ქართული თეოკრია ლექსთა-წყობი. სა.—ა. ნაშვილისა	50
VII—შინაარსი 1900 წლის მოაზრისა	I—VI

8 (05)
880

მ მ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეშვიდე

Handwritten mark

№ XII

დ ე კ ა მ ბ ე რ ი, 1900

ტ ფ ი ლ ი ს ი

საქართველოს სახელმწიფო მატარებლის სააგენტო

1900

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 31-го Декабря 1900г.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	გვ.
I—წუთისოფელი. — მოთხრობა. — XII—XXVI ს. — ასო.	1
II—ხალხური ლექსები. — (გაგონილი ხევსური ვაჟიკო არაბულისაგან).	56
III—ვერტერი. — თხზ. გიორგისი. — თარგ. გერმანულიდან. — ი—ნისს (დასასრული)	60
IV—აკხმლოვითი მოგზაურობანი და უენიშვნა- ნი. — ე. თაყაიშვილისა	1
V—სამეგრელოს აღწერა. — XXI—XXII. — არქანჯელო ლამბერტისა. — (თარგმანი იტალიურით),	25
VI—მე. 18 საუკ. ქართული თეოკრია ლექსთა-წყობი- სა. — ა. ხახანაშვილისა	50
VII—შინაარსი 1900 წლის მოაზრისა I—VI	

წუთი სოფელი

(მოთხრობა)

XII *)

ერთ საღამოს, როდესაც მოსამსახურემ ოთახებში ლამპრები აანთო და ჩვენი ბედნიერი სპასოვიჩი მოუხდა სამწერლო სტოლს, კარები ვიღამაც გაუბედავად დააკაკუნა. რადგან ეს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, აზიტომ სახლის პატრონმა ამ ამბავს ყურადღებაც არ მიაქცია. გავიდა ცოტა რამ ხანი და უცებ მას შემოესმა ნელი და ნაზი ჩახრანტალება. ამ ხმამ ელექტრონის ნაპერწკალივით გაურბინა მთელს ტანში მჯანაშვილსა; კალამი ხელიდან გავარდა და თითონ თვალის დახამხამების უმალ ფეხზე წამოხტა. გაიხედა კარებისაკენ და იქ დაინახა ერთი ისეთი ვინმე, რომელმაც იმავე წამს სულ მთლად შეიპყრო მისი სული და გული.

კარებთან იდგა შავ ქართულ ტანისამოსში მოხდენილად გამოწყობილი ახალგაზდა მანდილოსანი, რომლის სიღამაზე გათქმული იყო მთელს იმ მხარეში. მინახავს შემოდგომის დამეში საავდრო ღრუბლებით შავად დაბურული ცა, უცებ დაუბერავს ქარს, გაუგლეჯია შუაზე ეს შავი ღრუბლები და მოწმენდილი ცის პატარა სივრცეზე გამოჩენილა ობლად მოციმციმე ბედვრიალა ვარსკვლავი, რომლის ნაზ ელვარებას მალღით აუვსია ცაცა და ქვეყანაცა. სწორედ ამ შავ ღრუბლებში მოელვარე ვარსკვლავსა ჰგავდა ეს ქალი. სპამოვიჩმა მოკრძალებით გადასდგა მისკენ რამდენიმე ნაბიჯი და ენა დაბმით

*) იხ. „შობაბე“ № XI, 19 00 წ.

მოიწვია თავის სტოლთან, სადაც ზდილობიანად მოუმზადა სავარძელი. ქალმა პაწია თეთრი ხელით ფუნჩულა კავები გაისწორა; ჯიბიდან ხელსახოცი ამოიღო და ვარდიფერ ლამაზ ტუჩებზე მოხდენილად მიისვ-მოისვა; მერმე აიღო თავი მალლა და ნელ-ნელა გასწია დამზადებული ადგილისაკენ. კაეალერი წინიდან ჩამოეცალა, სავარძელზე მიუშვირა ორივე ხელები და მოწიწებით მოახსენა:

— გთხოვთ დაბძანდე, კნენინა!

ქალმა უცებ გაბკისკისა; მაგრამ თავი მალე შეიკავა და დაბალის ხმით იწყო გულიანი კუჭკუჭი. მკაუნაშვილი გაშტერდა, ქკუა-გონება დაებნა და რამდენსამე ხანს შერცხვენილია, პირდაღებული და თვალე-დაჭყეტილი დარჩა. უცებ ერთმა საიმედო აზრმა გაურბინა თავში. ასე თავისუფლად მოკისკისე ქალი სწორედ საჩემკბილო უნდა იყვესო. ჩვენმა მიხეილმა ამავე წამს სული მოიღგა; ხმა მალლა გაღიხარხარა ამანაც და თვალეების პლუტური ბრეციით მოახსენა სტუმარსა:

— თუმცა თქვენი სიცილი სამოთხის გალობად ესმის ჩემს ყურებს, მაგრამ მაინც კი მინდა შევიტყო, — რა არის მიზეზი თქვენი ეგრეთი მხიარულებისა!

— მე კნენინა არა ვარ, ბატონო! — წარმოსთქვა უკვე დამშვიდებულის ღიმილით ქალმა; — მოქალაქის ქალი და ხელოსნის ქვრივი გახლავართ.

— მაშ, მაგაზე იცინით? — დაიძახა აღტაცებით მიხეილმა; — მაღლობა ღმერთს! მაგრამ გულ-ახსნით მოგახსენებთ, რომ აგერ ოც და თხუთმეტი წლის კაცი ვარ, მრავალი ლამაზი კნენინები მინახავს, მაგრამ მათში არც ერთი არ ყოფილა თქვენისთანა ამომავალი ცისკარა, თქვენისთანა მოწყვეტილი ვარსკვლავი, თქვენ ნაირად შემკული სიტურფითა და მშვენებითა! ვაგლახ მე, რომ დიდებულის მგოსნის ნიჭით არ ვარ ღვთისაგან დასაჩუქრებული! რომ დღე და ღამ ხელში ჩანგი არ მიჭირავს და თქვენს კალმით აუწერელს სიკეკლუტეს განუწყვეტლივ არ ვაქებ და არ ვადიდებ!

ქალი ნაზად ილიმებოდა, სიამოვნებით ლოყები თურაშაული ვაშლივით დასტკრუცოდა და ეშხით აღგზნებული შავი თვალები ტრფიალების ცეცხლიან ისრებს ელვასავით ისროდნენ აქეთ-იქით. ჩვენი მიხეილ ბაადურჩი თუმცა კაი გაქნილი „პლუტი“ იყო, მაგრამ ამ ისრებისაგან მაინც სასტიკად დაიჭრა. მთელი მისი სხეული ცახცახმა აიტანა, სისხლი მიაწვა თავში და პირუტყულობა ეინმა სულ მთლად მოიკავა მისი ბუნება. უცებ ქალის წინ დაეცა მუხლებზე და გაშალა ხელები, რომ მოხვეოდა მის ფეხებს, მაგრამ ქალი მარდად გაუსხლტდა ხელიდან. წამოხტა ფეხზე და კარებისაკენ გაიქცა-

— რას სჩადიხართ, ბატონო? — დაიძახა კარების ახლო შემდგარმა ქალმა, — რა საკადრისია მაგისთანა ქცევა! ჯერ სამი თვეც არ არის, რაც ქმარი დავმარხე და თქვენ კი. .

— აბრამის წიაღსა შინა განუსვენოს იმ თქვენ ქმარს! — შესძახა მკაუნაშვილმა. — ვფიცავ თქვენ ლამაზ თვალებს, რომ ყოველ თვე და კვირა არ დავაკლებ იმას პანაშვიდს!. დიდ, უხარმაზარ მარმარილოს ქვას დავადებ მის საფლავს!.

— ნუ სწუხდებით, ყმაწვილო, ნუ სწუხდებით! — გააწყვეტინა ქალმა; შემდეგ მსწრაფლად გატრიალდა უკან და ისე უეცრად გავარდა გარედ, რომ ჩვენმა სულ-წასულმა ღონეყუნამა ერთი დაძახებაც კი ვეღარ მოასწრო.

ხომ გინახავთ, ჩემო ბატონო, მძიმე ტვირთ ქვეშ მოკაკული, ლათში ჩაფლული ჯორაკა? — სწორედ ამ სულიერს ჰგავდა კაი ხანს ჩვენი ვაჟბატონი, როდესაც მარტოკა დარჩა თავის კაბინეტში. ორიოდ წამის შემდეგ აზრები შემოიკრიბა და გაცხარებული ეცა კარებსა; გამოაღო და გავარდა ქუჩაში. აქ მრავალი ქალი და კაცი დადიოდა, მედუქნეები რაღასაც გაჰკიოდნენ; მოსეირნე ხალხი ხმა-მალლა ლაპარაკობდა, ხუმრობდა, იცინოდა. ყველა ამან თითქო პანდური ამოჰკრა ჩვენს მიხეილს, რომელიც საჩქაროზე უკანვე შემოაგდო ოთახში. მას ეგონა, რომ სახლში მომხდარი ამბავი ქუჩამ უკვე იცოდა და ყველაფერი, რაც კი იმ ქუჩაში მან დაინახა, ან გაიგონა, ყველა-

ფერი შეეხებოდა მას. შუა ოთახში შეჩერდა, ორივე ხელები აიღო მაღლა და იწყო ცემა კისერში ხან ერთი მუშტით და ხან მეორეთი. თანაც ხმა მაღლა სიბრაზითა და ნიშნ-მოგებით იძახოდა:

— აი ასე გინდა, ასე, შე სულ-წასულო, შე მოუთმენელო მგელო!... ედემიდან მოფრენილი მტრედი ხელზე გიჯდა და ისე გაგიფრინდა, რომ ერთი ბუმბულიც კი ვერ გაშოაძერი!... შე ვირო, შენა!.. შენ სპასოვიჩი კი არა, უტვინო დოყლაპია, წუწკი ნაცარქექია უნდა გერქვას...

XIII

რომ იტყვიან: ამ კაცს ღმერთი გასწყრომიო, სწორედ ჩვენს პატივცემულ სპასოვიჩზე შეიძლება ამის თქმა. ლანაზი, უცნობი ქვრივის ისე მოულოდნელად გამოცხადებამ და შემდეგ მისმა საოცარმა გაქრობამ სულ ერთიან აურთა მას ჭკუის დაფორები. მართალია, სასამართლოში წინანდებურად დადიოდა, ძველებურადვე სწერდა არზებს, ლაპარაკობდა და იესებდა ფულით ჯიბეებს, მაგრამ ყველა ამას რაღაცნაირად გაუხუნდა ფერი, მოაკლდა შნო და მარილი. მსჯელობის დროს მას უცებ ავიწყდებოდა საჭირო სიტყვა, ეკარგებოდა აზრთა კავშირი, რისგამოც ერთგან რომ ოჩანი ცხენივით ჩერდებოდა, მეორე ადგილას კაქკაქივითა ხტოდა ერთი საგნიდან მეორეზე. აღარც ხმა ჰქონდა ისეთი რიხიანი, იმგვარად გამომხატველი მხნეობისა და გაბედულობისა, როგორც წინადა. მთელი ბუნება მჭაუნაშვილისა მოცუული იყო გააფთრებული პირუტყვეული ჭინითა. სადღაც და როდესღაც ენახა ცირკში ერთი ნახევრად დღდიშობილა ახალგაზდა მოთამაშე ქალი. ეს ქალი შემდეგ სრულიად მიავიწყდა და მხოლოდ დღეს ხელახლა აღსდგა იგი ფიქრებში. აღსდგა, გამოეჭიმა წინ მის სულიერ თვალებს და დღე და დამ აღარა შორდებოდა. ხანდისხან ისე გაუცხოველდებოდა ხოლმე ეს წარმოდგენა, რომ ხორციელის თვალითაც კი გასაოცარის სინამდვილით ხედავდა მის ტიტვე-

ლა ტლოკებს, პატარა ფეხებს, თეთრ მკერდსა, მოარშიყე თვალებს და საკოცნელად დამზადებულ ტუჩებსა. ერთ წუთს თვალწინ ქართულად თავდახურული ლამაზი ქერივიც გაურბენდა ხოლმე, მაგრამ, საკვირველია, მთელი ტანით კი არა, არამედ მხოლოდ თავი მისი, ტანი და ფეხები კი ისევ იმ ცირკის ქალისა ჰქონდა. მთელი თვე გასტანა ამგვარმა მდგომარეობამ და ამდროს განმავლობაში ყოველ დღე გახელებული ეძებდა გაფრენილი მტრედის გზა და კვალსა. ბოლოს გაუღიმა ბედმა: შეიტყო რომელ ქუჩაზე, რომელ სახლში სცხოვრობდა იგი. გაიგო ცოტა რამ მისი წარსული და აწმყო ცხოვრებიდან. კეთილმა ხალხმა არ დაიზარა და მის ზნესა და ხასიათზედაც გადასცეს რამდენიმე საყურადღებო ცნობანი. მუაუნაშიღმა შეიტყო, რომ იმ ქვრავს სახელად ერქვა მაშინკა. ქმარი მისი იყო კალატოზი, სახელ-განთქმული ოსტატი, უსტაბაში კალატოზებისა. თავის ხელობით მას შეეძინა კარგა დიდი ქონება. უყვარდა მთელი ორი-სამი თვე განუწყვეტელი მუშაობა, და, როცა ამ სამუშაოს ფულს მიიღებდა, რამდენიმე დღის განმავლობაში ერთ წამსაც ვეღარავინ ვერ ნახავდა მას ფხიზელსა. ორ-სამ თუნგ ღვინოს ჩანთქამდა, დათვრებოდა უგრძობელად და იქვე სუფრაზე გაიკიმებოდა მკვდარივითა. გაიღვიძებდა თუ არა, მაშინვე სველ-სველ ნახევარ თუნგს სტაცებდა ხელს, მოითხოვდა დოშსა და ხიზილალას და იმდენსა სვამდა, სინამხელახლა არ დაჰკარგავდა გრძობასა. ამნაირად გაატარებდა ხშირად მთელ კვირიაკს, შემდეგ კვალად დგებოდა ფეხზე, შოულობდა საქმეს და გამგელებული იწყებდა მუშაობასა. საუცხოვო სანახავი იყო ის ამ დროს!. მოხდენილის დაბალის ხმით განუწყვეტლივ ღიღინებდა და თან ორივე ხელებით, თვალისთ, ფეხით გალომებული იბრძოდა. მისი მუშაობა სწორედ გაცხარებული ბრძოლა იყო: შეიდი-რვა მარჯვე ბიჭი ვერ ასწრობდა მასალის მიტანას. სწორედ, მაგრა და მოხდენილად ამოჰყავდა კედლები, ჰყრიდა შეურყვეველ ბურჯებს, გადაჰყავდა ცის გუმბათივით ლამაზად დაქნილი თაღები. სადაც საჭირო იყო, კედელს ისე ააჭრებოდა, ისე გააღამაზებდა, რომ კალა-

ტოზის ნამუშავარი კი არა, კალმით ნახატი ჩუქურთმა გეგონებოდათ. ამიტომაც ნიკოლა კალატოზის სახელი შორს იყო გავარდნილი, და ვისაც კი დიდი და კარგი რაიმე შენობის დაწყობა უნდოდა, მას ეწეოდა ორივე კალთებით თავისკენ. ფულს ბლომად შოულობდა და ამ ფულით ყიდულობდა ვენახებს, ღუქნებს, სახლებს. ფულადაც კარგა ბლომადა ჰქონდა გაცემული. გარდა საქეიფო დღეებისა, კალატოზი ხელმომჭირნე კაცი იყო: თვეებს ისე გაატარებდა, რომ ორი-სამი მანათის მეტს არ დახარჯავდა თავის თავზედა. მარად ძველი, დაგლეჯილი ტანისამოსით დაიარებოდა, მაგრამ თავის ლამაზ მაშინკას კი ქალბატონივით ინახავდა. სახლში ოროლი მოსამსახურე ჰყავდა: ბიჭი და დედაკაცი, ამის გამო სულ უბრალო და სუმბუქ ხელსაქმის გარდა, მაშინკა არაფერს არ ეკარებოდა. იცვამდა მკერვალებისაგან საუცხოვოდ დამზადებულ ტანისამოსსა, ირთვებოდა ოქრო-ვერცხლის, თვალ-მარგალიტის ძვირფასი სამკაულებით. ზოგიერთა ქმარს ძილი და მოსვენება ეკარგება, როდესაც მისი ცოლის სილამაზეს აქებს ვინმე; ხოლო ჩვენი კალატოზის აღდგომა მაშინა თენდებოდა, როცა მაშინკას სიკეკლუცე ქება-დიდების საგნადა ხდებოდა. ამ დროს მთელი მისი სახე ნეტარების შუქით იმოსებოდა, გულიანად ხითხითებდა. თუ ესეთი ლაპარაკი თავადიშვილებში ჩამოვარდებოდა, მაშინ მათთან შელაზღანდარავებული კალატოზი სიცილ-ხარხარს შემდეგ სიტყვებსაც დაუმატებდა ხოლმე: ღმერთს ერწმუნე, ღმერთსა, ჩემ მაშინკას ღუქინ-ნახევარ კენიანებშიაც არ გაცვლი. — რაგვარ შთაბეჭდილებას ახდენდნენ ეს სიტყვები „კენიანებზე“, ამას მკითხველი თითონ მიხვდება, ხოლო „კნიაზების“ შესახებ კი ვალდებულად ვრაცხ ჩენს თავსა მოგახსენოთ, რომ ზოგიერთა მათგანნი სრული თანამგრძობელნი ბრძანდებოდნენ ამ აზრისა. ამ თანამგრძობას ხშირად საქმითაც ამტკიცებდნენ: კეთილ-მორწმუნე ბწყინვალე მეუღლეებს ანებებდნენ თავსა და გულის გასართობად იკრიბებოდნენ ხოლმე კალატოზის კოხტა, მოარშიყე ცოლთან.

XIV

მათ ბწყინვალებათა შორის უფრო ერთი განჩრჩეოდა სხვებისაგან თავის შინაურული დაახლოვებით ამ ოჯახთან. ეს იყო დიდი მემამულე, მთისა და ბარის პატრონი, კარგი შემძლებელი თავადი თონიკე ბადრიძე. თონიკე იმ დროს სამოც წლამდე იქნებოდა მიხწყეული, მაგრამ შეხედულობა კი ჯერ კიდევ ჭახმაკი და მაგარი აგებულობის ვაჟაკისა ჰქონდა. იგი, როგორც ჩაცმა-დახურვით, ისე ქცევითა და დინჯი, ზდილო-ბიანი სიტყვა-პასუხით სასიამოვნოდ მოგაგონებდათ ძველ დარბაისელ ქართველს. თავადი დაუახლოვდა ამ ოჯახს ისევ მაშინ, როდესაც დიდი თავმდაბლობა გამოიჩინა და ყმაწყვილ ღარიბ კალატოზს ქორწილში მეჯვარედ გაჰყვა. ჯვრის წერის შემდეგ კალატოზმა ზედ შუა ქალაქში იყიდა კარგა მოზდილი ადგილი, რომელზედაც ორ სართულიანი ლამაზი სახლი გამოსჰიბა. ხმა იყო გავრცელებული, რომ ნიკოლამ ეს სახლები თონიკეს ფულით აიშენაო. მათი ბწყინვალება ქვრივი იყო; ხშირად დაიარებოდა კალატოზის ოჯახში და რჩებოდა იქ იმ დროსაც, როცა სახლის უფროსი შინ არა ბძანდებოდა. თონიკეს ერთად-ერთი ვაჟი ჰყავდა და ისიც წლით-წლობამდის ქალაქში, გიმნაზიის პანსიონში, სცხოვრობდა. ამიტომ რა საკვირველი უნდა იყვეს, რომ მამულის მოვლით გაჯერებული, უზარ-მაზარ ციხე-დარბაზში მარტოდ-მარტო დარჩენილი თონიკე ხშირად გამოქცეულიყო სოფლიდან და მისგან დავალებულ კალატოზის ოჯახში ცოტა რამ სიამოვნებას მისცემოდა. ჯვრის წერის შემდეგ, მეორე წლის დამლევს, მაშინკას ეყოლა ქალი და ბოროტი ენები შეუპოვრად გაიძახოდნენ, რომ ეს ბავშვი თონიკეს უფრო ჰგავს, ვიდრე კალატოზსაო... ესა და სხვა მრავალი ამგვარი ქორები თონიკესა და მაშინკას შესახებ პირველ ხანად ბლომად დადიოდნენ იმ უბანში, მაგრამ, რაკი მათ ყურადღება არავინ არ მიაქცია, ამიტომ თავის-თავად გაჰქრნენ.

ყოველივე ეს ცნობანი აქა-იქ, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად სხვა და სხვა პირთაგან შეჰკრება მიხეილ ბააღურის ძემ. თუმცა ამ ცნობებს ბევრი რამ აკლდათ; ურწმუნო ადამიანს შეიძლება არც სავსებით მიეღო იგინი, მაგრამ ჩვენმა გმირმა მაინც მაკრა მოხვია მათ ხელი. თავის პრაქტიკულის ჭკუით მან ეს უკავშირო ამბები შეაერთა, საფუძვლიანი წარმოდგენებით შეაგსო და შემდეგ უსათუოდ ჭეშმარიტ დასკვნასაც გამოიყვანდა აქედან, თუ რომ აზრის სწორ მოქმედებას აქოთებული გრძობა არ გადასდგომოდა წინა. როგორ?. სიბრაზით დაიძახა მან ერთ სალამოს.. აქაც ის წყეული თავადები მელობებიან გზაში!. მიფთხილდით, ბატონებო, მიფთხილდით!.. დღეს ისეთი ვირეშმაკა ნულარ გგონივართ, როგორიც ვიყავ მაშინ!. ეხლავე, ემ წამში მოვდივარ თქვენთან და მაშ სპასოვიჩი ნულარ ერქვას ამ ბიჭსა, თუ მაგ სახლში თქვენი სინსილა არ გაეაწყო. — მარჯად წამოხტა სკამიდან, ჩაიცვა ფარჩის ახალუხი, ყომრალ თივთიკის ჩოხაზე ოქროში დაფერილი ქამარ ხანჯალი შემოიკრა, წაბლის ფერი პატარა, სუმბუქი კალმუნის ქუდი დაიხურა; შემდეგ ჩაიღო შარვლის ჯიბეში სავსე რევოლვერი და ამაყად, თავმომწონედ გამოვიდა გარედ.

— ღმერთი კი არ გამიწყრეს და ამ საქციელით საუკუნოდ საქმე არ გავიფუქო!. ნეტა ვიცოდე, უზღედლობა ხომ არ არის, რომ ასე დაუპატიჟებლივ მივდივარ იმის სახლში, რომელსაც იმ წყეულ სალამოს მე ისე ბრწყულად მოვექეცი!.. — უთხრა მან თავის თავსა, როდესაც ერთ წამს თავის კარებ წინ შესდგა. მცირეოდენი ფიქრის შემდეგ დაცინვით გაიღიმა, ხელი უსიამოვნოდ ჩაიქნია ძირსა და დაღრეჯით წარმოსთქვა.

— რას მიქვიაან ზდილობა?. ზდილობა ქლესა, ფარისფერი ხალხის საქმეა; მე პირდაპირი კაცი ვარ და, ი რაღაც ზდილობა ბძანდება, ფეხებზედაც არა მკიდია!..

X V

თუმცა ხშირი ბინდი იყო დედა-მიწაზედ დაცემული, მაგრამ ზაფხულის გრილ საღამოს მრავალი ხალხი გამოეწვია დახშულ, წამხდარ ჰაერიან სახლებიდან ქუჩაში სასეირნოდ. კობტად გამოწყობილმა მიხეილმა ამ ხალხს გვერდზე აუარა და ჩქარის ნაბიჯით გასწია წყაროს უბნისკენ. რამდენმამე ნაცნობმა ჩაუარეს გვერდზე, დააცქერდნენ, მაგრამ ახალ ქართულ ტანსამოსში ვერ იცნეს იგი. ეს გარემოება კეთილნიშნად ჩასთვალა და უფრო გულმაგრა მოუმატა ნაბიჯსა. გაიარა უმთავრესი ქუჩა, გავიდა წყაროს უბანში და ბოლოს, გულის ფანჯკალით, მიაღვა ორ სართულიან ქვით-კირის სახლსა, აიარა კიბე და, ბალკონზე გასულმა, ნელ-ნელა, გაუბედავად დაუკაკუნა კარები. იმავე წამს შიგნიდან ვიღამაც მოიბინა კარებთან, გააღო იგი და „ვინა ბძანდების“ მავივრად, შინაურულად შეიპატიჟა სახლში. სიბნელისა გამო სპასოვიჩმა კარის გამღები ვერ გაარჩია, მაგრამ წმინდა, ნახ ხმაზე კი შეატყო, რომ ის უნდა ყოფილიყო ქვრივის ქალიშვილი, რომელზედაც უკვე ცოტა რამ ჰქონდა გაგონილი. ყმაწვილმა ქალმა გააღო შემდეგ ევროპიულად მოწყობილი, განათებული ოთახი და ახლა იქ შეიპატიჟა სტუმარი. თითონ კი მაშინათვე უკან გამობრუნდა, შეირბინა დედის ოთახში და სიცილით დაიძახა:

— დედიკო, დედიკო! ერთი ვიღაც უცხო კავალერი გეწვია! მე ვინმე ნაცნობი პეგონა; შინაურულად მოვიპატიჟე და, როცა სანათზე შევხედე, მაშინ კი დავინახე, რომ ის ამის მეტად არსად არა ყოფილა აქა.

დედა მისი თითქო მიხედა, ვინც უნდა ყოფილიყო ეს კავალერი, ცოტა სახე შეუწითლდა. საჩქაროზე გამოიცივალა კაბა, ლეჩაქ-თასაკრავი გაიკეთა და, ყარყატივით ყელმოღერებულმა, გასწია სასტუმროსაკენ. კარებთანვე დახვდა ფეხზე

მდგომარე სპასოვიჩი, რომელმაც მძიმედ დაუკრა. თავი და მოკრძალებით მოახსენა:

— იმედი მაქვს სასტიკად არ გაჰკიცხაეთ ჩემ სითამამეს და სულგრძელობით მაპატიებთ, რომ გავბედე ასე უდროვოდ თქვენთან მოსვლაი...

— რად ბძანებთ მაგას!.— მიუგო ქვრივმა, — მეც იმ ღღეს თითქმის ემ დროს მოვედი თქვენთან, თუმცა კი მე, როგორც ქალს, არ შემწვენოდა ის საქციელი. მოვტყუედი, ერთის მხრივ, იმის გამო, რომ მეტის-მეტად აღელვებული, გამწარებული ვიყავი, და მეორეს მხრივ, კიდევ იმიტომ, რომ თქვენ მხოლოდ აღუკატად, საქმის კაცად წარმოგიდგინეთ, და, რაკი ძიგლ საჭირო საქმე მქონდა, გავბედე თქვენთან შემოსვლა. ჩემი სითამამისათვის აკი ღმერთმაც დამსასჯა.. ოხ, როგორ შემაშინეთ!

— უფრო მაგ გარემოებამ გამაბედდინა ღღეს თქვენთან ხლება. მინდა მივიღო თქვენგან სასჯელი იმ ბრწყვეული დანაშაულობისათვის, რომელიც იმ საღამოს მე ჩავიდინე.

— სასჯელი გნებავთ?. ძალიან კარგი!.— წარმოსთქვა ქვრივმა მოხდენილის ღიმილით.— მაშ მომინდვია შესრულება იმ საქმისა, რომელმაც მომიყვანა იმ ღღეს თქვენთანა!

კავალერმა ცალ მუხლზე დაიჩოქა, რავე ოდნავ დახარა ძირსა და, გულზედ ხელის მიდებით, წარმოსთქვა:

— ეგ ჩემთვის სასჯელი კი არა, არამედ ღიდი, ენით გამოუთქმელი ბედნიერებაა! სასიამოვნოდ ვრწმუნდები, რომ მაგ ეშხით სავსე თვალებს, ვარდ-შაქარა ბაგეს და ენას ამოქმედებენ კეთილი გული და მაღალი, ანგელოზური სული.— სთქვა თუ არა ეს, კოხტად წამოხტა ფეხზე, ნამდილ აქტიორულად გადადგა ერთი ნაბიჯი უკან და წარმოსთქვა სწორედ ისეთის ხმით და ხელების ქნევით, როგორც არა ერთხელ ენახა სცენაზე:

— უბრძანეთ თქვენს ყურმოკრილ მონას, რაში მდგომარეობს საქმე?— ქალმა ჯერ გულიანად ჩაიციხა, შემდეგ ენად

გაკრეფილი კავალერი სტლოთან მიიწვია, ჩამოჯდა სკამზე და მასაც სთხოვა დაბრძანება. როცა დასხდნენ, ქალმა ლამაზი თვალები მიაპყრო მეაუნაშვილს, რომელსაც ამის გამო მსუნაგი კატასავით პირი ნერწყვით აევსო და ტანში, თავით-ფეხებამდე, სასიამოვნო ჟრუანტელმა დაურბინა... შეხედა და იწყო:

— საქმე აი რაში გახლავთ, ჩემო ბატონო!. ჩემ უბედურ ქმარს...

— ღმერთმა აცხონოს!. — წაიბუტბუტა მიხეილმა.

— რას ბძანებთ?.

— არაფერს, ქალბატონო, არაფერს!. გთხოვთ გააგრძელოთ...

— ჩემ უბედურ ქმარს ერთი ცუდი ზნე სჭირდა: ორ-სამ თვეში ერთხელ აიჩემებდა ღვინის სმას და რამდენსამე ღღეს უგრძნობელად თერებოდა. შეურჩევიათ მისთვის ესეთი დრო და ხელი მოუწერინებიათ ერთ ქალადღზე. ეს ქალადღი ნასყიდობის ქალადღი გახლავთ: ვითომც ჩემ ქმარს თავის ძმისთვის ას თუმნად მიუყიდნია ერთი მოზდილი, ორი-სამი ღღის, ვენახი და ათი ღლიური სახნაფ-სათესი მიწა. ამ ამბისა მე არაფერი არა ვიცოდი რა, და მხოლოდ იმ ღღეს შევიტყე, რა ღღესაც თქვენთან შემოვედი. მაშინათვე გავედი იმ სოფელში, დაეიბარე მამასახლისი და მოვატავინე ის ქალადღი. დავხედე თუ არა, მაშინათვე ვიცანი ჩემი ქმრის ნაბლაჯნი. დავუწყე მუქარა: მთვრალისთვის მოგიწერინებიათ ხელი მეთქი.. ამანედ მომყვეს პირი და მაკადრეს ყველაფერი, რაც კი მათ ცოლსა და ქალებს ეკადრებათ.

— ვაი იმათ ტყავსა, რომ იმ წამში იქ არ გავჩნდი!. — წამოიძახა სიბრაზით მიხეილმა. მერმე მიუბრუნდა ქალსა და უთხრა:

— იმ ქალადღს სულ ნაკუწ-ნაკუწად დავაფხრეწ მე იმათ თავზედა! ერთი ეს მიბძანეთ: თქვენი ქმრის ნაწერი ხომ არა გაქვთრა?.

— არა მგონია: წერა ჭირივით ეჯავრებოდა, მაგრამ, მოიცა... იქნება აიქ, შკათში, იყვეს რამე. წამოდგა ფეხზე მაშინკა,

გავიდა მეორე ოთახში და ათიოდე წამის შემდეგ იქიდან შემოიტანა ერთი დაეთარი, რომელშიაც კალატოზის ხელით ეწერა ზოგიერთა რამ ხარჯი ოჯახისა და ერთიც პატარა ბარათი, ხელ-მოწერილი კალატოზისაგან. ესენი გასინჯა ვექილმა და გაიძვერულის ღიმილით დაეკითხა სახლის პატრონს:

— როგორც გამიგონია, თავადი თონიკე თქვენ ოჯახთან დაახლოვებული კაცია, თქვენს ქმარს კარგად იცნობდა... არ შეიძლება, რომ მან ცოტა რამეში გვიმოწმოს?

— ტყუილად, თუ მართლად?

— ტყუილად!

— არ იზამს!... ის ამ უკანასკნელ ორ-სამ წელიწადში ძრიელ გატყდა, სიკვდილს დღე-დღეზე მოელის და სულის ცხონების საქმეს არის შემდგარა. როცა აქა რჩება, მთელს ღამეებს ლოცვა-ვედრებაში ატარებს ხოლმე.

ეს სიტყვები იაზმის წყლად ეპკურა მუჟუნაშვალის ექვით დაჩხვლევით გულისა. მან მხიარულად გაიცინა და სთქვა:

— არც არის საჭირო! მე ამ ქალღლებს შინ წავიღებ, ამაღამვე გადავწერ; გადავწერ ცოტათი მსგავსი ხელითა. შევადგენ კიდევ ერთ ათიოდე სხვა-და-სხვა ბარათებს, წერილებს და სხვ. შემდეგ თქვენ უნდა მომცეთ ორასი თუმნის თამასუქი. მე გიჩივლებთ თქვენ და მერმე აგიწერთ იმ ვენახსა და მიწებს, რაღა თქმა უნდა, ისინიც დაფაცურდებიან, იზოენიან ვინმე ჯაგლაგ ადვოკატს და იმ ნასყიდობის ქალღლდს სულში წარადგენენ. ჩვენ იმ ქალღლდს „ზადლოვად“ გამოვაცხადებთ. წარვადგენთ ჩვენს დოკუმენტებს და მათის წყალობით დავამტკიცებთ იმ ქეშმარიტებას, რომ მათი ქალღლდი მათკანვე ხელ-მოწერილი „ზადლოვია“. თქვენ იქნება არ იცოდეთ, რასაც ნიშნავს ეს „ზადლოვი“?—მრისხანეს ხმით შესძახა სპასოვიჩმა;—ეს იმასა ნიშნავს, რომ ბანსა და ერდოს თავზე დავაქცევ! დედაბუდიანად მიწასთან გავასწორებ იმ პირუტყვ ნადირებს, იმათა! თქვენ შეურაცხება მოგაყენონ და მე კი მათი ჯავრი

არ ამოვიყარო? მაშ რაღა კაცი ყოფილა სპა... მიხეილ ბაადურჩი მჯაუნბშილი?

— გმადლობთ, გმადლობთ მიხეილ ბაადურჩი. — იმეორებდა ქალი და თან მხიარულად კუჭკუჭებდა. — ეგ სუყველა კარგი, მაგრამ ახლა თქვენი გასამრჯელოც უნდა ბძანოთ,

— ჩემი გასამრჯელო? მოგახსენებთ, ჩემო საგვირგვინო დედოფალო! ნება მიბოძეთ, რომ ხშირად გნახოთ ხოლმე. მაღლიმალ დავიტკბო თვალი თქვენის ცქერით და ყური თქვენი ხმის სმენითა. ეს იქნება ჩემთვის ფასდაუღებელი გასამრჯელო, შეუღარებელი საჩუქარი! ფულის გახსენება ჩემთვის სიკვდილი იქნება. ბანკში იმდენი ფული მაქვს შენახული, რომ ას წლამდე მეყოფა, თავზედ რომ მუქით ვიყარო. ჩემს ობოლს, მარტოხელა გულს ალგრსი უნდა, თანაგრძნობა და სიყვარული სწყურიან.

— კარგით, კარგით! — გააწყვეტინა ქალმა... — მაგ საგანზე შემდეგ ვილაპარაკოთ, შემდეგ, როცა უფრო დაახლოვებით გაეცნობთ ერთმანეთსა. ეხლა კი მშვიდობით. აგერ დერეფნიდან ფეხის ხმაურობა ისმის. ვილაც მოდიხ. მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

ქალმა ხელი ჩამოართვა და კარებისაკენ დაიწყო ცქერა. მჯაუნბშილმა მაგრა ჩამოართვა ხელი, გამოალო ეს კარები და აღელვებულ-აღტაცებულის გრძნობით გამოვიდა გარედ. დერეფანში მას არავინ არ შეხვედრია, მაგრამ მეორე ოთახის კარები კი ამ დროს ნელ-ნელა იხურებოდა შიგნითკენა.

XVI

სპასოვიჩი ჩვეულებრივის მხნეობით დატრიალდა. მეორემესამე დღესვე საჭმე სრულიად გაჩარხა; იმ კვირიაკის დამლევეს ზას მსგელლობაც მისცა. გაკეთებული „ლოკუმენტებით“, ცრუმოწმებით, რევოლვერისა და ხანჯლის ტრიალით უბედური გლეხკაცი, ძმა კალატოზისა, მიწასთან გაასწორა: წაართვა

სადავო ვენახი და მიწები, აუწერა შემდეგ საკუთარი სახლი, კალო-საბძელი, ჰაწაწკინა ვენახი და უსათუოდ შარაზე გააგდებდა ცოლ-შვილით, თუ რომ რძალს არ შესკოდებოდა ისინი და არ ჩარეულიყო საქმეში. ქმრის ნაჩუქები უკანვე წაართვა, ხოლო სხვა ყველაფერი აპატივა, დაუბრუნა. ამ საქმემ ორ წლამდე გასტანა და ამ დროს განამავლობაში ლამაზი ქვრივი და მკაუნაშვილი სრულიად დაუახლოვდნენ ერთმანეთს. ამ უკანასკნელმა აისრულა თავისი მურტალი გულის წადილი. ქვრივი ჯვარისწერას ემუდარებოდა, მაგრამ ის სხვა და სხვა მიზეზებს იგონებდა და ამ თხოვნის აღსრულებას ყოველ ჟამს იშორებდა თავიდანა. საქმე იმაში გახლავთ, რომ მოხსენებულ ორი წლის განმავლობაში ჩვენმა ვაჟბატონმა დაახლოვებით გაიცნო ქვრივის გასათხოვარი ქალიც, რომლის კალმით ნახატმა ნორჩმა სიტუურფემ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ღმერთ გამწყრალ ადამიანზე. დედასთან რომ დაიკმაყოფილა ჟინი, მასზედ უგლი აიყარა და ახლა - თექვსშეტი წლის ახლად გადაფურჩქენილ კოკობ ვარდს უწყო მსუნაგის თვალით ცქერა. გარდა სიტუურფე სიყმაწვილისა, ეთერის ცოლად შერთვა უფრო სარფიანი იყო, ვიდრე მისი დედისა; კალატოზის მთელი ქონება ექვსას თუმნამდე გაცემული ფულით სრულიად ქალის სახელობაზე იყო დამტკიცებული. მთელი ტარტაროზული ძალა მკაუნაშვილის ეკუთვნისა ამ ჟამად იმაზე იყო მიქცეული, თუ როგორ აესხლიტა თავიდან დედა, რათა სრულიად მის ქალს დაჰპატრონებოდა. გაქნილ - გაოსტატებული აბლაკატი ამას აღვილად მოახერხებდა, მაგრამ ერთი გარემოება იყო აქ ვეშაპივით ჩაწოლილი. ამ ვეშაპს ბევრი ურბინა გარემემო, მაგრამ გადასახტომი დაბლობი მაინც ვერსად ვერ უპოვნა. ქვრივი ორსულად იყო. უნდა გეწახათ ეს ამაყი, თავის სილამაზის მცოდნე, მოხდენილი ქალი ამ ჟამად როგორ მობუზულიყო წყლიდან ამოყვანილი სველი ქათამივითა. მართლად მყოფი ხშირად ტიროდა, ხოლო როცა მკაუნაშვილთანა რჩებოდა, დამამცირებელ, გამათახსირებელ თხოვნა-ვედრებად იყო გადაქცეული. გულნამცეცა სპასოვიჩი კი განგებ

არ აქცევდა ყურადღებას მის მდგომარეობასა: უზღველად ექცეოდა, ხეირიანად ხმას არა სცემდა, უტყვევდა, ებუხლუნებოდა. საშინელი იყო საწყალი ქალის მდგომარეობა!.. მაგრამ ამაზედ ბევრად საშინელი ის იყო, რასაც თავის ქვარტლიან გულში ფიქრობდა ხოლმე მასზე მეთუნაშვილი. საწამლავი უკვე ნაშოვნი ჰქონდა და, ვითარცა იუდა ისკარიოტელი, მხოლოდ მარჯვე დროს ეძიებდა. მაგრამ გარემოება მალე ისე მოეწყო, რომ საწამლავი საჭირო აღარ გახდა: მისი საზარელი დანიშნულება მისმა პატრონმა შეასრულა. ერთ დღეს სპასიეიჩი სადღაც მიიმალა. ოთხი დღის შემდეგ გამოჩნდა მწარედ ცხვირ ჩამოშეებული. მკლავზე სამკლოვიარო ლენტე ჰქონდა გაკეთებული. გამხდარ - გაყვარლებულ ქვრივს ოხვრად კენესით გამოუცხადა თავისი, უკვე მაწად-ქცეული, მამის გარდაცვალება. საწყალი ქალი სრულიად ვერ მიუხედა ვერაგობასა; მისი ფარასველოური მწუხარება ხალას ოქროდ ირწმუნა და, თვალ - ცრემლიანი, ალერსიანი ხვეენა - კოცნით აძლევდა ნუგეშსა. მაგრამ გველ-ნაკბენივით გადახტა იქით, როდესაც მგლოვიარე ვაჟბატონმა განაცხადა: ერთ წლამდე ჯვარს ვერ დავიწერ მამის სიკვდილის გამოვო. მაშინვე მთლად გაშრა, გაიყინა და დაცემულის ხმით დაიკენესა: ხომ ლაფი დამესხმის თავზე, ოთხი თვის შემდეგ შვილი მეყოლებათ. ამაზედ დამშვიდებულის კილოთი უპასუხა: ნუ მიიყვან იქამდისინ საქმეს, წაიხდინე მუცელი... მორჩება და გათავდებათ!. ეს საზიზლარი, უკიდურესი შეურაცხება კი ველარ მოათმინა: ძუ ლომივით გააფთრებული ეძგერა თავის შემარცხვენელს, ცალი ხელი მაგრა ჩასჭიდა თმებში, ხოლო მეორეთი ცხვირ-პირში უწყო გამეტვებით ცემა. მაგრამ რას გახდებოდა თავისი სუსტი ღონით, თვის პაწია, დაღეული თითებით!. რაღა თქმა უნდა, მეთუნაშვილს ამ ცემით არა ეტკინებოდა-რა... სირცხვილს კი მათმა კეთილ-შობილებამ დიდი ხანია პანღური ჰკრა და ზიზლით შეაქცია სამუდამოდ ზურგი... რაკი, აწნაირად, გაკაპანე-ბული ქალის ქცევაში სრულიად არა იყო-რა გასაჯავრებელი, ამიტომ ჩვენმა პატიოსანმა გმირმა ძალათა გაიბრაზა თავი. საჩ-

ქაროზე ააშვებინა ხელი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ჰკრა წიხლი შიგ მუცელში და, გულ-შეწუხებული ქალი, უგრძნობლად დასცა იატაკზედა. სახლში არავინ იყო; ფაცი-ფუცით დაიხურა ქედი და ქურდულის შეუმჩნევლობით გამოვიდა გარეთ.

XVII

რამდენისამე წამის შემდეგ თავის-თავად მასულიერდა მაშინკა; რის ვაი-ვაგლახით მივიდა ტახტთან და დაწვა ზედ. პატარა ხანს უკან იგრძნო საშინელი ტკივილი გვამში. მიხვდა, რომ ნამდვილად მუცელი უხდებოდა და ამიტომ ყველაფერი დაუმალა შინ დაბრუნებულ თავის ქალს. ამ უკანასკნელს ექიმის მოწვევა უნდოდა, მაგრამ ავადმყოფმა არა ჰქმნა. იქვე ახლო ერთი მოხუცი დედა ბერი იდგა, ის მოაყვანინა. იმ დამეს საშინლად შესწუხდა ქვრივი და გათენებისას ჯოჯოხეთურ ტანჯვაში დალია საბრალომ სული. იმავე დღეს ჩამობძანდა სოფლიდან თ. თონიკე, და მეტი-მეტად შესწუხდა, როდესაც საიღუმლოდ შეიტყო მოხსენებული დედა-ბერისაგან მიხეზი მაშინკას გარდაცვალებისა. თუმცა სამოც წელს კარგა გადაცილებული იყო, მაგრამ მაინც თავის თავს მიაწერა მომხდარი უბედურება. მას-ეგონა, რომ ორსულმა ქვრივმა ამ ჟამად კი ველარ აიტანა მუცლის წამახდენელი წამლის მიღება და ამის გამო მოეღო ბოლო... გარდაცვალებული თავის ხარჯით დამარხა; ოცდაათ თუმნიანი ლამაზი მატური შეუკვეთა მისი საფლავისათვის, ხოლო ობოლი ქრისტიანულის კაცთა-მოყვარეობით იშვილა და წაიყვანა თავისთან სოფელში. მთელი სამი დღის განმავლობაში მიხეილ მეთუნაშვილი ერთ წამსაც არ მოშორებია მოხუცებულ თავადს. ყოველ წამს თვალსა და წარბში შესცქეროდა და დაუყოვნებლივ ასრულებდა მას სურვილსა და ბძანებათ. თავისი პრაქტიკული, სწრაფი და მარჯვე მოსაზრებანი ამ შემთხვევაშიაც უხვად გამოიჩინა, რის გამოც დაიმსახურა სრული ყურადღება და პატივის-ცემა შემძლე-

ბელი მებატონისა. როცა სასაფლაოდან დაბრუნდნენ, სპასოვიჩმა ცალკე ოთახში გაიხმო თავადი თონიკე და უჩვენა ქვრივისაგან ხელმოწერილი შინაური ანდერძის ქალაქადი, რომლითაც განსვენებული თავის ქალის მზრუნველად ნიშნავდა მიხეილ ბააღურის-ძე მკაუნაშვილს. თონიკემ დახედა ნაწერს და იცნო ხელი მაშინკასი. გულში საშინლად ეწყინა ესეთი არა მეგობრული საქცელი ქვრივისა, მაგრამ ეს წყენა გულგარედ არ გამოუშვია. „ალბად მეტის-მეტად იყო საწყალი ჩემზედ გაჯავრებული, რომ არც თავის მდგომარეობის შესახებ უთქვამს რამე ჩემთვის და არც ამ ანდერძის ქალაქადში ვუხსენებია მგ“. — ფიქრობდა თავადი... თონიკემ სრული თანხმობა განაცხადა ქვრივის უკანასკნელის განკარგულებისა. მკაუნაშვილის შთავგონებით ის წავიდა ვისთანაც საჭირო იყო და სთხოვა თავის მხრივაც, რომ ობლის მზრუნველად რაც შეიძლება მალე დაენიშნათ მკაუნაშვილი. ხუთიოდე დღის შემდეგ თონიკე გაემგზავრა სოფლისაკენ და თან წაიყენა ეთერი და ამის მომავალი მზრუნველი. სახლში მისვლის უმალვე თონიკემ გადასცა მკაუნაშვილს რამდენიმე არე-დარეული, სადავი-დარაბო საქმე და სთხოვა — გაერჩია და გაესწორებინა ეს საქმეები. უკეთუ საჭირო აღმოჩნდებოდა, ეწარმოებინა იგინი სასამართლოებშიაც და დაჰპირდა ოცი თუმნის მიცემას თვითელი საქმის გაკეთებაზე. ვეჟილი დატრიალდა!.. დასწერა რამდენიმე ქალაქადი, რომელთაც ეძახოდა ზოგს რწმუნების ფურცელს, ზოგს მოწმობას და ზოგსაც პირობის ქალაქადს. სიბერისა და ანდერეული სინიდიის მხილებისაგან გამოსტერებულმა მოხუცმა ყველა ამ ქალაქადებზე დაუფიქრებლივ მოაწერა ხელი. საუცხოვო გუნებაზე დადგა სპასოვიჩი!. ამ მგლოვიარე ხალხშიაც კი ველარა მალაედა თავის აღტაცებას, კმაყოფილებას!... ეთერს ისე შესცქნაოდა თვალეებში, როგორც ზღაპრული მშვიერი მელია მალა დაკიდებულ სუქან ძებვებს. რამდენჯერმე გაეხუმრა; ტკბილი, აღერსიანი სიტყვები გაუგორა წინა, ბოლოს არშიყობაც დაუწყა: იმ დღით, რა დღესაც სპასოვიჩი

ქალაქში აპირობდა დაბრუნებას, თონიკემ შეიყვანა იგი თავის ოთახში და უთხრა:

— მე გავიგე, შეილო, რომ შენ ბანკში ფულები გაქვს შენახული. ღმერთმა ხომ იცის, ძიელ მამა!. ახლა ხუთასი თუმანი დამჭირდა, შეიძლება ცოტას ხნობით შენგან ხელი მოვინაცულო?.

— რატომ, ბატონო!. დიდის სიამოვნებით... ხვალვე გიახლებით ქალაქში, გამოვიტან ფულსა და ზევ დიდის კმაყოფილებით მოგართმევთ.

— ქალაქში ჩახვალ?. მაშ იცი, შეილო, რას გეტყვი!. აიღე ის ხუთასი თუმანი ფული და ამ ობლის სახელობაზე შეიტანე სახემწიფო ბანკში. ზევ, როგორცა სთქვი, ამოდი და ის ბილეთიც ამომიტანე აქა... დიდად დამავალე, დიდად!. თამასუქიც დასწერე; სარგებელი აბაზზე ნაკლები არ ჩასწერო!. ისიც მომიტანე, რომ ხელი მოვაწერო.

— თქვენო ბწყინვალებაე, — დაიძახა აღტაცებულის ხმით მეათნაშვილმა; — თქვენ ისეთ კეთილ საქმეს სჩადიხართ, რომ დავალებაზე ლაპარაკი აქ სრულიად მეტია!. პირიქით, მეცა და ყოველი პატიოსანი ადამიანიც თქვენის ნამღვილ ქრისტიანულ კაცთმოყვარეობით გახლავართ დიდად დავალებულნი! თქვენს ბძანებას წმინდად ავასრულებ.

XVIII

ეთერი დარჩა თავადის სახლში. ყოველ წამს მარტოდ-მარტოკა ყოფნამ მწუხარება გაუძწავა და გაუორკეცა. დღე-ღამე-ღამე ცრემლი არ შრებოდა მის სევდით საფსე მაყვალა თვალებს. დედის მოულოდნელი სიკვდილი ზე თავისი ოხერ-ტიელ ობლად დარჩენა თავზარსა სცემდა. თუმცა პატარობითვე დაახლოებული იყო მოხუც თავადთან: მას სიყვარულით ეგებებოდა ყოველთვის, რადგან იცოდა, რომ — „ბატონ პაპას“ უსათუოდ რაიმე საჩუქარი ექნებოდა მისთვის მოტანილი, მაგრამ უცხო სახლში ყოფნას

არ იყო დაჩვეული და ამიტომ მოხუცის ახლო ყაფნაც ვერ უსუმბუქებდა, გულში მძიმე ღოდოვით ჩაწოლილ, დარღსა და ვარამსა. სასახლის უკან, ზვარში, იდგნენ რამდენიმე კაკლის ხეები, რომელთა მწვანედ დაბურული ტოტები კარავივით იყვნენ დაშვებულნი წმინდა ბალახით ახავერდებულ დედა-მიწაზე. ეთერი მთელ ღღეს აქ ატარებდა. გაუშლიდნენ ხალიჩას, დაუწყობდნენ მუთაქებს, წამოწვებოდა ზედ და ჩუმად, მღუმარებით ატარებდა აქ მთელ საათებსა. წოლით რომ დაიღლებოდა, მერმე დგებოდა ფეხზე, რომელსამე ძირ დაშვებულ ტოტს გადახვევდა მკლავებს, დაებჯინებოდა ზედ მკერდით, ნელ-ნელა აქანავებდა მასღ თითონაც აყოლებით მოხდენილად ინძრეოდა მასთან. მაღლა, მოკრიალებული ლაჟვარდი ცისაკენ, ამაყად წასულ უზარ-მაზარ ტოტებ შორის კი ამ დროს უთვალ სულდგმულთა სიცოცხლე მხიარულად სდუღდა და გაღმოდოდა მრავალს დიდსა და პაწია ფრინველებს მოეყარათ აქ თავი, მარდად დაცქრილობდნენ ტოტიდან ტოტზე, ქყრიპინობდნენ, უსტვენდნენ, გატაცებულის ჟივილ-ხივილით ავსებდნენ იქაურობას. გრილი, წმინდა, სურნელოვანი ნიავი მოუსვენრად დაძვრებოდა უთვალავ ყლორტებ შუა და სქლად დაბურულ ფოთლებს ნახად არხვედა, აშრილებდა. ეს საიდუმლო ხმაურობა უსულდგმულო ბუნებისა მწყობრად უერთდებოდა ფრთოსან სულდგმულთა გალობას და ირგვლივ სუფევდა ისეთი მშვიდობა, ნეტარება, სიხარული, რომელთა მსგავსს ჩვენს ცოდვილ დედამიწის ზურგზე ხშირად ვერ შეხვდება ადამიანი. მაგრამ ის ადამიანი კი, რომლის გაოქმეპო ბუნებას გაემართა ეს დღესასწაული, ყველა ამას თითქო ვერც კი ამჩნევდა. წყეულს და პოროტ მწუხარებას მისთვის ყურთა-სმენა დაეხმო და თვალთა წინაშე შავი, სქელი ფარდა ჩამოეშვა. მხოლოდ მაშინ ერკვეოდა ფიქრებიდან, როცა ზემოდ ტოტებში უეცრად გაისმოდა უსიამოვნო ჩხავილი საიდანლაც მოფრენილის ყვავისა; ის ამ დროს იღებდა თავს მაღლა და შეშინებულის თვალლებით მოუსვენრად აშტერდებოდა იმ ადგილს, სადაც უნდა მჯდარიყო შავი და ბნელი მოციქული სიკვდილისა. ღებრთო

ჩემო, რა ენით გამოუტყმელი მშვენიერება იყო ის ამ წამს! სადღაც და როდესღაც მინახავს მშვენიერი სურათი სევდით მოცული მფარველი ანგელოზისა, რომლისათვისაც ეშმაკებს წაერთმიათ ცოდვილი ადამიანის სული და მიჰყავდათ ჯოჯოხეთისაკენ. სწორედ იმ ანგელოზს ჰგავდა იმ დროს ეთერი თავისი ფერმკრთალი სახით, სევდით სავსე დიდრონი თვალებით, მაღალი სამხატვრო შუბლით და გულზე გადმოფენილი სქელი, შავი თმითა... წყდებოდა უბედური ფრინველის ხმა და ეთერის გულშიც კვალად გროვდებოდნენ სევდა-ნალველით გაჟღინთული სამწუხარო ფიქრები.

როცა ფეხზე დგომით დაიღლებოდა, ხელახლა ჯდებოდა ისევ ხალიჩაზედა. ჩაიდებდა კალთაში მუთაქას, ორივე იდაყვებით დაებჯინებოდა ზედ და მიეცემოდა ახლა წარსულ დროთა წარმოდგენა-მოგონებასა. მას აგონდებოდა ხოლმე თავისი სიბავშვე და იმ დროინდელი ცხოვრება უბედური დედ-მამისა; ხშირად უფრო დედისა, რადგან მამა ორ-სამ დღეობით თუ გაჩნდებოდა სახლში, თორემ მომეტებულ დროს ის ატარებდა გარედ, ბევრჯელ შორეულ სოფლებსა და ქალაქებში. თითქმის ყოველ დღე მათ სახლში სტუმრები არ ილევოდნენ. ლამაზი მაჭატა გოგონა ამ სტუმრების ნებიერი და საყვარელი სათამაშო იყო. მრავალი ლამაზ-ლამაზი ტიკინები, კანფეტებით სავსე ყუთები, შლაპები და საკაბეები მოჰქონდათ მასთან. ესეც ყოველ მიმსვლელს სიხარულით უღებდა კარსა და თავისი მოტიკტიკე ენით ეპატიჟებოდა სახლში. პატარა იყო, მაგრამ კარგად ხედავდა, როგორც ექცეოდნენ ეს სტუმრები მის დედას. პირველ ხანებში გრძნობდა მხოლოდ შურსა მათ წინააღმდეგ, რომელნიც ეხვეოდნენ და ჰკოცნიდნენ მაშინკას. ტირილით მივარდებოდა ხოლმე წრეს-გადასულ მოარშიყეთ, აშორებდა დედას და თითონ ეკროდა მას გულში. შემდეგ, როცა მოიზარდა, თითქო მიხვდა იმ ხვეწნა-კოცნის ხასიათსა და იწყო. მორიდება: მეორე ოთახში გადიოდა, დასხამდა ტახტზე ტიკინებს და მათთან ერთობოდა, სინამ ძილი არ დაუხუჟავდა პაწია თვალებსა. გახდა შვიდი-რვა წლისა; მიიბარეს საქალო სას-

წაელებელში. ამ დროს მას უკვე შეტყობილი ჰქონდა ბევრი ისეთი რამ, რაც სრულიად არ შეეფერებოდა მის წლოვანებასა. კარგად იცოდა, რისთვისაც ეხვეოდა მის დედას ყმაწვილ კაცობა; რადა რჩებოდა ხალმე მათ სახლში ქალარაშერთული თავადი თონიკე და როგორ ატარებდნენ ღამეებს ისა და მაშინკა. უკვე იცოდა და მტკიცედ ჰქონდ შეთვლისებული ზოგიერთა საარზიყო ზნე-ჩვეულებანი. როდესაც დარბაზში მის დედას სტუმრები ეხუმრებოდნენ, ეთერი ახლა სულ ტიკინებთან როდილა იჯდა ხალმე. დგებოდა, ჩუმად იპარებოდა ბნელ დერეფანში და ღია კარებიდან, ან გასაღების ქუჭრუტანადან შეიციქირებოდა შიგნითა. რაც უფრო თავისუფალი იყო ყოფა ქცევა დიდებისა, იმდენად უფრო წინ იწევდა პატარა, იმდენად უფრო აცეცებდა თვალებსა, აკვირდებოდა მოქმედებასა. როცა შენიშნავდა, რომ კარებისაკენ წამოვიდოდა ვინმე, ის საჩქაროზე ბრუნდებოდა თავის ოთახში, უჯდებოდა სათამაშოებს და დარბაისლოურის სიტყვა-პასუხით უბამდა თვალებს მის დასაზვერავად გასულთა. გამოცდილ და ქკვიან უფროსებს ეკონათ, რომ ატყუებდნენ პაწაწკინა გოგოსა, ნამდვილად კი სრულიად წინააღმდეგი ხდებოდა. ამ პაწაწკინა გოგოს ბევრჯელ შეუღამემდის უყარაულნია დედისთვის. სულ განაბული წოლილა ლოგინში და ისე ოსტატურად დაუწყევბ ფშვინვა, რომ მოტყუებულა დედა: წამომდგარა ლოგინიდან, გასულა მეორე ოთახში და იქ ჩაუდენია ისეთი საქციელი, რასაც ადამიანი მოწმებთან არას დროს არ იზამს!.. გავიჯოდა თუ არა დედა ოთახიდან, პატარა ყარაულიც ფებ-და-ფებ მიჰყვებოდა ხალმე მას. დაინახავდა, გაიგონებდა ყველაფერს, მერმე ფახილად ბრუნდებოდა უკან, წვებოდა ლოგინში, იდებდა გულზე მუთაქას და მის ქვეშ ინძრეოდა და ხენეშოდა სწორედ ისე, როგორც დედა მისი მეორე ოთახში. გახდა თოთხმეტ-თხუთმეტი წლის ქალი. ამ დროს მას უკვე მოწყენილი ჰქონდა დედის ცქერა-ყარაულობა: მის ყოფა-ქცევაში ახალს ველარაფერს ხედავდა. ახლა გარეთ, ქუჩასა და სასწავ-

ლებელში გადიტანა უნარი თავის დაკვირება-შემჩნევისა და ხრიკები ბავშვობაშივე შეძენილი არშიყობისა.

XIX

არა ერთსა ლ ორ ყმაწვილ კაცს ჰქონდა მისი, ვარსკვლავივით მოციმციმე ლ გველივით შხამიანი, თვალებისაგან გული დაქრილ დასერილი! ეინ მოსთვლის რამდენ ნიჭიერ და კეთილ ზნეობიან მოსწავლეს აურია ამ წყეულმა გზა და კვალი, აუცრუა სწავლაზე გული და დამშვიდებულ სულში ჩაუსხა შხამი ღელვა-შფოთვი სა და მოუსვენრობისა!! როცა სახლიდან სკოლაში მიდიოდა, ან სკოლიდან ბრუნდებოდა შინა, მთელი ხროვა ამ გვარ მო-არშიყეთა დასდევდა უკანა. შორი-ახლო მისდევდნენ და დაბალის ხმით უმღეროდნენ საარშიყო ლექსებსა. აი სწორედ ამ დროს დაერქვა ეთერს „სულიკო“. აღბად რალაც ბედნიერ ვარსკვლავზე იყო დაარსებული მოხსენებული საქალო სასწავ-ლებელი! იმ ეამად მასში მხოლოდ ერთი მამაკაცთაგანი იყო მასწავლებლად და ისიც სამოც და ათი წლის ნემეცი, კაცი მრისხანე, მარად მუნდირში გამოქიმული, წარბ-შეკრული. წარ-შრიდგინეთ, რომ იმ ეშმაკის ფეხმა, არ გასაშვებმა სულიკომ ესეც კი არ დაინდო! ესეც კი ააცუნცრუკა თავისი ანგელო-ზური სიტუროფითა და ტარტაროზული არშიყობით. ხშირად აიყოლიებდა ხოლმე კლასში და ფრანგული ენის ნაცელად, საარშიყო ამბებს ათქმევინებდა. ორ აზროვანი სიტყვების ხმა-რებით აცინებდა. რამდენჯერმე „ატანცავა“, ორჯელ თუ სამ-ჯერ ამღერა კიდეცა. უბადრუკს ჰამპულად ხდიდა და მთელ სასწავლებელს მასზე აცინებდა. უკვე ხანში შესული გასათხო-ვარი მასწავლებელი ქალები სიბრაზისაგან გულზე სკდებოდნენ, რომ მათ არც აფიცრები და არც სხვა ვინმე ყურადღებასაც არ აქცევდნენ, მაშინ, როდესაც ჯერ ისევ ბაღღს მათ მოსწავ-ლეს ხროვა-ხროვა დასდევდნენ თაყვანის-მცემელი კავალრები. ამის გამო მეტის-მეტად შეიძულეს მათთან სრულიად უდანა-შაულო სულიკო. „ედინიცა-დგოიკები“ სეტყვასავით ცვიოდა

მის თავზე, მაგრამ ეს კობწია, მოხდენილი თავი აინუნშიაც არ იგდებდა ამ სეტყვას. როდესაც კი დროს უპოვიდა. უსათუოდ რომელსამე მათგანს გააჯავრებდა, გააწიწმატებდა და ცოფიანივით გაკაპასებულს სასაცილოდ გახდიდა ხოლმე. მერმე ვარდის ფერ ტუჩებსა ზიზლით მიიგრებ-მოიგრებდა და ქართულად გადასძახებდა ამხანაგებსა: ამ უცხვირპირო ამოსკოველ ჯოჯოებს შურთ ჩემი სილამაზე და იმიტომ მექცევინ ასეო! მთელ კლასში ერთბაშად გაისმოდა სიცილი, რისგამო მასწავლებელი უფრო კაპასდებოდა, წიოდა, კიოდა და ბოლოს ცრემლებითა და ტირილით გარბოდა გარედ. იმავე წამს მასწავლებლის სტოლთან სულიკო ამოჰყოფდა თავს. ათას ნაირად დაიღრეჯდა სახეს, უხვირო ბატივით დაიწყებდა კლასში ბაჯბაჯსა და თანაც მოჰყვებოდა გაკვეთილის ახსნას, ისეთი საშინელას ხმით, თითქო შვიდი-რვა უსაპნო ურემი ერთად ჰკრიჭინებსო. გაათაგებდა ახსნას, დაუძახებდა შემდეგ რომელსამე მოსწავლეს და უბრძანებდა ახსნილის გამეორებას. დაიწყებდა თუ არა მოსწავლე ლაპარაკს, ის გოჭივით დაიჰყვირებდა, შეაყენებდა და ეტყოდა დობლებს ყრიო: არ მიყვარხარ, არ მომწონხარ! შენ აზიური ცხვირი გაქვს, ქართულად აჰყეტამ თვალებს, სომხურად იქნევ ხელებსა... ედინიცას, დვოიკას დაგიწერ ამ წამში... მაშინათვე ორმოცზე მეტი მოსწავლე ქალები სალოკთითს ნესტოებთან მიიდებდნენ და ცხვირის წვერს, რაც კი შესაძლებელი იყო, აიწევდნენ მაღლა. გადახედავ ამათ თავისთავად განწესებული მასწავლებელი ღე უშნო-უხვირო სიცილით იტყოდა: ვიშ, ვიშ, გენაცვალეთ! რა მშვენიერები ხართ! რა კალმია ნახატები ხართ! თქვენ კი თავშემოგვევლოთ აგრაფინა მიტროფანოვნა და მატრიონა ტროფიმოვნა! ეშმაკობდა, მაიმუნობდა, მაგრამ ცალი თვალი და ყური კი კარებისაკენ ეჭირა. გაიგონებდა თუ არა იქიდან ფეხის ხმას, მაშინათვე თავის ადგილს გაჩნდებოდა, ჩალუნავდა თავსა და გაცხარებით იწყებდა ბუტბუტსა, ვითომც ერთი შემომხედეთ და სცანით, როგორა ვარ წიგნის კითხვით გატაცებულიო. ეს ამბები, რაღა თქმა უნდა, მასწავლებელთა ყურამდეც მიახწევდა ხოლმე. ცხადია, როგორც დაუ-

წყებდნენ სულიკოს ცქერას, ისედაც მასზედ გულ-ანღრეული მასწავლებელი. როგორც იყო, დასრულდა სასწავლო წელი-წადი. მაისის გასულს, უკანასკნელ პედაგოგიურ კრებაზე, მასწავლებელთა მოთხოვნილებებისამებრ დადგენილ იქმნა სულიკოს შესახებ: მიეცეს წინადადება, რომ თავის ნებით გავიდეს სასწავლებლიდანაო. როცა სულიკოს გამოუცხადეს ეს გადაწყვეტილება, მან მხიარულად დაუკრა თავი უფროსს; შევიდა სასწავლო ოთახში; თავის წკრიალა ხმით ერთი კიდე იმღერა „სულიკოს“ ლექსი, შემდეგ გამოეთხოვა თვალ-ცრემლიან ამხანაგებს და გასწია შინისკენა. „ოხ, რა წუწკები იყვნენ ის უცხვირ-პირო ჯოჯოები, ისინი“!.. დაიძახა მან ხმა - მალლა. ამ ხმამ მის ყურებამდეც მიახწია, ფიქრები გაუფანტა, თავი მალლა ააღებინა და აქეთ-იქით მიახედ-მოახედა: სხვადაც ხომ არავინ გაიგონა ესე მალლა წარმოთქმული ჩემი სიტყვებიო. ამ დროს კაკლის ტოტებ შუა მან დაინახა ახლად წვერ-უღვაშ ამწვანებული, მშვენიერ შეხედულობის ყმაწვილი კაცი, რომელიც ერთ ადგილას შეჩერებულიყო და გაოცებით დაეშტერებინა თვალები ხალიჩაზე წამოწოლილ ლამაზი ქალისათვის. ცოტა ხანს კიდე იდგა იქ, შემდეგ მოიხადა გიმნაზიური ქუდი და სიჩქარით წამოვიდა სულიკოსაკენ. უკანასკნელმა მამინათვე ფერი იცვალა: სქელი თმა გულზედ გადმოიფინა, ცალი ხელით მუთაქას დაეხვინა და გაცოცხლებული, ანთებული თვალელები მღუმარებით შეანათა ყმაწვილ კაცსა. გიმნაზიელი ხალიჩის ნაპირას შეჩერდა, შეკრთა; ერთ წამში რამდენჯერმე გაყვითლდ-გაწითლდა... ბოლოს, როგორც იყო, მოიკრიბა გაბედულობა, ხელი გაუშვირა ქალსა და წარმოსთქვა:

— მე გახლავართ გედევან თონიკეს ძე ბადრიშვილი.

ქალმა ხელი ჩამოართვა, ცოტა უკან გაიწია, თითქო დასაჯდომ ადგილს უცლისო, და ნაღვლიანის კილოთი უთხრა:

— დაბძანდით!.. ეს ორი-საპი დღეა ჩვენ ყველანი მოუთმენელად გელოდით... თვალელები დაგვებრიცა თქვენნი გზისაკენ... დაბძანდით, გენაცვა!.. დაღლილი იქნებით.

გედევანი ერთად-ერთი შვილი იყო თავდი თონიკესი. მამას კარგად ესმოდა სწავლა-განათლების მაღალი მნიშვნელობა და ამიტომ შვილის აღსაზრდელად არ ერიდებოდა არავითარ ხარჯსა. არც თონიკეს მეუღლე იყო უქკუო დედაკაცი. ამასაც გულით უნდოდა, რომ თავისი ვაჟი განათლებულ, მაღალ სამსახურში მყოფ „ჩინოვნიკად“ ენახა. რამდენადაც კი შეეძლო, კიდევცა ცდილობდა ამ დანიშნულებისათვის შვილის მომზადებასა. მართალია, რუსული არ იცოდა, მაგრამ ქართული ენა და საღმრთო წერილი კარგა ზედ-მიწევნით ჰქონდა შეთვისებული. ამ ცოდნას დიდის გულ-მოდგინებით უზიარებდა თავის „მზესა და მთვარეს“ თითქმის იმ დროდგან მოკიდებული, როდესაც ბავშვმა ენა ამოიღვა, ცოტაოდენ ქკუაში ჩავარდა. სამის წლისაზე მეტისა არ იქნებოდა გედევანი და უკვე რამდენსამე ლოცვებს ზებირად ამბობდა ხოლმე. ეკლესიაში მოწიწებით დგომა, მუხლის მოყრა და ლამაზად პირჯვრის წერა ლოცვებზე უფრო ადრე იცოდა. ცოცხალი მგრძნობიარე სულის ბავშვი დედის მაგალითს უცქეროდა და ამ მაგალითის გავლენით დვიან შიშსა და სიყვარულს, სარწმუნოებრივ ცხოველ გრძნობას ითვისებდა. როდესაც ბავშვს ექვსი წელიწადი შეუსრულდა, დედამ ქართული ანბანიც დააწყებინა. ყმაწვილი პატარაობიდანვე ყოველ დღე ხედავდა წიგნის მკითხველ დედას, სულ განაბული უგდებდა ყურსა და თუმცა არა ესმოდა, მაინც აღტაცებაში მოდიოდა ძვირფასი ადამიანის ლმობიერი ხმითა, მისი ტუჩებისა და თავის ნძრევითა. წიგნი სულით და გულით შეიყვარა, რადგან იგი უყვარდა მის ტკბილ დედისკოსა; ამიტომ, როცა ანბანის წიგნი მისცეს, მის სიხარულს საზღვარი აღარა ჰქონდა. ერთი თვის განმავლობაში გედევანმა დაისწავლა ჩათვლით კითხვა. შემდეგ ხელი მიჰყო წერასა. სამიოდე თვის შექდეგ იგი მკაფიოდ კითხულობდა პატარ-პატარა მოთხრობებსა, ზღაპრებსა; ზებირად სწავლობდა

ლექსებსა, ანდაზებსა, გამოცანებსა. ლამაზი მრგვალი ხელით სულ დაწერილი ჰქონდა სამი-ოთხი რვეული. ის იყო ხუცუ-რიც უნდა დაეწყებინებინათ, მაგრამ დედა მისი ერთ საღამოს როგორღაც გაცივდა, ფილტვების ანთება გაუჩნდა და ერთი კვირის შემდეგ საუკუნოდ გამოესალმა საყვარელ შვილსა. და ქმარსა. მეორე წელიწადს გედევანი ჩაიყვანეს ქალაქში და იქ ერთ საუკეთესო გიმნაზიის პანსიონში მისცეს სასწავლებლადა. პირველ წელიწადს ბავშვს ცოტა უძნელდებოდა სწავლა, მაგრამ მეორ-მესამე წელიწადს იგი უკვე გაიმართა რუსულ ენა-ში და მისმა დალოცვილმა ნიქმაც თავისუფლად გაშალა ფთე-ბი. მალე წინ გაუსწრო ყველა თავის ამხანაგებს, და ამ დრო-დან მუდამ პირველ მოსწავლედ გადადიოდა კლასიდან კლას-ში. იმ წელსაც, როდესაც გედევანი გავიცანით, იგი პირველ შეგირდად გადვიდა მეხუთე კლასიდან მეექვსეში, და გახარე-ბული გამოფრინდა სამშობლო ადგილ-მამულისაკენ. თავიანთ სახლში ეთერის ყოფნა მან მხოლოდ შინ მოსვლისას შეიტყო. მამამ გააცნო იგი „ოხერ-ტიელ ბავშვის“ სახელით და მაშინვე გაგზავნა ზეარში მის სანახავედა. ყმაწვილი კაცი ცნობის მო-ყვარეობამ გაიტაცა: უნდოდა მალე ენახა სტუმრად შემო-ხიზნული ობოლი ქალი, მაგრამ თავის ყოველ წლიურ ჩვეუ-ლებას მაინც არ უღალატა. ჯერ ეკლესიაში შევიდა, დედის საფლავის წინ დაემხო პირქვე, შუბლი საფლავის ქვას დააყრ-დნო და რამდენსამე წამს გულმხურვალედ ტიროდა და ლო-ცულობდა. შემდეგ გამოვიდა ტაძრიდან და პირდაპირ „ოხერ-ტიელი ბავშვის“ სანახავად გასწია კაკლებისკენა. მან ეს ბავ-შვი მართლა შეიღი-რვა წლის, მზისაგან გარუჯულ, ჩითის კაბაში გამობხეველ სოფელელ გოგოდ წარმოიდგინა... და რო-დესაც ხალიჩაზე წამოწოლილი, ფიქრებში გართული, ლამაზი, მოხდენილად ჩაცმულ-დახურული ყმაწვილი ქალი ნახა, გო-ცებით შეერთა. პატარა ხანს უცქირა და შემდეგ ჩუმად, ნელ-ნელა გამოტრიალდა უკანა. აღბად ეს სხვა არის ვინმეო, გაი-ფიქრა მან გულში. ზერის კარებთან მას შეხვდა მოურავი და ამას ჰკითხა ენაობა კაკლებ ქვეშ მწოლიარე ქალისა. ეგ ის

ობოლი ქალია, მამა-თქვენმა რომ მოიყვანა ემ წინაზედა;— მიუგო მან. ამ სიტყვებზე გედევანს რაღაც მადლიანმა სხივმა ჩაანათა გულში. მცირე ხანს იყოყმანა: არც ზვარიდან გასვლა უნდოდა და ქალთანაც ვერ ბედავდა მისვლასა. ბოლოს თმაზე ხელი გადისვა, ბლუზა გაისწორა და გასწია პირდაპირ უცნობი სტუმრისაკენ. გაიცნო იგი და პირველსავე წამს მისი ქცევისა, სიტყვა-პასუხისა და სილამაზისაგან მთლად მოჯადოებულ იქმნა. ჩვენს კეკლუცა ჯადო-ქალსაც კავალრებზე ბადის სროლა ამ ჟამად როგორღაც ვერ მოუვიდა ძველებურად, თავისებურად. მართალია, ლამაზი ყმაწვილი გიმნაზიელი ადვილად მოიგდო ბადეში, მაგრამ თითონაც, მასზე არა ნაკლებ, გაეზო და გაიხლართა იმავე ქსელში. ამ დროდან მათ იგრძნეს რაღაც ძლიერი მადლი, რომელიც საიდუმლოდ გადმოეფინა მათ ქკუა-გონებას, მათ გრძნობას და გულისთქმათა. ამიერიდან ყოველად წმინდა სიყვარულმა დაიდგა მათ გულში თვისი ბწყინვალე ტახტი და სუსტ, მომაკვდავ არსებთან მოჰფინა ს აუკუნო ნათელი უმაღლესის სიხარჯლისა, ნეტარებისა, ბედნიერებისა.

XXI

ცხოველმა, აღზნებულმა გრძნობამ გედევანი და ეთერი მალე დაუახლოვა ერთმანეთს. მათი ყოველ დღიური ცხოვრების გარემოებანიც ხელს უწყობდნენ ამ დაახლოვებას, მოხუცი თავადი, სხვა და სხვა საქმეების გამო, ხშირად დადიოდა აქა-იქა. ბევრჯელ სამ-ოთხ დღეობით მას კაცი სახლში ვერ ნახავდა. ყმაწვილ ვაჟსა და ქალთან, ანუ, როგორც ჩვენი გლეხები იტყვიან ხოლმე, თივასა და ცეცხლთან, რჩებოდა ოთხ-მოცი წლის მოხუცი თინათინი, გამდელი გედევანის დედისა და შემდეგ თვით გედევანისაცა. თინათინი დიდის ერთგულებით ემსახურებოდა თავად თონიკეს, ღვიძლ დედასავით თავს ევლებოდა გედევანსა, დაუფიქრებლივ შესწირავდა სიცოცხლეს ამათ ოჯახს, უკეთუ ეს მსხვერპლი რითიმე სასარგებლო

იქნებოდა მათთვის. ძლივს დაბანბალვბდა, მაგრამ ძველებურადვე შეერჩინა აზრი და მხნეობა ჭკვიანი ადამიანისა და ამათის წყალობით მთელი ოჯახის ვითარებას ყოჩაღად ადევნებდა თვალ-ყურსა. ყმაწვილი ქალისა და ვაჟს შდგომარეობა ვერ გამოეპარა მის გამოცდილ ყურადღებასა, მაგრამ—ამ მხრივ გამოუცდელ მოხუც ქალწულს—მხოლოდ ახალგაზღურ თამაშობით, ყმაწვილურ დროს გატარებით ეჩვენებოდა იგი. თონიკეს ოჯახში დატრიალებდა კიდევ ერთი ადამიანიც. ეს გახლდათ ცალ-თვალი ბრუციანი დემეტრე, დიდი ხნის მოურავი, კაცი ორმოც-და-ათ წელს გადაცილებული, ცბიერი, გაიძვერა, შთელი ქვეყნის მატყუარა. ქართველი კაცი აშობს: კოჭლისა და ბრუციანისაგან არის ქვეყანა ამოვარდნილიო. და ეს ჩვენი დემეტრე მოურავი სწორედ ამგვარ, ქვეყნის ამომგდებ, კაცთ ეკუთვნოდა. თუმცა უშვილო იყო, მაგრამ ცალი გროშისათვის სულს მიჰყიდდა ეშმაკსა. გასაოცარის ოსტატობით ატყუებდა ბატონსა, თინათინსა, მოჯამაგირე ბიჭებსა, ნაყმევ გლეხებსა, გარეშეთა და მეზობელთ. სხვაგან ფეხის გაშლა უყვარდა, ლხინი და ქეიფი მოსწონდა; თავის სახლში კი წელიწადში ორჯერ არ გაატარებდა სტუმარსა და მაშინაც ცხვირი მამალი ინდოურით ჰქონდა ხოლმე დაშვებული. იძენდა და აკროვებდა სარჩო-საბადებელს; რომ გეკითხნათ — ვისთვის?.. მერწმუნეთ, ვერაფერ ვეტყუადათ. მისი მეზობელი გლეხები კი უეჭველია მოგიგებდნენ: — ეშმაკებისთვისაო, ეს არა - წმინდა სულის კაცო, რაღა თქმა უნდა, არავითარ დაბრკოლებას არ აღმოუჩენდა ახალგაზდა ბატონის მაშინდელ გულის თქმათ, პირიქით, აღლო რომ აელო როგორმე, ყოველგვარ მოუმართავდა ხელსა, ყოველ საძაგლობაზე წააქეზებდა. ამნირად, სრულიად თავსუფალნი იყვნენ ჩვენი შეყვარებულნი. . და, ხომ მოგეხსენებათ, რა ნაყოფიერ ნიადაგს წარმოადგენს თავისუფლება ყოველ-გვარ გრძნობათათვის!.. გედევანი და სულიკო ერთმანეთს თითქმის არც დღე და არც ღამე აღარა შორდებოდნენ. ოთახში ყოფნა-მუსაიფი რომ მოსწყინდებოდათ, ზეარში გადიოდნენ ხოლმე, ლამაზ ჩდილებ ქვეშ სეირნობდნენ,

სურნელოვან მწვანე ბალახზედ გორაობდნენ და ერთმანეთის ხვევნა-ალერსმა ნეტარებით ატარებდნენ დროსა.

ერთ საღამოს ამ გვარად გამოვიდნენ ზვარში, სიყვარულით გადახეიეს ერთმანეთს ხელი და ნელ-ნელა იწყეს სიარული ვენახის ბილიკა გზებზე. კარგა ხშირ ბინდი იყო დედა-მიწაზე დაცემული. გარეშემო ისეთი მშვიდობა და მყუდროება იყო დამყარებული, თითქო ყოველი არსი ამა ქვეყნისა რაღაც ღრმა ფიქრებში იყო ჩანთქმული. გაშტერებული იდგა ცოტათი ნოტიო ჰაერიც, გაჟღინთული ათასნაირ ყვავილებს სურნელებითა, მარად დაუყენებელ ცელქ ნიაგსა თითქო სადღაც მისძინებოდა, რისგამოც უთვალავი ფოთლები ვახისა და ხეებისა გაუნძრევლად დაჰკიდებოდნენ ყლორტებს და, დაღლილ-დაქანცულ სულდგმულებივით, მღუმარებით მისცემოდნენ მოსვენებასა. მალლა მთელი ცა ნაქერ-ნაქერი პატარ-პატარა თეთრი ღრუბლებით იყო დაფარული. ამ ღრუბლებ შორის აქა-იქ გამოჩნდა მოწმენდილი ლაყვარდი ცა, რომელზედაც მზიარულის ციმციმით ბქღვრიალებდნენ ვარსკვლავები. გაფანტული ღრუბლებიდან ეს კუდიანები ისე გამოიქყიტებოდნენ, თითქო ქვეყანაზე რაღაც სასიამოვნო ამბავსა ხედავდნენ, ამის გამო ერთმანეთს თვალს უშვრებოდნენ და ჩუმის საიდუმლოებით ნაზად იღიმებოდნენ. ამბობენ: ბედნიერთა და უბედურთათვის ცისა და ქვეყნის სიმშვენიერეს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვსო. არ ვიცი, საზოგადოდ რამდენად მართალია ეს აზრი; ხოლო ამ შემთხვევაში, ჩვენი ბედნიერებისათვის, სრულიად უმნიშვნელოდ რჩებოდა იმ საღამოს მშვენიერება. იგინი ვერც კი ამჩნევდნენ მას. დაბურულ ხეებ ქვეშ დამსხდარიყვნენ და, თუმცა იმრგელივ სუფეგდა სამარისებური წყვდიადი, ერთმანეთს მაინც კარგა ხედავდნენ. რომელი მზე და მთვარე, ლამპარი და ჩირაღდანი გაანათებენ ისეთის მადლითა და ბწყინვალეებით, როგორც ანათებენ თვალები შეყვარებულისა?

გედევანმა მებაღის ქოხიდან მოარბევინა ნაბადი და მუთაქა. ნამიან ბალახზე გაშალა ნაბადი, დასდო ზედ მუთაქა და წამო-

წვა. სულიკომ მიჰბაძა მას, მაგრამ დასდო თუ არა მუთაქაზე თავი, საჩქაროზე წამოჯდა ისევ, მუთაქას ოფლისა და ქუქყის საშინელი სუნი ასდიოდა. ტანიდან გაიძრო საზაფხულო წამოსასხამი, გადაათარა მუთაქას და მერმე ზედ დაუდო თავი გედევანსა. თითონაც წამოწვა ნაბაღზე და მხურვალეებით ჩაეკრა გულში სათაყვანო არსებას.

— ვინა სთქვა: ქვეყანაზე ბედნიერება არ არისო?!— ჩუმად, სასოებით წარმოსთქვა გედევანმა.— მაშ ეს რა არის, თუ არ სრული, უკვდავი და უმაღლესი ბედნიერება?!..

— ბედნიერებაა, გენაცვალე! სამოთხის ნეტარებაა, თავშემოგველე!... მაგრამ გული კი, როგორღაც მოუსვენრად მიჩქროლამს.— დაბალის ხმითვე სთქვა სულიკომ...— მომავალის შიში არ შორდება დღევანდელ სიამოვნებასა და ამის გამო მეშხამება წუთისოფელი!..

— რაღა, გენაცვალე, ჩემო ღვთაებავ!.. მოიშორე თავიდან ეგ შავი ფიქრები... უშენოდ ჩემი სიცოცხლე შეუძლებელია.

— ვიცი, ჩემო ნეტარებავ, რომ გიყვარვარ, მაგრამ მამა არას დროს არ დათანხმდება ჩვენს ჯვარის წერაზე. შენს თავს მომაშორებს, რომელსაჲ დიდ მზითვიან თავადის ქალს შეგერთავს და მე კი საუკუნოდ დავიღუპები!.

— ეგ სულ ტყუილი ფიქრებია, ჩემო ანგელოზო! მამის უარის თქმა ვერას დროს ვერ დამიშლის შენთან შეუღლებასა. თუ მართლა გაჯიუტდა, თავს დავანებებ ყველაფერს: მასაც, ნათესავებსაც, მამულსაც... ქალაქში ჩაკეცვან და იქ ვიცხოვრებთ ბედნიერადა.

— ბედნიერადა?.. ოხ, ღმერთმა ინებოს! მაგრამ მე კი გული როგორღაც მიკვნესის, გედევან! მარტო მამა ხომ არა, მთელი თავად-აზნაურობა აშფოთდება, პირს დააღებს და ღრიალს მოჰყვება: როგორ თუ ბწყინვალე თავადმა ვიღაც კალატაზის გლეხუქა გომბიო შეირთოვო...

— ჩვენ ერთმანეთის სიყვარულში სიცოცხლე დავიტკბოთ გენაცვალე; სხვების ლაპარაკს კი მოვუყრუოთ ყური: დაე, ვისაც რა ნებადეს, ის იყბედოს.

— ამ საქმეს ეგრე ადვილად ნუ უცქერი, საყვარელო!.. წოდებრივ განსხვავებას, ზნესა და ჩვეულებას დიდი, დიდი მნიშვნელობა აქვს, გეთაყვანე!.. გლებებსა და თავადებ შორის მთელი უფსკრულია გათხრილი; მთელი უზარმაზარი მთებია აყუდებული.

— მართალია, მაგრამ ჩვენს დროში მაგათ როდი-ღა აქვთ აგრე რიგად დიდი მნიშვნელობა. ყოვლად შემძლებელი სიყვარული ამოავსებს იმ უფსკრულს; ყოვლად ძლიერი განათლება შემუხრავს იმ მთებსა, და ჩვენ შუა, ჩემო ძვირფასო თვალის ჩინო, დამყარდება ხელისგულივით სწორე ვაკე, რომელზედაც თავისუფლად გადავებევეით ერთმანეთსა.

— ეგ ლამაზი სიტყვებია, ჩემო გედევან, მაგრამ მათი განხორციელება კი ჯერ არც მინახავს და არც გამიგონია! პირიქით, არ შემხვედრია არსად ისეთი განათლებული თავადიც კი, რომელიც თავის შთამომავლობას, გულში მაინც, დიდ მნიშვნელობას არ აწერდეს, არ ამპარტავნობდეს მამა-პაპით, თუნდა რომ ამ მამა-პაპას მოძმეთ შეწუხებისა, ქვეყნის რბევისა, მამულისა და სარწმუნოების ღალატის მეტი არა ჩაედიონოს-რა! ამ ქაშად შენს გულში, ჩემო არჩილ, წოდებრივი გრძნობა გვერდზეა მიგდებული, სიყვარულის მადლის ქვეშ არის მოქცეული. შემდეგ კი, როცა სიყვარულის მღელვარება განედება, ის გრძნობა კვალად ამოძვრება ზემოდ, დაგავიწყებს აწინდელ ლამაზს სიტყვებს და მათ მაკვირად წარბ შემქმუნენილს გაბრძანებინებს: ჰეი, კალატოზის ქალო, გლების გომბიო, მოიტა ჩქარა ტასტი და წყალი; ხელ-პირი მინდა დაიბანო!

— სუკი-ჯან, გენაცვალე, თავშემოგვევლე, ნუ ლაპარაკობ ეგრე! ყოველივე ეგ მე სრულიად არ შემეხება. მალე დაგიმტკიცებ, ჩემო ღმერთო, რომ სრულებით ტყუილად აზვიადებ ო რაღაც წოდებრივი გრძნობაა, იმის ძალასა და მნიშვნელო-

ბას. შენ იქნები დედოფალი, მე შენი ქვეშევრდომი; შენ იქნები მბძანებელი, მე შენი ყმა. ვინც შენ შთამომავლობის გამო რაიმე შეურაცხებას გაგიბედავს, მე იმას სიცოცხლეს გამოვასალმებ. გლეხი და თავადი, ჩემო სამოთხევე, ერთი და იმავე დედ-მამის შვილები არიან. დიდი, ენით გამოუთქმელი ვნება მოგვიტანა ერთი ერის რამდენსამე ნაწილად დაგლეჯამა. დროა ახლა კი შეგიგნოთ ეს ვნება! დროა დაეუბრუნდეთ მახ, რაც ღვთისაგან გვექონდა მონიჭებული და ზიზღით გავდევნოთ ის, რაც ბოროტმა ეშმაკმა ჩამოსთესა ჩვენში. ჩვენი მამა ქართლოსი იყო და ჩვენ, ყველა ქართველები, მისი შვილები ვართ.

— გენაცვალე, გეთაყვანე, ჩემო ღმერთო, ჩემო საყვარელო გედევან, მშვენიერად ლაპარაკობ, მაგრამ სხვები, შენზე უფრო გამოცდილი ქვეყნის კაცები რომ არ ამბობენ მაგას? ხომ გახსოვს, გუშინ რომ ორი მოთხრობა წავიკითხეთ? ხომ გახსოვს, როგორ უბედურად გათავდა ორივე თხზულებაში გლეხისა დი თავადის სიყვარული!

— იმ მოთხრობებში, ჩემო ანგელოზო, თითქო განგებ არის არევ-დარეული ეს საგანი. ერთ მოთხრობაში აწერილია განათლებული გლეხი; მეორეში გამოყვანილია განათლებული გლეხის ქალი და გაუნათლებელი თავადი. ერთი მიბძანე, გენაცვალე, რა აქვთ განათლებულს და გაუნათლებელს თვის შორის საერთო? როგორ უნდა გაჩნდეს მათ გულში ნამდვილი სიყვარული? ავიღოთ მაგალითად ჩვენი თავი! ვფიქვავ შენს სახელს, რომ არას დროს არ შევირთავდი გაუნათლებელ „კნიაჟნას“, თუნდაც რომ იგი მეფის შთამომავლობისა ბძანებულიყვეს! აგრეთვე დარწმუნებული ვარ, რომ არც შენ გათხოვდებოდირომელსამე გაუნათლებელ გლეხზე. ჩვენი მდგომარეობა კი სრულებით სხვა ნაირია: ჩვენი ორივენი ნასწავლები ვართ; საერთო, სამეგობრო ბევრი, ძლიერ ბევრი რამ არის ჩვენ შორის და მაშასადამე ჩვენი ცოლ-ქმრობა ბუნებრივიც იქნება და სასურველიცა.

ყოველს ამ სიტყვებს გაფაციცებით ყურს უგდებდა, დამშეული კაცივით ჰყლაპავდა სიხარულით გატკრცილებული

სულიკო და როდესაც შესდგა გედევანი, ორივე ხელები მაგრა მოხვია კისერზე და გაგიჟებით უწყყო კოცნა თვლებში, ტუჩებში, შუბლზე, ხელებზე. გედევანმაც მოხვია წელზე ხელი და, ტრფიალების ცეცხლით აღზნებულნი, ერთად დაეცნენ მუთაქაზე. რამდენსამე წამს აღარა ისმოდარა, მაიი გულის გაცხარებული ფანცქალის მეტი. ბოლოს ქალი წამოხტა ფეხზე.

— კმარა, გენაცვალე, გედევან! კმარა, თორემ დავიღუპები!..

— ცოტა ხანს კიდევ დაწექ, ჩემო ღვთაებავ .. ერთი, ერთი კოდეე ჩაგიკრა გულში.

— არა, თავშემოგველე, არა!.. მე რომ უბედურება მეწვიოს, შენც ხომ გაუბედურდები!.. ადე, სიცოცხლე, ადექი, წაიდე თ შინა!..

გედევანი წამოჯდა, ცალი ხელით მისწვდა სულიკოს, მაგრამ ეს უკანასკნელი გაუსხლტა ხელიდან და გაიქცა ზვარის კარებისაკენ... მცირე ხანს უკან დამშვიდდა ყმაწვილი კაციც, წამოხტა და სულიკოს გამოუდგა უკანა... დაეწია, შეაყენა და უთხრა:

— ჩემო სულიკო, მაპატივე, თავშემოგველე!.. ხომ არ მიჯავრდები, გენაცვალე...

— არა, ჩემო სასოებავ!.. მე შენზე გაჯავრება არ შემიძლიან. მე შენი ერთგული მონა ვარ... შენ გეკუთვნის ჩემი სული, გული, ჭკუა, აზრი... ჩემი სხეულიც შენია, მხოლოდ დროებამდის მოვიცადოთ, გენაცვალე!..

— კარგი, თავშემოგველე! იცი სულიკო!.. დღეს დავრწმუნდი, რომ შენ უფრო მაგარი, ძრიელი ხასიათისა ყოფილხარ, სინამ მე... პირუტყულმა ჟინმა მე კი დამიმორჩილა, შენკი ვერა!.. და ამისათვის უფრო, უფრო მეტად შემეიყვარდი, ჩემო ლამაზო, დახატულო, მშვენიერო ანგელოზო...

— არა, ჩემო ძვირფასო, შენ ჩემზე ყველაფრით მალლა სდგევხარ!.. პირუტყვეული ჟინი ჩემში შიშმა დასძლია და არა ხასიათის სიმტკიცემ...

XXXII

მარიაშობის თვის გასულს გედევანი ქალაქში უნდა წასულიყო სასწავლებლად. მაგრამ გული მეტად დაუმძიმდა; სევედა-ნალველი, შავი ღრუბელივით, გადაეფარა მისი სიცოცხლის ყოველ წამსა. რამდენიც ახლოვდებოდა წასვლის ვადა, იმდენად ესეთი მდგომარეობა უფრო უქმნავდებოდა, მისგან გამოწვეული ტანჯვა უფრო ძრიელდებოდა. რომ ცოტას ხნობით მაინც გაენელებინა ეს ტანჯვა, ავადმყოფობა მოიგონა და ქალაქისაკენ გამგზავრება ძლივ-ძლიობისას შესძლო მხოლოდ ენკენისთვის გასულსა. გასწია ქალაქისაკენ. მაგრამ ვაი ამ წასვლას! იქ მიდიოდა მხოლოდ სხეული, ფერმკრთალი, უსიცოცხლო, სრულიად მოდუნებული სხეული, ხოლო გული კი, სავსე სიყვარულის სანეტარო მადლითა, რჩებოდა სოფელში. გასაოცარი იყო მდგომარეობა მისი სულისა! ყველაფერი, რაც კი დედამიწის ზურგზე ადამიანის გრძნობათ ექვემდებარება, თვით უკანასკნელი ფეხთა-მტვერი რომელიმე უმნიშვნელო სულდგმულისა, მას ეჩვენებოდა ღვთაებრივი სხივით მოსილ მშვენიერებად; მაგრამ, ამავე დროს, გული არსად არ უდგებოდა, სული ყველგან აშფოთებული ჰქონდა, რადგან აქ ვერსად ვერ ხედავდა იმ მანათობელს, რომლის ბწყინვალე სხივებით მოფენილი იყო ყოველი სულიერი ღ შესულო ამა ქვეყნისა. ფიქრითა ღ ოცნებით ყოველ წამს მას უცქეროდა, მას ეტრფოდა, ეთაყვანებოდა... და ამასთანავე გმინავდა, კვნესოდა, სასოწარკვეთილების გენია ეკიდებოდა, რომ ამ ოცნებათა მეუფეს თვალით ვერ ხედავდა, მის წინაშე მარად მუხლმოდრეკილი არ იდგა და მთელ თავის სიცოცხლეს მოწიწებით არ უშლიდა მას ფიანდაზადა. ეტლი, რომელშიაც გედევანი იჯდა, ხან ნიავსავით მიჰქროდა, ხანაც ნელ-ნელა ტაატით მიდიოდა. დილით მზე იდგა და თავის ცხოველ სხივებს უხვად აყრიდა ყმაწვილ-კაცს ქუდ-მოხდილ თავსა და სახეზე; შუა დღისას ღრუბლებმა დაჰფარეს მზე, შემოდგომური ცივი ქარი ამოვარდა და წვრილმა თეთმატა წვიმამ გა-

ჯავრებით წამოუშინა ეტლში მჯდომარეთა. გზაზე დიდ ძალი ხალხი მიდი-მოდიოდა. მათ შორის მრავალნი იყვნენ მცნობნი გედევანისა. ესენი პატივის-ცემით სალამს აძლევდნენ მიმავალს, ქუდს უხდიდნენ, ხმა-მალლა ეუბნებოდნენ „გამარჯვებასა“, მაგრამ ფიქრებში ჩანთქმული გედევანი გარინდებულ-გაშტერებული იჯდა ერთს ადგილზე; ვერაფერს ხედავდა, ვერავის ამჩნევდა, არა ესმოდა-რას მთელი ოც და ათი ვერსი ისე გაარბინა, რომ ერთ წამსაც არ გამოეხიზლებულა. რკინის გზის სადგურთან ის მცირე ხანს გამოერკვა, მაგრამ დაიძრა თუ არა მატარებელი, იგი ხელახლა გაჩნდა ოცნებათა სამთავროში და აქ ხან უკვდავების წყაროს ეწაფებოდა, ხანაც შხამიან გველთა და ასპიტთა შორის ეგდო და ჯოჯობეთურ ტანჯვა-ვაებასა გრძნობდა. ამ ყოფით ჩავიდა ქალაქს, გამოცხადდა სასწავლებელში, აიღო ხელში წიგნები, მაგრამ მალე დარწმუნდა, რომ წიგნებისა დი სწავლის ხალისი სადღაც გაპარულიყო. ყოველცისმარე დღეს გედევანი უსიცოცხლოდ, უხალისოდ დადიოდა ოთახებში; არაფერსა სწავლობდა, ყურს არავის არ უგდებდა. პირველად ის ავადმყოფი ეგონათ და ამიტომ უფთხილდებოდნენ, ძალას არაფერში არ ატანდნენ. მაგრამ როდესაც ექიმმა გასინჯა და ვერავითარი სნეულება ვერ ჰპოვა, მაშინ მთავრობამაც გული აიყირა მასზე. როდესაც რამდენმამე თვემ გაიარა, და წინანდელი ნიჭიერი მოსწავლე უკანასკნელ შეგირდად გარდიქა, მაშინ კი განათლებულმა და მსწავლულმა უფროსებმა ბრძნულად დაადგინეს და მცნირულად დაამტკიცეს ის ჭეშმარიტება, რომ უკულტურო აზიელს, მართალია, ცოტას ხნობით შეუძლიან ნიჭისა და ჭკუა-გონების გამოჩენა, მაგრამ ეს ნიჭი და ჭკუა-გონება მეცადანეობას დიდ ხანს ვერ აიტანს, მალე იღლებს, იქანცებაო. თუმცა ესეთი განაჩენი, მის დამადგენელთა აზრით, მტკიცე საფუძველზე იყო დამყარებული, მაგრამ ხანდისხან, მათსავე თვალში, ძირიან-ფესვიანად ირყეოდა, დაშლა-დაფუტკენასა ლამობდა იგი. ორ-სამ თვეში ერთხელ გედევანი უცებ გამოერკვოდა ხოლმე ფიქრებიდან, ამაყად იღებდა თავს მალლა, ძველებურად აფრინდებოდა წიგნებს და

მისი ნიჭიერება კვალად შლიდა ფრთებს, კვალად მიჰქროდა წინ. გაოცებული მასწავლებელი უაზროდ შლიდნენ ხელებს, იკრავდნენ წარბებს, ფიქრობდნენ და ვერაფრით ვერ აეხსნათ ეს „სასწაული“. მაგრამ ესეთი გამოფხიზლება გედევანის კკუაგონებისა გასტანდა ხოლმე მხოლოდ რამდენსამე დღესა. შემდეგ ხელ ახლა უბრუნდებოდა ოცნებათა სამთავროს, სადაც სახელმწიფო ტახტზე იზესავითა ბწყინავდა მშვენიერი ღმერთი პოეზიისა, ღვთაება სიყვარულისა. ასე მიდიოდა გედევანის საქმე მაისის გასვლამდე.

XXXIII

დასრულდა სასწაელო წელიწადი. გედევანი იმავე კლასში იქმნა დატოვებული, მაგრამ ეს გარემოება მას აინუნშიაც არ ჩაუგდია! იგი ამ დროს მხოლოდ ერთი აზრით, ერთი ნატურით იყო გამსჭვლელი. მას უნდოდა, ენატრებოდა თავისი ძვირფასი, საყვარელი, სათაყვანო სულიკოს ნახვა. სამი, სამი დღე კიდევ და მერმე ეს ნატურაც აუსრულდება გედევანსა. მაგრამ, სამი დღე, ღმერთო ჩემო, როდის მოელება ბოლო ამ სამ დღესა? ნაღვლიანად ფიქრობდა არჩილი. მას ეს სამი დღე სამ საუკუნედ ეჩვენებოდა. და აჰა, გარემოებათა მსვლელობამ თითქო შეიბრალა იგი... ერთ დღეს, ჯერ ისევ დილის თერთმეტი საათი იქნებოდა, როდესაც სასწაელების მოსამსახურემ გადასცა მას დეპეშა, რომლითაც ატყობინებდნენ მამის ავადმყოფობას და სთხოვდნენ რაც შეიძლება მალე მისვლასა. იმავე დღეს გედევანი სოფელში დაიბადა. კარგა ხშირ ბინდი იყო, როდესაც თავის სახლ-კარს მიადგა. ეზოს კარებში მას დახვდა ცოტა გამხდარი, ფერ-მკრთალი, მაგრამ ღიდად გალამაზებული სულიკო. აქამომდე გედევანს ხშირად აგონდებოდა ავადმყოფი მამა. სულიკოს დანახვაზე კი ყველანი და ყველაფერი მიავიწყდა. ჯერ ისევ მომავალი ეტლიდან მარდად გადმოფრინდა და მართო მყოფ სულიკოს ტუჩებს დაეკრო და დაეწება. ასე იდგნენ ოგინი დიდ ხანს სულ განაბულნი, სუნთქვა შეხუთულნი. შემ-

დგე, როცა ერთმანეთს მოშორდნენ, თვალ-ცრემლიანმა გედევანმა ნეტარებით შეხედა ბედნიერებით გატკრცილებულს, სიკეკლუცის ღვთაებად გამობრწყინვებულ სულიკოს და აღტაცებით წარმოსთქვა:

— ოხ, რა ბედნიერი ვიქნებოდი, რომ ჩემი სული და გული, გრძნობა და აზრი, მთელი ჩემი სიცოცხლეც შენს მშვენიერს სხეულში იდგეს, რომ ჩვენ ორნი ერთ არსებად ვიყვეთ გადაქცეული!

— ეგრეც იქნება, გენაცვალე, ეგრეც, ჩემო ბედნიერებავ, ჩემო იმედო, ჩემო სასოებავ! — შესძახა სულიკომ და აღზნებულის მხურვალეებით კვალად ჩაეკრო და ჩაეკონა გულში. ამ დროს მათ შემოესმათ ფეხის ხმაურობა, ფიცხლავ განშორდნენ ერთმანეთს, მხოლოდ ახლა მოაგონდათ მოხუცი ავადმყოფი. გედევანი შევარდა სახლში. პალტო და ქუდი ტახტზე მიჰყარა და გაჰქანდა მამის ოთახისაკენ. ფთხილად შეაღო კარები და შევიდა შიგნით. პირველად მან დაინახა ოღარ ჩამოგდებულა მღვდელი, რომელსაც პატარა კოვზით წმიდა საიდუმლო ეჭირა ხელში. მღვდლის წინ, მაღალ განიერ ტახტზე მან შენიშნა ლოგინში მწოლარე, ბალიშებზე მისვენებული, გამხდარ-გაყვითლებული მოხუცი, რომელიც ისე იყო გამოცვლილი, რომ კაი ხანს სრულიად ვერ იცნო იგი. მოხუცს, როგორცა სჩანდა, თვალები კარებისაკენ ეჭირა. დაინახა თუ არა შეილი, სახე გაუბრწყინდა, თავი მაღლა აიღო და ხელით ანიშნა — მოიცადეო. მოწიწებით მიიღო საიდუმლო. შემდეგ დაუძახა შეილს და რამდენჯერმე აკოცა შუბლზედა. როცა ცოტა შეისვენა, თავი გადმოიღო შეილისაკენ და დაბალი, სუსტი ხმით წარმოსთქვა:

— ვმადლობ ჩემს გამჩენს მეუფეს, რომ შენი უნახავი არ მომკლა! — შემდეგ მღვდელს ანიშნა, რომ გასულიყო გარედ. ოთახში მხოლოდ მამა-შეილი დარჩა. კაი ხანს გარეშემო სამარისებური სიჩუმე იყო დამყარებული. მაგრამ, ესე თხუთმეტიოდ წამის შემდეგ უცებ გაისმა მთელ სასახლეში შემადრწუ-

ნებელი ღრიალი. მაშინათვე მღვდელი, ექიმი, თინათინი, სულიკო შეცვინდნენ ავადმყოფის ოთახში. ტახტის წინ, იატაკზე მათ დინახეს გულ-შეწუხებული გედევანი, ხოლო ტახტზე უგუნურად თვალეზ-დაჭყეტილი, მთლად გადარეული სულთმბრძოლი მოხუცი. გედევანს დასტაცეს ხელი, გამოიტაცეს მეორე ოთახში და სიჩქარით უწყეს მოსულიერება. გულშეწუხებული მალე მოვიდა გრძნობაზე. დაუბრუნდა თუ არა მოაზრება, გედევანი წამოვარდა ფეხზე, ტორტმან-ბარბაციით შევარდა მამის ოთახში და, უკვე მიბინარებულ მომაკვდავს, დაეცა გულზედა.

— მამა, მამა, შენი ქირიმე, ერთი კიდევ გამაგონე: მართალია, რაც მითხარი, თუ არა?

მომაკვდავმა თვალეზი გაახილა, ჯერ ხატს მიაპყრო იგინი, მერმე შეიღსა და ყველას გასაგონრად, ცხადად და მკაფიოდ წარმოსთქვა:

— მართალია!...—და დალია სული.

გედევანმა ორთავ ხელები ღონიერად შემოიკრა თავში და, აცახცახებულის ხმით, დაიძახა:

— სულიკო!..

— რა გინდა? შენ თავს შემოგვევლოს სულიკო!. აქა ვარ, აქა, შენ სახელს ვეთაყვანე, გედევან!.—სულიკო მივარდა გედევანს და, თავდაფიწყებული, მხურვალედ უპირობდა მოხვევანს, მაგრამ მთლად გაყვითლებულმა, სახე შეშლილმა გედევანმა ხელი ჰკრა, თავიდან მოიშორა და უთხრა:

— შორს, შორს ჩემგან სულიკო!.. რაც ვცოდეთ, ისიცა კმარა!. ახლა შენ კი არ მინდიხარ, დანა მინდა, ხანჯალი, რევოლვერი, სიკვდილი მინდა, სიკვდილი!!

— მოშორდით ყველანი...—დაიძახა ექიმმა. მერმე მივიდა გედევანთან, ხელი წაავლო და ნელნელა გაიყვანა განაპირა ოთახში. სულიკო მისდევდა უკან, გიჟივით ურბენდა გარეშე-მო, ლამაზ თმებს გამწარებით იბღვნიდა და გულამოსკენით ქვითინებდა.

იტირე, იტირე, ჩემო საბრალოვ!. ამიერიდან დასრულდა შენი სიცოცხლის ვარდბულბულიანი გაზაფხული!.. უღმობელმა გარემოებამ მტვრად აქცია შენი წინდათა წმიდა!.. ყელი გამოსკრა შენს ღვთაებას!. დედამიწის ზურგიდან აღგავა შენი ბედნიერება!.. შენისთანა უბადრუკს ამ ქვეყანად სხვა რაღა დარჩენია, თუ არ ტირილი და თავში ცემა!... ოხ, მუხთალო, უსამართლო წუთისოფელო!. წყეული იყვეს, წყეული შენი ბოროტი დაუდგრომლობა, შენი ცბიერი, უსწორ-მასწორო, წაღმა-უკუღმა ტრიალი!!

XXIV

მეორე დღეს, დილა აღრიან, მოიჭრა ქალაქიდან ჩვენი ძველი ნაცნობი, მიხეილ ბაადურჩი. ამან ჯერ მაღალის ხმით გამოიტირა განსვენებული თონიკე და შემდეგ, ვითომდა მეტის-მეტად შეწუხებულმა გედევანის მდგომარეობით, გასწია ავადმყოფის ოთახისაკენ. აქ დახვდნენ ექიმი, სულიკო, მოხუცი გამდელი და ლოგინში უგრძნობელად მწოლიარე ახალგაზდა მემკვიდრე გარდაცვალებულის თავადისა. ექიმმა აუხსნა მგაუნაშვილს გედევანის ავადმყოფობა, რომელსაც უწოდა სახელად ტვინის ანთება. წინააღმდეგ ექიმთა ჩვეულებისა, გააბა ლაპარაკი მოხსენებულ ავადმყოფობაზე, ილაპარაკა, ილაპარაკა, იმდენ ხანს, სინამ თითონაც არ დაიღალა და თავის მომთმინო მსმენელთაც თავი არ მოაბეზრა: ბოლოს დაუმატა, რომ თუმცა ავადმყოფი დიდს განსაცდელშია, მაგრამ—ერთის მხრივ—ახალგაზდა ბუნებისა, მეორეს მხრივ—მოვლისა და წამლობის იმედი მაქვს, რომ განსაცდელიდან იგი უვნებელ გამოვაო. ყველა ეს ჩვენმა მიხეილმა ყურადღებით მოისმინა, მძიმე თავის დაკვრით მადლობა განუცხადა ექიმს მოვალეობის კეთილ-სინდისიერად შესრულებისათვის და სთხოვა, რომ არ დაეზოგა მას არავითარ ღონისძიება, ეხმარა ყოველი საშუალება, რათა ძვირფასი ავადმყოფი მალე ფეხზე დაეყენებინა. შემდეგ დაკვირვებით მიესალმა მწუხარებისაგან სახე შე-

შლილ სულიკოს. საწყალმა ამ ჟამად კი ველარ შესძლო თავისი გრძნობის დამალვა!.. ორივე ხელები გაუშვირა მიხეილს და ცრემლით შესთხოვა მორჩენა გედევანისა. აქამომდე თუ რაიმე ეჭვი ჰქონდა ამ ყმაწვილი ქალ ვაჟის ურთიერთ გრძნობის შესახებ, ახლა, როცა ასე მჭევრმეტყველოურად გამოიხატა ეს გრძნობა, მკაუნაშვილმა ყველაფერი ცხადად დაინახა. გულში რამდენჯერმე გაბრაზებით შეუკურთხა საზოგადოდ ყველა თავადებს, ხოლო ერთ კი მშვიდობიანად წარმოსთქვა შემდეგი:

— კარგად მესმის ჩემი მოვალეობა და ყოველის ღონისძიებით ვეცდები, რომ მას არ ეუღალატო. დაგარწმუნებთ, რომ აედამყოფს არა დაუშავდება-რა.

ამის შემდეგ მეორე ოთახში გაიხმო მოხუცი თინათინი და მასთან დიდ-ხანს ითათბირა თონიკეს დასაფლავების შესახებ. დაიბარა მოურავი, გასცა საჭირო ბძანებანი შესახებ დიდის სანოვანის დამზადებისა; დაათვალიერა მარანი, სავსე საუცხოვო ძველი ღვინოებითა; გაგზავნა აქეთ-იქით ბიჭები სხვა და სხვა გვარის მინდობილებითა, ხოლო თითონ იმავე დღეს გაეჩქარა ქალაქისაკენ. აქედან გაგზავნა რამდენიმე დეპეშა, რომელთა შორის ერთი უფრო მეტის მეცადინეობით შეადგინა. ეს იყო ტელეგრამა თონიკეს დის, კნენა რუსუდანის, სახელობაზე. შემდეგ შვილისა მოხსენებული კნენა ბძანდებოდა ყველაზე დაახლოვებული ნათესავი თავადი თონიკესი. იგი იყო გათხოვილი საქართველოს ერთ განაპირა მხარეში. მეუღლე მისი, თავადი ზურაბი, სამსახურიდან გამოსული გვარდის პოლკოვნიკი ბძანდებოდა. დიდი შეძლება, ლამაზი შეხედულობა, მხიარული ხასიათი და თვით სამსახურიც ნებას აძლევდნენ ახალგაზდა აფიცერს, რომ უდარდელად ეტარებინა შესაფერი სასიამოვნო ცხოვრება. ყველამ კარგად იცის ამ ცხოვრების დედა-აზრის სიცოცხლე ხანგრძლივი არ არის!.. რამდენადაც კი შეიძლო, დაეწაფე წუთისოფლის სიტკბოებასაო!.. ამბობს იგი. და ჩვენი უდარდელი რაინდი ერთ-გულად ასრულებდა ამ მოძღვრების მცნებათა. იგი იყო ყოველი ღონისა და დროს

გატარების თაიგული. სადაც კი სუფრა გაიშლებოდა, იქ აუცილებლად ტოლუბაშობდა თავადი ზურაბი. თავის რიგობაზე იგი ყველაფრით შემკული იყო, მხოლოდ საუბედუროდ, ერთი რამ ნაკლულევენება ჰქონდა: ბახუსის ერთგულებით სახელ განთქმული თავადი, სამსახურში ვერ იჩენდა ერთგულებასა. ამის გამო ოც და ათ წელიწადზე მეტი გაატარა სამსახურში და მაინც პოდპოლკოვნიკობაზე ზევით ველარ აიწია. ორმოც და ათ წლამდე იცადა და როცა ამ წლოვანებისა შესრულდა, გამოვიდი სამსახურიდან, შეერთო სილამაზით განთქმულა, დროს შესაფერად განათლებული რუსუდანი და სამუდამოდ დაემკვიდრა მამა-პაპეულ ადგილ-მამულში. წარსული ცხოვრებით დადლილ-დაქანცული, იგი ადვილად დაემორჩილა მშვიდი და წყნარი მეუღლის გავლენას. აქეთ-იქით სიარულს, ფულის უხეიროდ ფლანგვას, მშვენიერ სქესთან ფრენა-ლხენას თავი დაანება, ერთი ნაწილი მამულისა გაყიდა, ეს ფული მეუღლის მზითევს დაუმატა და მით ძლივძლიობისას გაინთავისუფლა მუდამ მოვალეების ბკყალებში მყოფი თავი. დანარჩენი მამულის შემოსავლით და თავისი პენსიით იწყობა არა მდიდრაჯული, მაგრამ მყუდრო და ლაზათიანი ცხოვრება. საქმე ისე კარგად წაიყვანა, რომ ბედნიერ კაცად ჩარაცხდა თავის თავს, ერთი წყეულა გარემოება რომ არ აჰკვიატებოდა. ეს გახლდათ უშვილობა, რომელიც ცოლსაცა და ქმარსაც ძრიელ აწუხებდა. ბევრ ნაირი საშუალებანი სცადეს; ექიმებსაც მრავალჯერ მიმართეს, ერთ წელიწადს სამზღვარ გარედაც ბძანდებოდნენ, მაგრამ მოხსენებულ გარემოებასთან მაინც ვერა გააწყეს-რა. რუსუდანმა იცოდა ქმრის წარსული ცხოვრება და ამის გამო უშვილობის მიზეზად მხოლოდ მას რაცხდა. დიდის სიფთხილით და საიდუმლოებით იგი მთელი ოთხი წლის განმავლობაში ბეჯითად სცდიდა ამ დასკვნის სიმართლეს, მაგრამ ბოლოს მწუხარებით დაინახა მისი სრული უსაფუძვლობა. ამის შემდეგ კენინამ მიმართა ლოკვა-ვედრებას, მონასტრებსა და სალოცავებში სიარულს. საუბედუროდ, აქედანაც ხელ-ცარიელი დარჩა. რაკი სხვა საშუალებანი ველარა გამოსძებნა-რა, იძუ-

ლებული გახდა — დამორჩილებოდა თავის უწყალო ბედსა. ამა-
სობაში გავიდა დრო და ჟამი! მეუღლე უდროვოდ მოუხუცდა,
დასნეულდა. მხიარულ და სასიამოვნო ზურაბს ამ ჟამად კაცი
ვეღარ იცნობდა. წყეულმა ავადმყოფობამ, გამუდმებულმა ლო-
გინში წოლამ სრულიად შეუცვალა არა მხოლოდ გარეგანი
შეხედულობა, არამედ თან მიაყოლა მისი ხასიათიცა. დილიდან
სალამომდისინ მის ოთახში ისმოდა მხოლოდ ერთი უსიამოვნო
ბუზღუნის და ხანდისხან ამ ბუზღუნს ამაზედ უფრო უსიამოვნო
ლანძღვა-გინებაც მისდევდა. რაც უნდა მტკიცედ აგერუ-
ლებინათ მისი სურვილი, ის მაინც იპოვიდა რაიმე მიზეზს და
სულ უბრალო რამეზე ასტებდა ერთ უშველებელ, დაუსრუ-
ლებელ აურზაურსა. განჩხლებული, გაბოროტებული ქმარი
მწვიდსა და ქვეიან ცოლსაც არ აყრიდა ხეირსა. ხშირად გა-
მოიგონებდა ხოლმე რაიმე სულელურ ამბავს, თავის უდანაშა-
ულო მეუღლეს ჩაურევდა იმ ამბავში და შემდეგ ბალღივით
მოჰყვებოდა ტირილს, წუწუნს, ორ-სამ დღეობით ებუტებოდა
ცოლსა, ხმას არა სცემდა. როცა ამ უნძრახობას ათაეებდა,
მერმე სხვა-და-სხვა ცილის-წამებას მიჰყოფდა ხოლმე ხელსა და
უშვერი საყვედურებით ახრჩობდა საწყალო მეუღლეს. ყოველ ამ
სიკეთეს ბოლო ჟამს ექვიანობაც დაემატა. ტვინ-შერყეული
მოხუცის აზრით, არა მხოლოდ სტუმრები, არამედ მოსამსახურე-
რენიც კი სარგებლობდნენ მისი კნენის სარეცელითა, მომე-
ტებულად აითვალწუნა ერთი ღამაზი ხელზედ მოსამსახურე იმე-
რელი... აითვალწუნა და სინამ არ გააგდო, მოსვენებას არავის არ
აძლევდა. საკვირველია, ყველა ეს შედეგი იყო ხანგრძლივის სნე-
ულობისა, მაგრამ თვით ეს შედეგიც უმნიშვნელოდ როდი წყდებო-
და... ტრიალდებოდა ხშირად უკანა და თავის მიზეზზედ ახდენ-
და გავლენას, მის ძალასა და ბოროტებას აორკეცებდა. ამის გა-
მო უბედური ზურაბი მალე სრულიად დაუძლოურდა და ერთ ღა-
მეს თავის საბედნიეროდ და მის გარეშემო მყოფთა სასიამოვნო-
ნოდ გამოეთხოვა იმ წუთისოფელს, რომელიც, პოეტისა არ
იყვეს, ჯარვის დაინდობს, არვის გაიტანს; უდროვოდ აღხენს,
უდროვოდ აწყენს, კაცს აბურთაეებს, კად არ გაიტანს“. თავა-

დი ზურაბი გამოეთხოვა წუთისოფელს, მაგრამ ამ წუთისოფლის ზოგიერთა რამ საქმეები კი წესიერად დასტოვა. აღმოჩნდა კანონიერად შედგენილი ანდერძი, რომლითაც მთელი მოძრავეი ქონება განსვენებულისა რჩებოდა კნენა რუსუდანს. ანდერძთან აღმოჩნდა აგრეთვე იმავე რუსუდანის სახელობაზე სამი ათასი თუმნის თამასუქი, რომლის შემწეობით განსვენებულის უძრავი ქონებაც ქვრივმა კნენამ დაინარჩუნა. რუსუდანი ამ დროს ორმოც წელს გადაცილებული იყო.. უკანასკნელმა წელიწადმა მასზე საშინელი ვავლენა მოახდინა: ბუნებით მაგარი აგებულების ქალი უდროვოდ გასტეხა, თმაში ჭაღარა გამოურია, ლამაზი სახის კანი ათასნაირად დაუნაოქა, თუმცა ეს ასე იყო, მაგრამ დაქვრივების შემდეგ მაინც ზლომად აღმოჩნდნენ მისთვის „გაგიჟებული ქენიხები“. ჭკვიანმა რუსუდანმა ყველა ესენი ზდილობიანად მოიშორა თავიდან, დარჩა ქვრივად და სიამოვნებით მიეცა თავისუფალ, ნებიერ ცხოვრებასა.

XXV

კნენა რუსუდანს რკინის გზის სადგურზე დახვდა მიხეილ მკაუნაშვილი. ენა მოქარგული მიხეილ რამდენიმე ფარისევლური სიტყვით და თავდაბლური მორჩილებით მიესალმა მწუხარე კნენას. დამზადებული ეტლი მიართვა მას და მაშინათვე გამოაქანა სოფლისაკენ. გზაზედ მიხეილმა ცხადად დაინახა, რომ კეთილი შთაბეჭდილება მოახდინა ხნიერ მანდილოსანზე. ხოლო ეს კეთილი შთაბეჭდილება ერთი-ორად გაძლიერდა, როდესაც მათმა ბწყინვალეობამ თავისი თვალით იხილა სამგლოვიაროდ დამზადებული დარბაზი, რომელშიაც იდგა ძვირფასი კუბო, მოფენილი ათასნაირი ყვავილებითა; აგრეთვე როდესაც მიხედ-მოიხედა და გამოკდილის თვალთ ყველგან შენიშნა საკვირეელი წეს-რიგი და შესაფერი მზადება განსვენებულის ბრწყინვალედ დასაფლავებისათვის. კნენამ მაშინათვე ჭკვიან კაცად აღიარა მკაუნაშვილი და ოჯახის ერთგულ მეგობრად სცნო.

იგი. პირველ გამოტირების შემდეგ ესეთი თავისი აზრი რუსულანმა სიტყვითაც გამოსთქვა: აქო მიხეილის ყველა განკარგულება და გულწრფელი მადლობა გამოუცხადა მას. გამოცდილობა მკაფიანად იხსენებდა ამ წამით და მოახსენა კნენას:

— თქვენო ბწყინვალეებავ! ვიდრე თქვენ აქ არა ბძანდებოდით, უბედურმა შემთხვევამ ამ ღირსეულ ოჯახში პირველობა მარგუნა! მე ვახდენდი განკარგულებას, ვაძლევდი ბძანებას. ამ ჟამად კი თქვენა ბძანდებით უფროსი ამ სახლისა. რაცა გნებამ, ბძანე და მე უმორჩილესად ავასრულებ ყოველ თქვენს ბძანებასა!. მოახდინეთ განკარგულება და იგი იმავე წამს იქნება აღსრულებაში მოყვანილი.

— არა, ჩემო კარგო, — უპასუხა პატივისცემით კნენამ, — სიამოვნებით ვხედავ თქვენს გონიერებას, თქვენს ერთგულებას და ამიტომ ამ ჟამდაც ისევ თქვენ უნდა დარჩეთ უფროსად თქვენგან დაწყობილი საქმეებისა. როცა ჩემი გედევანი კარგად გამიხდება, მაშინაც თქვენ უნდა იყვეთ მისი ხელმძღვანელი რამდენსამე წელსა. — ამის შემდეგ მიხეილი მეორე ოთახში გაიყვანა და დაბალის ხმით უთხრა:

— თუმცა ეხლა დრო არ არის ამ საგანზე ლაპარაკისა, მაგრამ, სინამ შემდეგ დავუბრუნდებოდეთ მას, მინდა ცოტა რამ ეხლავე გავიგო. მითხარით, გულგახსნით მითხარით ყველაფერი: ვინ არის ის ლამაზი ყმაწვილი ქალი, რომელიც ჩემი ძმისწულის ოთახშია და იქე ერთგულად უვლის ავადმყოფსა?

— ევა, ბატონო, ერთი ობოლი გლეხის ქალი ვახლავთ. განსვენებულს თქვენს ძმას შებრალებოდა და მოიყვანა აქა. „სამიოდ-ოთხი წელიწადი ჩემთან ვამყოფებ და მერმე მე თითონ გავათხოვებო...“ იტყოდა ხოლმე თავადი თონიკე.

— რამდენი ხანია, რაც ეგ ქალი აქ არის?

— ეს მეორე წელიწადი სრულდება!

— განა მავნებელი არ არის მავისთანა ლამაზი გოგოს დარჩენა. ჩემ ძმისწულთანა?

— დიდად მოხარული ვარ, კნენა, რომ ამ საგანზედაც ჩვენ ერთი და იმავე აზრისა ვყოფილვართ. განსვენებულს რამდენჯერმე მოეხსენე რამდენად მავნებელია ახალგაზდა ქალვაჟის დაახლოვება, მაგრამ ის ყურადღებასაც არ აქცევდა ჩემ სიტყვებს, და მეც იძულებული გავხდი—გაეჩუმებულიყავ.

— ჩემი უბედური ძმის პატივისცემით მე მაგ ქალს ამ ოჯახიდან არ დავითხოვ, მხოლოდ გედევანს კი უთუოდ უნდა მოვაშოროთ. ეხლა კმარა ამაზედ ლაპარაკი... ვიფიქროთ კიდევ, და ხვალ თუ ზეგ ასე, თუ ისე გადავწყვიტოთ. დღეს კი ყოველი ღონისძიება უნდა ვიხმაროთ, რომ გარდაცვალებული ისე დავასაფლაოთ, როგორც შეჭფერის მის გვარიშვილობას. — მკაუნაშვილმა ნიშნად თანხმობისა და მორჩილებისა მძიმედ დაუკრა თავი და გამობრუნდა უკან. საჭირო იყო ყველგან მის ყოფნა. ყოველის მხრიდან აუარებელი სტუმარი მოაწყდა თონიკეს ოჯახს. მობრძანდა ღრმად მოხუცებული ეპისკოპოსი მრავალი სამღვდლოებით; მოვიდნენ გუბერნიისა და ორიცამი მაზრის კეთილშობილთა წინამძღვარნიც, რომელთაც დიდძალი თავდაზნაურობა მოჰყვა. მთისა და ბარის მცხოვრებნი, დროებით ეალდებულნი გლეხნი თონიკესი ქიანჭველასავით ირეოდნენ მთელ სოფელში. დაიკლა ორას სულამდე წვრილი და სხვილი საქონელი. მარტო თევზეულობა სამოცი თუმნისა იქმნა ბაზრიდან მოტანილი. დაინთქა და დაილია ას კოკამდე ღვინო. დიდის ამბით და ყოფით გამოასვენეს გარდაცვალებული და უთვალავი ხალხის დანადასწრებით შეასვენეს იგი ბაგრატ დიდის დროს აშენებულ, დროთა ბრუნვისაგან დაძაბუნებულ, დიდებულ ტაძარში, სადაც იყო დამზადებული საუკუნე სავანე განსვენებულისათვის. წირვასა და პანაშვიდზე რამდენიმე სიტყვა იქმნა წარმოთქმული. მქადაგებელთ ქებადიდებით მოიხსენიეს განსვენებულის თეთრი პური, წითელი ღვინო, სტუმართ მოყვარეობა, მისი მოხდენილი ახოვანება, ვაჟკაცური შეხედულობა, რომლის გამო იგი შეადარეს ვახტანგგორგასლანს და დავით აღმაშენებელს. არ დასტოვეს უყურადღებოდ მისი ლაზათიანი ქართული ჩაცმა-დახურვა, მისი მოს-

წრებული, მახვილი სიტყვა-პასუხი... ერთის სიტყვით, მოხსნეს მქვერმეტყველების გუდას პირი და, რა გინდა სულო და გულო, რომ იქიდან არ ამოყაქეს? ბოლოს, პანაშვიდის დასასრულ, ყოვლად სამღვდელო ეპისკოპოზმაც წარმოსთქვა მოკალე, მაგრამ დიდად საყურადღებო სიტყვა, რომელიც მომყავს აქ თავით ბოლომდე. მათმა მეუფებამ პირველად აიღო თავი მალღა და იწყო თვალიერება ტაძრისა; შემდეგ ხელი გაიშვირა ეკლესიის გუმბათისაკენ და ხმა-მალღა დაიძახა:—აის რა ამბაია? რა მოსვლია ამ მშვენიერ გუმბათს?—მთელმა საზოგადოებამ აიხედა მალღა, ორაოდ წუთის შემდეგ გაისმა რამდენიმე ხმა:—წვეთი ჩამოსულა!. დიახ,—დაიძახა მოხუცმა მღვდელ-მთავარმა,—სწორედ, წვეთი ჩამოსულა და გაუოხრებია ძვირფასის ხელოვნებით შემკული გუმბათი. აგერ, მარცხნივ თაღშიაც ჩამოსულა წვეთი, ჩამოურეცხავს მთელი კედელი და თან ჩამოუტანია საუცხოეო ძველი მხატვრობანი, წაუშლია წმიდა მამათა სახენი. აჰა, დიდებული ხატი ცისა და ქვეყნის შემოქმედისა!. შეხედეთ—რა ყოფაშია! აქაც წვამა ჩამოსულა და ჩამოუნგრევია ზემოთა პირი კედლისა. ახლა, ამ ოდესმე მშვენიერ კანკელსაც მიაქციეთ. თქვენი ყურადღება, რანაირ დაძველებულა, გაფუჭებულა ყველაფერი. მთელი ტაძარი შიგნით, თუ გარედან უზრუნველობას, უპატრონობას ნაოხრად გარდაუქცევია. ახლა მიბძანეთ: ეინ არის დამნაშავე ყოველსავე ამაში? შენ, შენა ხარ უმთავრესად, განსვენებულო თავადლო თონიკე!. რას აკეთებდი შენ მაშინ, როცა ეს სასიქადულო ძველი დიდებულ წინაპართა ამ ყოფაში ვარდებოდა?. რა შრომა გაგიწევია, რა ამაგი დაგიდვია ამ ტაძრისათვის, რომ მის წმიდა კედელთა შორის განგიზრახავს დასაფლავება? ვინმე, მუქთა ხორა, რომ შემოსულიყო შენის სასახლის რომელსამე ოთახში და მოენდომებინა სამუდამოდ იქ დარჩენა, რას ეტყოდი მას, განსვენებულო?. ექვი არ უნდა, განრისხდებოდა თქვენი ბწყინვალეობა და ბატონ-კაცური ფეხების ბრახუნით გამოაგდებდა კარზე იმ თავხედ ვაჟბატონს. ხოლო შენ რომელი უფლების ძალით შემოსულხარ მრავალ ტანჯულ მეფე-

საგან აგებულ ღვთის ტაძარში და გნებავს საუკუნოდ მოკალათება მასში? მიბძანე, ერთი: რა გაქვს შენ შენის მეცადინეობით, გამჭრიახობით შეძენილი? — არაფერი! ყოველივე, რაც კი გაქვს ღვთისა და ხელმწიფის წყალობა! ღმერთმა მოკცა სარჩო, ხელმწიფემ გაგიმრავლა დოვლათი. ხოლო შენ ვის აძლევდი შემწეობას? ნუგეშს!.. ვის უწევდი წყალობას?.. საზოგადო და საქვეყნო საქმეზე რა დაგინარჯავს? დარწმუნებული ვარ, სულიც რომ გედგას, ამ კითხვების პასუხად სიტყვასაც ვერ მოახერხებდი, კრინტსაც ვერ დასძრამდი! ისევე გაიკმენდდი ხმას, როგორც ეხლა ხარ, უბადრუკო, ენა ჩავარდნილი. მაგრამ აქ, ზეციერ სამსჯავროში, ეკ სიჩუმე ვედარაფრად გამოგადგება! საცოდავო, უსულ-დგმულო მთვარისაგან მაინც მიიღებდი მაგალითსა! მთვარე მზისაგან იღებს სინათლეს, ხოლო ამ სინათლეს იგი მარტო თავისთვის როდი ინახავს: ღამღამობით ჩვენს დედა-მიწასაც უგზავნის იგი ნათელსა; დადსა და პატარას, ღარიბსა და მდიდარს ერთ-გვარად უშუქებს და უტკბობს სიცოცხლესა. შენ?.. შენ მხოლოდ შენს თავს ასიაშვინებდი: სკამდი, სვამდი, აფუფუნებდი იმ სხეტოს, რომელიც დღეს ასე გახრწნილა, აყროლებულა და დღესვე სამარის ჭიისა და მატლის მსხვერპლი შეიქმნება. ახლა, მიბძანეთ ერთი: ამ გახრწნილი გვამის პატივსაცემლად რაქდენი თუმანი ფული დაინარჯება დღეს?.. როგორც გავიგონე, დღევანდელი ხარჯი ათას-თუმანს აღემატებაო. ღმერთო ჩემო!.. ათასი თუმანი აყროლებული გვამის გასაპატიოსნებლად?! რა უბედურებაა ჩვენს თავსა?! ეკლესიას, სამშობლო ქვეყანას, ქვრავ-ობოლოთ, ჩვენს ესოდენ სიღარიბეს და გაჭირვებას რალამდენი თუმანი უანდერძა განსვენებულმა? ამაზედ არაფერი არა ისმის-რა და დარწმუნებულიცა ვარ, რომ არაფერიც არ იქნება. ყველა ამაში მარტო გარდაცვალებულს როდი ვამტყუნებ. აქ დიდად დამნაშავეა ის სასულიერო წოდებაც, რომელიც ამ გვარ სულიერ შევილებსა ზდის; ხოლო ყველაზედ უფრო მეტად დამნაშავე ვარ მე ცოდვილი და უბადრუკი მონა ღვთისა. სჩანს მეც დიდად ცოდვილი ვარ, რომ ამ გვარ შევილებს შევესწარ, მათთან

ვცხოვრობ და მათ კი არა ესმით-რა ჩემი. ცოდვილთა შემწე-
უნარებელი ღმერთო, შემინდე ბოროტებანი ჩემნი, აღხოცე
უსჯულოება ცხოვრებისა ჩემისა!.. მოჰფინე მაღლი შენი ქვე-
ყანასა, შენთვის ჯვარცმულსა! აღადგინე ჩვენს ერში სული
მათი, რომელთაც აღაშენეს წმიდა ესე ტაძარი, სული ბაგრა-
ტისა, ძისა მისისა გიორგისა და ყოველთა მათთა, რომელნიც
გასაოცარის მხნეობით და ვაჟკაცობით ებრძოდნენ უძლეველ
მტარვალ, ღვთის რისხვა თემურსა; ხოლო ამ უბედურსაც, გა-
ნსვენებულ თავადს, თონიკესაც, მიუტევე ყოველივე შეცო-
დებანი მისნი და დაამკვიდრე სული მისი წიაღსა შინა აბრა-
მისასა. ამინ.

გათავდა სიტყვა, გაჩუმდა ყოვლად-სამღვდელო. დიდი გა-
ელენა მოახდინა ამ უბრალო სიტყვამ საზოგადოებაზე. მკი-
რეოდენი შეგნებული ნაწილი საზოგადოებისა აღტაცებული
იყო სიტყვის შინაარსით, ხოლო უმრავლესობა აღშფოთდა,
ეკლესიაშივე აღრიალდა, მოხუც მქადაგებელს მუქართა და-
ლანძღვა-გინებით იხსენიებდა.

— გამოყრუებულია სიბერისაგან ეგ უბედური!.. იძახოდა
ერთი.

— მთელს თავად-აზნაურობას შეურაცხება მოგვაყენა...
უსათუოდ მარშლებმა უნდა მოსთხოვონ პასუხი, — ყვიროდა
მეორე.

— გიჟია და ამასთანავე გაუზღელი, ბრიყვი... ან კი რა
ზღილობა უნდა მოსთხოვონ მიგას. მამა ჰყავდა გუთნის-დედა,
ძმები და სახლის-კაცები დღესაც მელორეებად და მეწისქვი-
ლეებად უდგანან.— ღრიალებდა მესამე.

კაცების ამ გვარ აღიაქოთს, დედა-კაცებიც კვერს უკრავ-
დნენ: თავიანთი ცნობილი მართებული სიტყვა-პასუხი ამ ეა-
ზად გვერდზე მიეგდოთ და ქეშმარიტების მლაღადებელ უფლის
მსახურს უწმაწური სიტყვებით იხსენიებდნენ. ყველა ამათ იმე-
დი ჰქონდათ, რომ კნენა რუსუდანი ეპისკოპოსის წინააღმდეგ
ხმას აღიმაღლებდა, გამბედავ ბერს ენას მოაკენეტინებდა, მაგ-

რამე ეს მოლოდინი უსაფუძვლო გამოდგა; კენინა რუსუდანს, არა თუ სიტყვით არა უთქვამს-რა მქადაგებლის წინააღმდეგ, სახეზედაც კი არა გამოუხატავს-რა ამ გვარი. მხოლოდ სადილოთ უკან, როცა ხალხი დაშლას აპირობდა, მკაუნაშეილი გაიხმო ცალკე ოთახში და წყნარად ჰკითხა:

— ეზისკოპოზისთვის რამდენი გაქვს გადაღებული?

— ოცი თუმანი მქონდა, მაგრამ ეხლა ბევრი მირჩევს, რომ ოცი მანეთის მეტი არ მიეცე.

— ყურს ნუ უგდებ იმათ! ოც თუმანს ოციც დაუმატე და ორმოცი თუმანი მიართვი. მშიერს მაშინ გააჩუმებ, როცა მამლრისად მისცემ საჭმელსა.

მოხუცმა მღვდელ-მთავარმა ლოცვა-კურთხევით მიიღო ორმოცი თუმანი, იქვე საზოგადოების წინაშე გაჰყო ოთხ ნაწილად და ბავშურის გულწრფელობით იწყო: ეს ათი თუმანი წმიდა გიორგი მთაწმიდელს; ეს მეორე ათი თუმანი ქართულ გალობას; მესამე ათი თუმანი წმიდა ნინოს სამრევლო სკოლას; ხოლო უკანასკნელი ათი თუმანი ღარიბ სტუდენტებს.

— თქვენა, ყოვლად სამღვდლო, თქვენ რალა? — დაიძახა ამ დროს ერთმა ყმაწვილმა მღვდელთავანმა.

ეპისკოპოსმა, სიბრალით გადახედა ამის მთქმელს, შემდეგ წარბი შეიკრა და ხმა-მალა დაიძახა.

— მღვდლო, მღვდლო, ნუ სცოდავ, მაცდურს ნუ ჰბეძავ. განვედ ჩემგან, განვედ, უგუნურო!

XXVI

თონიკეს დასაფლავების შემდეგ სრული თვე დარჩა რუსუდანი მამა-პაპეულ ოჯახში. იგი მთელს დღესა და ღამეს ატარებდა გედევანთან. ღვიძლი დედა ვერ მოუვლიდა საკუთარ შვილს ისეთის ერთგულებით, როგორც კენინა რუსუდანი უვლიდა ავადმყოფ ძმისწულსა. გარდა ნათესაური გრძობისა, რუსუდანს საგვარეულო თავმოყვარეობაც ამოქმედებდა, მისი

გვარი ერთ დროს უწარჩინებულეს გვარად ითვლებოდა მთლად საქართველოში; ძლიერება მისი ხანდისხან იქმდისინ მიდიოდა, რომ სახელმწიფოში პირველობას ჩემულობდა, აგროვებდა შეიარაღებულ ჯარს და ბევრჯელ ძლევა-მოსილებით ებრძოდა მეფეებს. მეცხრამეტე საუკუნის ცვლილებას ეს გვარეულობა ალტაცებით მიეგება. რუს-მოთავრობის დამყარებას დიდს ერთგულებას უწევდა, სწორედ ისე, როგორც უწინდელ დროში ხონთქრისა და ყენის ძალმომრეობას ემსახურებოდა ხოლმე, ამის გამო დიდება და გავლენა მისი ამ საუკუნის პირველ ნახევარში არა თუ არ შემცირებულია, არამედ უფრო მეტად ამალდა, ამ ქვეყნიური ბრწყინვალეობით შეიმოსა. მაგრამ ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ სახელოვან გვარეულობას რაღაც ძლიერი სენი გაუჯდა ძვალსა და რბილში. ბრძოლის ველზედ დაბადებული და აღორძინებული გვარი, მშვიდობიანი შრომის ასპარეზზედ თვალეზ ახვეულ ადამიანს დაემსგავსა. სინამ ორიოდ-სამი მოხუცებული გენერლები ჰყავდა ამ გვარეულობას, თვის ძველს სახელსა და მნიშვნელობას კიდევ არა ჰკარგავდა; მაგრამ როდესაც ეს გენერლები ერთი-მეორეს ჩაჰყენენ სამარეში, მოხსენებულმა სნეულებამ თავი იჩინა. სამსახურში მყოფნი მისი წევრნი ნელ-ნელა, სხვა-და-სხვა დანაშაულობისათვის, გამოძევებულ იქმნენ. სასწაელებელში მყოფი ახალგაზღობა ზოგი ზარმაცობისა და უნიჰობისა გამო და ზოგიც აბეზარი, აუტანელი ხასიათისათვის გამოარეკეს. დაეცა, დაწვრიმალდა როგორც ქონებით, ისე ზნეობით, დაუძღურდა დიდებული გვარი. ამ ბოლოს დროს საქმე იქმდისინ მივიდა, რომ ერთი ამ გვარის წარმომადგენელი რკინის-გზაზე მსახურებს უბრალო კონდუქტორად, ხოლო მეორე დღესაც სატუსალოში ზის ნახირიდან ლორების მოპარვისათვის. ერთად-ერთი ოჯახი, რომელმაც დაიცვა ძველი სახელი, იყო ოჯახი თონიკისი. რუსუდანი ქკვიანი, გამოცდილი მანდილოსანი ბძანდებოდა. ამან იცოდა თავის გვარის წარსული დიდება და ენატრებოდა, რომ ამ გვარს არ მოჰკლებოდნენ ღირსეული წარმომადგენელნი. ამ გვარ წარმომად-

დგენლად მომავალში ხედავდა იგი განსვენებული ძმის ერთადერთ მემკვიდრეს თავის საყვარელ ძმისწულს, რომელიც ამ უამად შეწუხებული ავადმყოფი იწვა და მის მოვლა-ერთგულეობას თხოულობდა. კნენა რუსუდანი არ ზოგავდა თავის თავს. ნებიერ ცხოვრებას დაჩვეული, იგი ღღეს სიამოვნებით ეწეოდა მომვლელი დედაკაცის მიძიმე უღელსა. ყოველ წამს თავს დასტრიალებდა ავადმყოფსა, მაგრამ ამავე ღროს სულიკოს ქცევას, მის მცირეოდენ მოძრაობასაც კი ერთ წამსაც არა სტოვებდა უყურადღებოდ. ზდილობიანი კნენა პირდაპირ მის საწყენს არაფერს ამბობდა, არაფერს არ სჩადიოდა, მაგრამ ყოველი მოქმედება, თვითოეული სიტყვა მისი ისე იყო მიმართული, რომ ყველა ეს ლახვარივითა ჰხედებოდა სულიკოს დატანჯულ გულსა. მას ოთახში თითქო სრულიად ვერავინა ხედავდა; მისი სიტყვა მუდამ უპასუხოდ რჩებოდა; მისი დახმარება არავისათვის საჭირო არ იყო. არა თუ ავადმყოფის მოვლას, არამედ მასთან ახლო მისვლასაც კი მუდამ რაიმე დაბრკოლება ელოებებოდა წინა. ამ გვარის ქცევით იგი მეორე ღღესვე იძულებული გახადეს—გასცლოდა ამ ძვირფას, ტაძარზე უწმინდეს, ოთახს. კნენას განკარგულებით იგი დააბინავეს სასახლის მეორე მხარეს, ერთ განაპირა ოთახში. ექიმმა აუკრძალა ყველას და მათ შორის სულიკოსაც ავადმყოფთან სიახლოე. ამ აკრძალვამ მცტის-მეტად შეაწუხა სულიკო. პირველ ხანებში ისე ძლიერი იყო ეს შეწუხება, რომ მას ეგონა ჭკუაზე შევიშლებიო. მაგრამ შემდეგ ნელ-ნელა დაწყნარდა, სასოწარკვეთილების საზარელმა სიმშვიდემ მოიკავა მთელი მისი არსება. გამხდარ-გაყვითლებული ქალი ღღეს და ღამ ერთ ადგილას იჯდა, უაზროდ გაიყურებოდა ფანჯარაში და თითქმის განუწყვეტლად რაღასაც ბუტბუტებდა. მხოლოდ ხანდისხან ოცნება გაიტაცებდა ხოლმე, ხმას იმალლებდა და ამ ღროს ისმოდა სევდა-ვარამით სავსე სიტყვები: „სწორედ ასე უნდა მომხდარიყო, სწორედ ასე! ვინ მე და ვინ ისა? სად ვილაც ოხერ-ტიელი კალატოზის გომბიო და სად დიდი და მდიდარი თავადის შვილი? მე რაც უნდა მომივიდეს,

ოღონდ იმას ნურა აუტყდება-რა! გედევანს შემოევლოს ჩემი თავი, ჩემი ბედნიერება!“ სულიკო ხშირად მიმართავდა ხოლმე ლოცვა-ვედრებასაც, და ამ დროს ძარღვებ დასუსტებლი ქალი გულმოსაკლავად ტიროდა და ქვითინებდა. ასე და ამ ყოფაში გაატარა მზელი თვე და ამ დროს განმავლობაში არც ერთხელ არ უნახავს გედევანი.

ნაცვლად გედევანისა იგი თითქმის ყოველ დღე ხედავდა მიხეილ მჭაუნაშვილს. ეს ვაჟბატონი ხშირად დაიარებოდა ხოლმე სულიკოსთან, შევიდოდა თუ არა მის რთახში, მაშინვე ათას ნაირ საარშიყო და საალერსო სიტყვებს გაუშლიდა წინ, მწარედ დაღონებულ ქალსა. მაგრამ ეს უკანასკნელი თითქო ვერც კი აჩჩნევდა მას. არ ესმოდა მისი სიტყვების რახა-რუხი. როცა პირუტყვური ჟინით გააფთრებული მოარშიყე წრეს გადავიდოდა, და ენასთან ხელსაც აწყობინებდა ფათურსა, მხოლოდ მაშინ იკრავდა წარბებს სულიკო, სიბრაზით სავსე თვალებს გიჟივით უბრიალებდა და წყევლა-შეჩვენებით აძევებდა თავის ოთახიდან. ახირებულნი მოარშიყე იმედს მაინც ზრა ჰკარგავდა: კარებისკენ მომავალი ერთ წამს შეჩერდებოდა და მსუნავ კატასავით ნერწყვის ყლაპვით ეუბნებოდა ტარტაროზად გადაქცეულ ყმაწვილ ქალსა:

— რაც უნდა ბევრი იჯავრო, ჩემო მარგალიტო, ბოლოს მაინც ჩემი გახდები და მაშინ მარწყვის ტუჩებს ერთი-ათად გადვუხდი სამაგიეროს.

ერთ დღითაც ამ ნაირად შემოვიდა მჭაუნაშვილი სულიკოს ოთახში და, არშიყოების ნაცვლად, კარებიდანვე დაიძახა:

— სულიკო, გედევანს შენი ნახვა უნდა... ადგი, წამო ეხლავე, თუ შენც გესიამოვნება მისი ნახვა.

სულიკო დაფაცურდა. ლოყები აღისფერად დაუწითლდა და ლამაზ თვალებში სიცოცხლის ნაპერწკალმა ძველებურად გაუფლავა. მაშინათვე წამოხტა ზეზე და ფეხ-აჩქარებით გაჰყვა უკან ამ ჟამად სასიამოვნო ნოციქულსა. როდესაც ავადმყოფ

ფის კარებთან შივიდა, პატარა ხანს შეჩერდა, სულს თავისუფ-
ლად ველარ იბრუნებდა, ძალზე აფანტკალებულ გულს ძაგა-
ძეგი გაჭქონდა... ორივე ხელები მაგრა მიიჭირა, გულზე და მის
წინ გაღებულ კარებში ფთხილად შესდგა ფეხი, პირველად ფე-
რავენ დანახა, ერთადგილას გაჩერდა და შეშინებული თვა-
ლები მიაპყრო ამ მხარეს, საითკენაც ეგულებოდა გედევანის
კრაოტი.

— ეთერ, გამარჯვება შენი!..— უცებ მოესმა სუსტი, მაგ-
რამ ნაცნობი ძვირფასი ხმა. მაშინათვე იცნო ეს ხმა. მოიწლო-
მა გაქანებულიყო იქით, საიდანაც მოესმა ეს ხმა, მაგრამ სი-
ტყვა „ეთერი“ მახვილივით ჩაეცა გულში, მრისხანებით წამო-
ვიდა და უზარმაზარი ზეავით ჩამოწვა გედევანსა და მის შო-
რის.

— შენ რაღადა ხარ ეგრე გამხდარი, ფერწასული? შენც
ხომ ავად არ იყავ?— კვალად მოესმა იგივე სანეტარო ხმა.

ახლა კი მოვიდა სულიკო სრულს გრძნობაზე; ახლა კი
კარგად დანიხა იგი, ვის თვალის მოკვრასაც მთელი ოცდა-
ათი დღის განმავლობაში სულის ცხონებასავით ნატრობდა.
სიყვარულის მადლით გაბწყინვალეებული თვალები მიანათა იმას
და აღერსით საესე კილოთი უპასუხა:

— არა, გენაცვალე! მე არა მიშავს-რა! ოლონც შენ იყავ
კარგადა.

— ახლო მოდი, ვერა გავიგონე-რა!— დაიძახა გედევანმა.

— მალლა ილაპარაკეთ...— უღებრა მას ექიმა, — ავადყო-
ფობისაგან ყურთ დააკლდა.

სულიკომ მწუხარებით გადახედა გედევანს და მხო-
ლოდ ეხლა შენიშნა მის გვერდით სავარძელში მჯდომი რუ-
სუდანი, რამელიც წარბ-შეკრული უსიამოვნოდ გამოსცქერო-
და მას.

— მე სამიოდე დღის შემდეგ მაპიღამებთან უნდა წავიდე,
— წარმოსთქვა კვალად გედევანმა. — ჩემი სახლკარი შენა და
მისხელს უნდა გეპარებოდეთ, ამ დღიდან, ეთერ, შენა და მე

და-ძმანი უნდა ვიყვეთ... და როცა დავბრუნდები, ისედაც გიპატრონებ, როგორც ჩემ საკუთარ დასა.

სულიკოს უნდოდა ბევრი რამ ეთქვა, მაგრამ ყელში თითქო რაღაც მოებჯინა, გულის ფანცქალი შეუჩერა და ენა დაუბო. კაი ხანს გაშტერებული იდგა, მთელი ტანით თრთოდა, კანკალებდა. ბოლოს, როგორც იყო, გაიხსნა კრიკა და ნაწყვეტ-ნაწყვეტად წარმოხატვა:

— ოღონც შენ იყოვ კარგად, გედევან, და მე სხვა არა მინდა-რა! თუ საჭიროა, დღესვე წავალ აქედან.

— არა, არა ჩემო სულიკო!—დაიძახა აღელვებით გედევანმა,—შენ რომ აქედან წახვიდე სადმე, მე ძიელ, ძიელ მეწყინება. აქ უნდა დარჩე, ჩემო ვთერ, სინამ მე დავბრუნდებოდე. მომეცი პატიოსანი სიტყვა, რომ ამ ჩემ თხოვნას შეასრულებ.

— დამშვიდდი, ჩემო გედევან! დამშვიდდი! ვფიცავ შენს კარგად ყოფნას, რომ შენს დაბრუნებამდე მე აქედან არსად არ წავალ!—კნინა რუსუდანი უკმაყოფილოდ წამოდგა ფეხზე, ძმისწული ბალიშზე მიაწვინა და ექიმს რაღაც ანიშნა თვალითა. უკანასკნელი მივიდა სულიკოსთან და დაბალის ხმით ჟთხრა:

— ახლა კი წაბძანდით! ავადმყოფისათვის ჯერ კიდევ მავნებელია ბევრი ლაპარაკი.

სულიკო ვანოვიდა ოთახიდან. იქვე დერეფანში მიეყუდა კედელს და ჩუმის ქვითინით იმეორებდა:

— ვაი ჩემს თავს! ვაი ჩემ სიცოცხლეს! როგორ გამხდარა! როგორ გამოცვლილა! მშვიდობით, გენაცვალე! მშვიდობით, თავშემოგველე! შენი ზოროტი მამიდას თვალეში ცხადად სჩანს, რაც უღვეს მას ჩემ შესახებ თავის დასამიწებელ გულში. შენს თავს აღარავინ მიჩვენებს მე უბედურსა. მოკლე ხნისა იყო ჩემი ბედნიერება, მაგრამ სულით და გულით გამდლობ ამისთვისაც! შენის წყალობით ვიგრძენ სამოთხის ნეტარება! შენის მეოხებდით ვიგე მე ამ ქვეყნიური ბედნიერება. ნე-

ტარება, სიამოვნება, ფიანდაზად გაუშალოს უფალმა ყოველს
შენს ნაბიჯს, ყოველს წამს შენის ცხოვრებისას! მშვიდობით
ჩემო ღვთაება, ჩემო ანგელოზო! მშვიდობით!!

ს. ა—ა.

(დასასრული შემდეგ №-ში)

ხალხური ლექსები

(გაგონილი ხევსური ფაჟიკო არაბულისაგან)

გაი უმა, მგელი, არწივი,
არცერთ არ გაიწურთნება.
მგელი არ მოშლის მგლობსსა,
გაი უმა მამაცობსსა,
არწივი არწივობსსა,
მთის ყურეთ თამაშობსსა.
მგელი გაიჯლის მთაზედა,
ნამ გაბერტყილი დარჩება.
დაიხულება არწივი,
მითთ ბარად ჩამოკარდება,
დაიჭერს შუნის თიჯანსა,
ხორცა ძეგლადაკ დარჩება.
მაშინ კარგია გაი უმა,
დილა რომ აღრე დგებოდას,
იტკემდას ტიკსა რკინასა,
ომს ვიქამ — ემზადებოდას;
ხვადი *) რომ ჰხრკვდას ლაგამსა,
წადმა-უკუღმა ხტებოდას.

ტიროდა გაის უმის ცოლი:
— აღარ მამიკა შინაო.

*) ულაცი ცხენი.

აწინის ცუდაის ცოდვი
 — გამაიქტევა წინაო.
 გამაქტეულის მსუღასა
 არ მსუღაი სჯობს შინაო.

კაი უმა ლაშქარს მოკვდება
 სწორების მჯობინობასა,
 ისრეუ დარჩება ცუდაი
 ქალებიი ლოგინობასა.

კაი უმა ხმაღსა ჩაჭხუდაჲს,—
 გამიჭჩისა, თუ არაო;
 ცუდაი—ქაღის უბესა,—
 გამაინხვეს, თუ არაო.

გულო, არ მიგცემ საგონთა,
 თაუო, არ დაგაშაგობა,
 მტრო, შენ ზავსა არ მოგცემ;
 ფრანგულო, დაგათხუხუება.

ამბავ რა იქნა გუროსა, ¹⁾
 წერომა რა იდგა სთისაო!
 ჩამოდის წერილი მსკვლავი,
 მთვარე შავს ბქნეს პირსაო!
 გელობა გაუბედავის
 უღუგაურის ²⁾ შეიღთაო.
 მიუგეენ აპარეკასა; ³⁾
 ადუ, გაგვიქს მზინთაო. ⁴⁾

¹⁾ სოფელია ხევსურეთში.

²⁾ გვარია ხევსურისა.

³⁾ სახელია ხევსურისა.

⁴⁾ მზირი—მღევარი მტრისა.

გაუძღვა აზარეკაი,
 მართკეი¹⁾ შაკარდნისაო,
 გადააუღია ჭალაი,
 ჟაური აქეს ქისტებისაო.
 დაბრიეკებულა მწეემსები,
 ცხვარი გამოდის ჩრდილსაო.
 თოფი ხერეს, შიგ შეარჩიეს,
 მანძილა²⁾ დასტეს ტუისაო.
 ცოცხლა მამას შესწირეს;—
 ბანდა³⁾ უნდოდა ჯღნისაო,⁴⁾
 მომცდაჩან სიუმსწვილითა,
 ხიდი მოშალეს წელისაო.
 მაგათ ეგ ვერა სტოდნათ,
 ქისტებს მცურავ ჭყავს წელისაო.
 წელსა გამოვა თორმეტი
 ნარჩეგლის მითხრეგლისაო.⁵⁾
 სათოფრად ეკვიდნიან ერთურთს,
 ძალი ახსენეს ხთისაო.
 წინ-წინ ხოლიგას⁶⁾ დაგვიკრეს:—
 მუხლი მოსტესეს მგლისაო,
 ეელ-ჭრელი⁷⁾ იდუმისა⁸⁾
 ხელ-ხელა გამოდისაო;
 ბეკრი აქე ტუკია წამალი,
 სატოლ⁸⁾ აღარ აქე გლდისაო.

1) ბლარტი.

2) მანძილა—6-7 წლის ხური; აქ ჰნიშნავს ვაჟაკს.

3) ბანდა—ასხმა.

4) ჯღანი—ქალმანი.

5) ქისტების სოფელია.

6) სახელია.

7) თოფი.

8) სახელია.

9) სატოლი—საფარი.

ებ უფრო საკვირველთა,
 საუუხად¹⁾ დება ძმისათ.
 — შინ წაუდ, აზარეკათ, —
 შინ წასვლას წესი მთლისათ;
 წაუდ, წაიღე ამბავი
 ჩვენად ქისტების ცდასათ.
 უამბე ჩვენსა დუდასა,
 ბერად იქამს ღხინსათ;
 დათ ვინად გატევიტეიკეს,
 ნაჭან²⁾ დაიჭრან თმისათ.

[Faint, mostly illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

¹⁾ საყუჩი — თოფის დასადები, სათოფე.
²⁾ ნაჭანნი — ნაწნავი.

ვერტიკალი

თხზულება გერტკსა

(თარგმანი გერმანულიდან *)

გამომცემლისაგან მკითხველისადმი

ძალიან კარგი იქნებოდა, რომ ჩვენი მეგობრის უკანასკნელი შესანიშნავი დღეების შესახებ საკმაოდ საბუთები დაგვრჩენოდა მისგანვე დაწერილი და არ დაგვეკირებოდა მისი წერილების მიმდინარეობის მოთხრობით შეწყვეტა.

მე ვცდილობდი შემეკრიბა ნამდვილი ცნობები იმ პირთაგან, რომელთაც მისი ამბავი კარგად უნდა სცოდნოდათ. ეს ამბავი მარტივია და სხვა-და-სხვა პირთა ცნობები თვით წერილმანებშიაც კი ეთანხმებიან ერთმანეთს. განირჩევიან მხოლოდ შეხედულობანი იმ პირთა შესახებ, რომელთაც ვერტერს ჰქონდა საქმე.

ის-ღა დაგვშთენია, სინიღისიერად მოგითხროთ, რაც შევითყუეთ ღიღის მეცადინეობის შემდეგ. ამას მივუმატებთ მიკვალეზულისაგან დატოვებულ წერილებს და სულ უმცირეს ნაწერსაც კი ყურადღებას მივაქცევთ. ადვილი არ არის აღმოვაჩინოთ კეშმარტი მიზეზები უბრალო მოქმედებისაც კი, განსა-

*) იხ. „მოამბე“ № XI, 1900 წ.

კუთრებით მშშინ, როცა მომქმედნი არა ჩვეულებრივი ადამიანნი.

სევდამ და უმიდობამ უფრო ღრმად გაიდგეს ფესვი ვერტერის გულში, უფრო მტკიცედ ჩაეწინენ ერთმანეთს და თან და თან შეიზურეს მთელი მისი არსება; მისი სულის ჰარმონია სულ ერთიანად დაირღვა; შეგუბებულმა გრძნობებმა და შინაგანმა სიციხემ აამოძრავეს და შეახეთქეს ერთმანეთს ყველა მის ბუნების ძალნი და ამას მეტად ცუდი შედეგი მოჰყვა: იგი სრულებით მოაქანცა და ეს მოქანცულობა ხდიდა მის სევდიანობას მეტად უფრო მწვავად, ვიდრე ყველა მისი უბედურებანი, რომელთა წინააღმდეგ იგი წინად იბრძოდა. ამ გულის სევდიანობა ანადგურებდა მის სულის უკანასკნელ ძალებს; მან დაჰკარგა გონების სიმკვირცხლე და გონებამახვილობა; ის მწუხარე მოსაუბრე შეიქნა, თან და თან უფრო უბედური და ამასთანავე უფრო უსამართლო. ასე ამბობდნენ ალბერტის მეგობრები. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ვერტერმა ვერ შეიძლო დაფასება პატიოსანის და მშვიდობიანის ადამიანისა, რომელიც, როგორც საუნჯის პატრონი, ცდილობდა შეეჭრიბნა ეს საუნჯე, ვერტერი კი თითო დღე ფლანგავდა თავის ქონებას, რათა საბოლოოდ ტანჯვისა და შიმშილის მეტი არა დარჩენილადარა.

ალბერტი, — ამბობენ ისინი, — ამ მოკლე ხანში არ გამოცვლილაო. ისეთივე იყო, როგორსაც ვერტერი თავიდანვე იცნობდა, ისე დიდად აფასებდა და პატივსაცემდაო. მას ყველაფერზე უფრო უყვარდა ლოტტა, მითი თავი მოსწონდა და სურდა, რომ იგი ყველასაგან უნშვენიერეს ქმნილებად ყოფილიყო აღიარებული. ნუ თუ ალბერტი გასაკიცხავია იმხანის, რომ იგი ცდილობდა მოეშორებინა ყოველი ნიშანი ექვისა, რომ მას სრულებითაც არა ჰქონდა სურვილი თავისი ძვირფასი საუნჯე ვისთვისმე გაეზიარებინა, თუნდა სულ უბრალო, უმანკო საბითაქ?. ისინი უმატებენ, რომ ალბერტი ხშირად სტოვებდა თავისი ცოლის ოთახს, როცა მასთან ვერტერი იყოვო, მაგრამ არა თავისი მეგობრისადმი სიძულვილს.

გამო, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ გრძნობდა, ჩემი აქ ყოფნა ვერტერს ემძიმებოდა.

ლოტტას მამა ავად გახდა და ოთახს ვეღარ შორდებოდა. მან გაუგზავნა ლოტტას თავისი ეტლი, რომლითაც იგი მამასთან წავიდა. მშვენიერი ზამთრის დღე იყო. პირველი თოვლი ძალზედ მოსულიყო და მთელი მიდამო დაეფარა.

ვერტერი მივიდა იქ მეორე დილაზე იმ განზრახვით, რომ ლოტტა გამოეცილებინა სახლამდინ, თუ მის წასაყვანად ალბერტი არ მოვიდოდა.

მშვენიერ ტაროსს მის დაღვრემილ გუნებაზე ცოტა-და გაუღენა ჰქონდა. რაღაც გამოურკვეველი ტვირთი აწვა გულზე და მისმა სულმა სხვა მოძრაობა აღარ იცოდა თუ არა ერთი მტანჯველ ფიქრიდან მეორეზე გადასვლა.

რაკი ის თვითონ თავისს თავთან მარადის ბრძოლაში ცხოვრებდა, მას სხვისი მდგომარეობაც დაუდგრომელი და მოუსვენარი ეჩვენებოდა; მას ეგონა ალბერტსა და მის მეუღლეს შორის არსებული მშვენიერი განწყობილება დავარღვიეო, ჰკიცხავდა ამისათვის თავისს თავს და ამ კიცხვაში ერეოდა ფარული უკმაყოფილება ალბერტის მიმართ.

გზაში მისი ფიქრები ამ საგანსაც შეეხნენ.

— დიად, დიად, — ამბობდა იგი კბილის ღრქენით, — ეს არის ერთგული, მეგობრული, ნაზი, ყველაფერში თანამგრძობი დამოკიდებულება, მშვიდობიანი, ხანგრძლივი ერთგულება! მოყირქება არის ეს და გულგრილობა! განა ყოველი უბრალო მცირე საქმე უფრო არ იზიდავს მას, ვიდრე მისი ძვირფასი მშვენიერი ცოლი? შეუძლია კი თვისი ბედნიერების დაფასება? შეუძლია მისი პატივისცემა, რამდენადაც იგი ღირსია? მას ჰყავს ლოტტა, ჰო, მისია ლოტტა... მე ეს ვიცი, როგორც სხვა რამეც ვიცი, მეგონა ამ ფიქრს შევეჩვიე, ის კი ჰკვიდან შემშლის, დამლუბავს... მისი ჩემდამი მეგობრობა როგორიღა არის? განა ალბერტი ჩემს გრძნობას არ უყურებს, როგორც თავის უფლების დარღვევას? განა ის ყურადღება, რომელსაც მე მის ცოლს ვაქცევ, თავის თავისადმი საყვედურად არ მიაჩნია? მე ეს

კარგად ვიცი, მე ვგრძნობ, რომ მას არაფრად ასიაშოვნებს ხოლმე ჩემი ნახვა, მას სურს ჩემი მოშორება, ჩემი აქ ყოფნა მას სამძიმოდ უხდება.

ხშირად შეაყენებდა ხოლმე იგი თავისს ჩქარ ნაბიჯს, ხშირად იდგა ხოლმე ერთს ადგილას ჩუმად, თითქო დაბრუნება უნდაო, მაგრამ მერე ისევ წინ მიეშურებოდა და მალე ამ ფიქრებითა და თავისს თავთან ბაასით გართულმა უნებურად მიალწია სანადირო სადგომს.

შევიდა კარებში და იკითხა ჯერ მოხუცი და მერე ლოტტა; მთელი სახლი რაღაც მოძრაობაში იყო. უფროსმა ბავშმა უთხრა, იქით, ვილჰიმში ერთი უბედურება მოხდაო, ვილაცა გლეხი მოუკლავთო.

ამ ამბავმა ვერტერზე არაფითარი შთაბეჭდილება არ მოახდინა. ის შევიდა ოთახში და ნახა ლოტტა, რომელიც მას შინ დარჩენას ებეწებოდა, რადგან ის, მიუხედავად თავისი ავადმყოფობისა, წასვლას აპირობდა მომხდარი შემთხვევის ადგილობრივ გამოსაკვლევად. დამნაშავე ჯერ ვერ აღმოუჩენიათ, მოკლული სახლის წინ ნახეს დილას და გუმანი ერთ ადამიანზე ჰქონდათ მიტანილი: სიცოცხლეს გამოსალმებული იყო მოჯამაგირე ერთი ქვრივი დედაკაცისა; ამას უფრო ადრე სხვა მოჯამაგირე ჰყავდა, რომელსაც მისი სისხლი არც აგრე სიამოვნებით დაუტოვებო.

ამის გაგონებაზე ვერტერი აფეთქდა.

— ნუ თუ შესაძლებელია ეს! — წამოიძახა მან. — უნდა წავიდე იქ, ერთ წამსაც ვეღარ მოვისვენებ.

ის გაეშურა ვილჰიმისაკენ. ყოველი მოგონება გაუცოცხლდა და ერთს წუთსაც აღარ ეკვობდა, რომ მკვლელობა იმ ბიჭის ჩადენილია, რომელთანაც მას ხანდახან ულაჰარაკნია და რომელიც მისთვის ასე ძვირფასი გამხდარიყო.

მიცვალებულის გვამი დუქანში ესვენა. იქ მისასვლელად ვერტერს ცაცხვებთან უნდა გაეცლო. იგი შეკრთა საყვარელი ადგილის დანახვაზე. ის საძვირკველი, რომელზედაც მეზობლის ბავშვები ისე ხშირად თამაშობდნენ ხოლმე, ახლა სისხლით იყო

შესერილია ადამიანის უმშვენიერესი გრძნობები, — სიყვარული და ერთგულება, — ძალადობად და მკვლელობად გარდაქმნილიყვნენ. მძლავრი ხეები იდგნენ უფოთლოდ და თრთვილით დათარულნი, მშვენიერ ბუჩქებს, რომელნიც სასაფლაოს დაბალ გალავანზე ცადაქილად ერთმანეთზე გადაბმულიყო, ფოთლები გაცსვივნოდათ და მათ შუა ჩანდნენ თოვლით დათარული საფლავის ქვები.

როცა ვერტერი ღუქანს მიუახლოვდა, რომლის წინაც მთელი სოფელი შეგროვილიყო, ერთბაშად ატყდა ყიჟინი. შორს დაინახეს ერთი შეიარაღებული ადამიანთა ჯგუფი და ყოველი კაცი იძახოდა, მკვლელი მოჰყავთო. ვერტერმა მიიხე და იქითკენ და დიდ ხანს აღარ ყოფილა ექვში. დიად, ეს ის მოჯამაგირე იყო, რომელსაც ისე ძლიერ უყვარდა იგი ქვრივი და რომელიც ვერტერს შეხვდა რამდენისამე ხნის წინად, ჩუმი მწუხარებით, თარული სასოწარკვეთილებით შეპყრობილი.

— რა ჩაგიდენია, უბედურო! — წამოიძახა ვერტერმა და გაეშურა დაქვრილისაკენ. მან შემოხედა წყნარად, ხმა-ამოუღებლივ, მერე უბასუხა სულ თავისუფლად: „ის სხვისი არ იქნება, არც სხვა იქნება მისი“.

ტუსალი შეიყვანეს ღუქანში და ვერტერი საჩქაროდ მოშორდა იმ ადგილს.

საზარელმა და ძლიერმა სანახავმა ყველაფერი, რაც კომისის არსებაში იმყოფებოდა, ერთმანეთში აურია. მან ერთის წამით თავი დააღწია საკუთარ მწუხარებას, მელანქოლიას, გულგრილ მორჩილებას. საოცარის ძალით შეიპყრო იგი, ამ უბედურისადმი თანაგრძნობამ და მან იგრძნო გამოუთქმელი სურვილი მისი გადარჩენის. ვერტერი ასე გრძნობდა იმ ბიჭის მდგომარეობას, რომ უდანაშაულოდ მიაჩნდა იგი თვით მკვლელობის შემდეგაც. მან ისე ცხადად ჩააყენა თავისი თავი მის მდგომარეობაში, რომ დარწმუნებული იყო სხვებსაც შეაგონებდა რასაც ავითონ გრძნობდა. იმას უნდოდა უკვე მისთვის თავის გამოღება, უმხურვალესი გასამართლებელი სიტყვები უკვე აღგებოდა ენაზე, იგი საჩქაროდ გაემართა სანადირო სადგო-

მისაკენ და გზაში ნახევრად ხმა-მაღლა ამბობდა მას, რაც მოურავისათვის უნდა მოეხსენებინა.

როცა ვერტერი ოთახში შევიდა, ალბერტი იქ დახვდა, და ამის გამო ერთი წამით აირია; მაგრამ ისევ მალე გასწორდა და მოახსენა მოურავს ცეცხლებზე მხურვალედ თავისი მოსაზრებანი. მოურავმა რამდენჯერმე თავი გაიქნია. თუმცა ვერტერი უკიდურესი მხურვალეებით, გრძნობით და სიმართლით მოახსენებდა ყველაფერს, რის თქმაც კი შეუძლია ადამიანს ადამიანის გასაპართლებლად. მოურავი მაინც, რაც აღვილად წარმოსადგენია, ამით არ მოღბა, პარიჭით, იგი ლაპარაკს არ აცლიდა ჩვენს მეგობარს, ეწინააღმდეგებოდა მას დაჭიკცხავდა, კაცის მკვლელს მთარეელობას უწევსო, ის ამბობდა, ამ გვარად შეიძლება ყოველი კანონი გაქრეს და თვით სახელმწიფოს უშიშარი მდგომარეობა შეირყესო. ისიც დაუმატა: ასეთ საქმეში არაფერი შემძლია მოვახერხო, უდიდესი ჰასუხის მგებლობის უკისრებლადაო; ყველაფერი წეს-რიგით და კანონის გზით უნდა წავიდესო.

ვერტერი არ მორჩილდებოდა და სთხოვდა მოურავს: დიდს ყურადღებას ნუ მიაქცევს მაინც და მაინც, თუ იმ კაცს გაქცევაში ვინმე დაეხმაროსო! ვერც ამაზე დაიყოლია მოურავი! ალბერტი ჩაერია ბოლოს საუბარში და მოხუცის მხარე დაიჭირა; ვერტერი მეტის-მეტად აიმღვრა და როცა მოურავმა რამდენჯერმე გაუემორა: არა, მისი საშველი აღარ არისო, — გაუდგა თავისს გზას საზარელის ტანჯვით.

რა ღრმად მოხვდნენ ვერტერს მოურავის სიტყვები, სჩანს მისი ბარათიდან, რომელიც მისს ქალაქებში ვიპოვნეთ და რომელიც უეჭველად იმავე დღეს იყო დაწერილით.

„შენი საშველი აღარ არის, უბედურო! კარგად ვხედავ, აღარ არის ჩვენს საშველი!“

*

რაც მაშინ ალბერტმა მოურავთან დამნაშავის შესახებ ილაპარაკა, ვერტერისათვის ფრიად საზიზღარი იყო: იმ სიტყვებ-

ში მან რაღაც მისი წინააღმდეგიც შეამჩნია, თუმცა მისი მახვილი გონება მიხვდა, რომ ისინი ორივე მართალი იყვნენ. მაგრამ ეგონა, რომ ამაში გამოტეხით, დათმობით, იგი უღალატებდა თავის უწმინდესს გრძნობებს.

მის ქალაქებში ვპოულობთ ერთ პატარა წერილს, რომელიც გვისურათებს მთელს დამოკიდებულებას მისას ალბერტთან.

„რას მიშველის ის, რომ ჩემს თავს დაჯინებით ეუშეორებ, ალბერტი ჩინებული, კეთილი ადამიანი არის-თქო; იგი მე გულს მისერავს და მე არ შემიძლია სამართლიანი სჯა“.

მშვენიერი სალამო იყო; ლოტტა და ალბერტი ქვეითად დაბრუნდნენ შინ. გზაში ლოტტა აქეთ-იქით იხედებოდა, თითქო ვერტერის იქ არყოფნა ეჩოთირებოდა. ალბერტმა დაიწყო ვერტერზე ლაპარაკი, ჰკიცხავდა მას და ამასთანავე ამართლებდა კიდევ. იგი შეეხო ვერტერის უბედურ გრძნობას და გამოთქვა სურვილი, როგორმე მოხერხებულყოფიერად მისი მოშორება.

— ეს საჭიროა ჩვენთვისაც, — ამბობდა იგი, — და მე შენ გთხოვ მის შენდამი დამოკიდებულებას სხვა მიმართულება მისცე და მისი ხშირი სიარული ჩვენთან გააიშვიათო. ხალხის ყურადღება აღძრულია და ვიცი, რომ აქა-იქ კიდევ ლაპარაკობენ ამაზე. — ლოტტა გაჩუმებული იყო; სჩანდა, რომ ალბერტი მიხვდა მის სიჩუმეს; ეს კია, რომ მას აქეთ ლოტტასთან ვერტერი აღარ უხსენებია და თუ თვითონ ლოტტა დაიწყებდა ხოლმე მასზე ლაპარაკს, ალბერტი ბაასს სწყევტდა ან სხვა მიმართულებას აძლევდა მას.

ვერტერის უნაყოფო გამოსარჩლება იმ უბედური ადამიანის გადასარჩენად იყო უკანასკნელი აღმოშუქება მიღებული სანთლის ალისა; ეხლა იგი კიდევ უფრო შეიპყრო უმოქმედობამ და ჩუმმა სევდამ. განსაკუთრებით მოთმინებიდან გამოდიოდა, როცა ეუბნებოდნენ, შეიძლება მოწმედ მიგიწვიონ იმ უბედურის წინააღმდეგ, რომელიც ეხლა თურმე უარზე იდგა.

მას თვალწინ უდგა ყველაფერი, რაც კი რამ უსიამოვნო შემთხვევია აღელვებულ ცხოვრებაში, წყენა საელჩოში, ყველაფერი, რაც ოდესმე ვერ შეუსრულებია, რასაც მისთვის გული უტკენია, იგი თვის უმოქმედობას ამითი ამართლებდა; იგი მოკლებული იყო ყოველს იმედს. მას არ შეეძლო მძლავრის ხელით ჩასჭიდებოდა მიმდინარე საქმესა, ყოველდღიურ ცხოვრებას და სულ ერთიანად დამორჩილდა თავის საოცარ სურვილებსა და გულისთქმას. იგი ატარებდა მთელ თავის დროს ერთფეროვან და შემაწუხებელ დამოკიდებულებაში ძვირფას აჩსებასთან, რომელსაც იგი მშვიდობიანობას ურღევდა. მას არ ჰქონდა არც საგანი და არც მიზანი ცხოვრებისა და დღითი დღე უახლოვდებოდა თავის სამწუხარო ბოლოს.

საუკეთესო მოწმე მისი არეულობისა, გულისთქმისა, მოუსვენრობისა, სულისკვეთებისა და სიცოცხლით დაღლილობისა არის რამდენიმე დარჩენილი წერილი, რომელსაც აქვე ჩავუერთავთ.

12 ლექსი.

„საყვარელო ვილჰელმ, მე იმ მდგომარეობაში ვარ, რომელშიაც უნდა ყოფილიყვნენ ის უბედურნი, რომელნიც ბოროტ სულისაგან შეპყრობილი ეგონათ. ხან და ხან მეც შემიპყრობს ხოლმე რაღაცა; ეს არ არის შიში, არც წადილი... ეს არის რაღაც შინაგანი უცნაური ღელვა, რომელმაც ლამის გაგლიჯოს, ჩემი გული რომელიც ყელში მიჭირებს! ვაი! ვაი! მე მიმოვრბივარ ამ შემოდგომის, ადამიანისათვის მეტად უსიამოვნო დროის, წყვდიად ღამეებში.

გუშინ საღამოს უნდა წავსულიყავი. უეცრად თოვლმა დნობა დაიწყო; გავიგე, რომ მდინარე ნაპირებიდან გადმოსულიყო. ნაკადულები აღიდებულებიყვნენ, ვალჰაიმის გადმოველოთ და ჩემი საყვარელი მინდორი დაეფარათ. ლამის თერთმეტ საათს გავეშურე იქითკენ. საშინელი სანახავია მთვარის შუქზე კლდიდან გადმოვარდნილთ ზვირთების ტრიალი ყანებში, მინდვრებზე, ბუჩქებზე, ყველაფერზე, და ფარაე ველი, აღმა-დაღმა

მღელავი! გაშმაგებული ზღვა და ქარის ღრიალი! როცა მთვარე კვლავ გამოჩნდა და მოთავსდა შავ ღრუბლებზე, როცა ჩემს წინ ვხედავდი საშინელ-საუცხოვოდ განათებულ ხმოვან ზვირთების გროვას, მე შემიპყრო რაღაც შიშმა და კვლავ რაღაც ნატვრამ! ხელებ-გაშლილი ვიდექი. უფსკრულის წინ და ნატვრით ვიყურებოდი ძირს! ძირს! და დავინთქე იმ ფიქრის ნეტარებაში, რომ შემიძლია იქ, ძირს ჩავლუბო ჩემი ტანჯვები და ვაება სულის! იმ ზვირთებთან ერთად გრგვინვით წინ სრბოლა!.. ოჰ! არ ძალ-გიძს კი ნიადაგს მოშორდე და ყველა ტანჯვებს ბოლო მოუღო! ჩემს დროს თავისი სავალი ჯერ არ გაუსრულებია, მე ამას ვგრძნობ! ო, ვილჰელმ! რა სიამოვნებით ავიღებდი ხელს ჩემს ადამიანობაზე, რომ შემეძლოს ქარიშხალთან ერთად გავვლიჯო იგი ღრუბელნი და მოვეხვიო ამ ტალღებსა! ჰა! იქნება დატყვევებულს ოდესმე ეღირსოს ეს ნეტარება?

და გულ-დამწვარი ვიხედებოდ ძირს და ვუყურებდი იმ პატარა ალაგს, სადაც ერთ იფნის ქვეშ მე და ლოტტას მოგვისვენებია ხოლმე სიცხიან დღეს სეირნობის დროს... ის ადგილიც წყალ დაფარული იყო და ძლივს-და ვიცანი ის იფნა. ვილჰელმ! ამ დროს მე ვუიქრობდი ლოტტას სადგომზე და ამ სადგომის მიდამოზე! როგორ დაინგრევოდა წამლევავ ნიაღვარისაგან ჩვენი ფანჩანტური, ვამბობდი მე გულში. და წარსულ დროთა მხიარულმა სხივმა შემომხედა, როგორც ტყვეს სიზმარი ეწვევა ხოლმე, და ხედავს ჯოგებს მინდვრებზე და თავის-თავს ყველასაგან პატივცემულს! მე ვილევითა ადგილიდან არ დავძრულვარ!... თავს არ ვკიცხავ, რადგან მაქვს გამბედაობა და სიკვდილისა არ მეშინიან. მე შემეძლო... ახლა აქ ვზივარ, როგორც ერთი დედაბერი, რომელიც შეშას ღობებში აგროვებს და პურს კარ-კარ სიარულით ჰკრებს, რათა ერთი წამით მაინც განაგრძოს და გაიადვილოს მიღებული, უსიხარულო არსებობა...“

14 დეკემბერი.

„რას ნიშნავს ეს, ჩემო ძვირფასო? მეშინიან ჩემივე თავისა! განა ჩემი სიყვარული მისდამი ყოვლად უბიწოა, ყოვლად წმინდაა, ყოვლად ძმური სიყვარული არ არის? გამიტარებია გულში ოდესმე ურიგო რამ ნატვრა?.. არ მსურს გარწმუნო... და სიზმრები! ო, რა ჭეშმარიტად გრძნობდნენ ისინი, რომელნიც ასეთ, შეუთანხმებელ მოქმედებად უცხო ძალებს აწერდენ! წუხელი!... შევართი ამ სიტყვაზე!... იგი მყავდა მაგრად გულში ჩაკრული და მისს სიყვარულის მობუტბუტე პირს დაუსრულებელი კოცნით ვფარავდი. თვალნი ჩემნი მის ნეტარ თვალებში ინთქებოდნენ. ღმერთო! ვარ დამნაშავე, თუ ახლაც ნეტარებასა ვგრძნობ, როცა ვიგონებ იმ მგზნებარე სიხარულს მთელი ჩემი შინაგანი არსებით? ლოტტა! ლოტტა! ჩემი საქმე წასულია!.. თავში აზრები მერვეიან, რვა დღეა, მსჯელობის ძალა აღარა მაქვს, თვალნი ცრემლებით მეესებთან; არსად კარგად არა ვარ და ყველგან კარგადა ვარ; აღარა მინდა რა, აღარას ბითხოვ, ჩემთვის უკეთესი იქნებოდა, რომ წავიდოდე“.

*

ამ გარემოებებში მყოფ ვერტერის სულში წუთისოფლის დატოვებას სურვილმა უფრო-და-უფრო მეტი ძალა მოიპოვა. ლოტტასთან დაბრუნების უკან ეს იყო მარად მისი უკანასკნელი იმედი და სასოება. თავს კი მაინც იმას ეუბნებოდა, ეს აჩქარებულად და მოუფიქრებლად არ უნდა მოხდეს, არამედ უმტკიცესი დარწმუნებით და უმშვიდესი გარდაწყვეტილებით უნდა მოვიქმედოვო.

მისი ყოყმანი, მისი ბრძოლა თავისს თავთან აღმოსკვერს. ერთი ბარათიდან, რომელიც ალბად ვილჰელმისადმი დაწყებული ბარათია; თარიღი არ უზის; იგი მისს ქალაქებში იპოვნეს.

*

„მასთან-ყოფნა, მისი ხვედრი, მისი თანაგრძობა ჩემი ხვედრისადმი უკანასკნელ ცრემლებს მწურავს დამწვარი ტვინიდან“.

ავწიო ფარდა და მოვექცე მის უკან! ეს არის და ეს! რისთვისღა ვყოყმანობ და ვგვიანობ? მიტომ, რომ არ ვიციტ „იქეთ“ რა ამბავია? და უკან აღარავინ ბრუნდება? ან იმიტომ, რომ ჩვენი ბუნებისთვისებაა, ვიგულოთ არეულობა და წყევლია-დი იქ, რის შესახებაც არაფერი განსაზღვრული და გარკვეული არ ვიციტ.“

*

ბოლოს ვერთერი ამ სამწუხარო ფიქრს უფრო და უფრო შეეჩვია და დაუმეგობრდა, მისი განზრახვა უფრო მტკიცე და შეურყვეველი შეიქნა, რასაც მოწმობს შემდეგი ორანზრავანი ბარათი, მეგობრისადმი მიწერილი.

20 ოქტომბერი.

„მე შენს სიყვარულს უნდა ვუმაღლიდე, ვილჰელმ, რომ ჩემი სიტყვა აგრე გაგიგია. მართალი ხარ, წასვლა სჯობს. შენი წინადადება თქვენთან დაბრუნების შესახებ არც აგრე ძალიან მომწონს. მე მსურდა, გზა ცოტა გამემრუდებია, მით უფრო, რომ ხანგრძლივ ყინვებს და კარგ გზებს ველით. ძალიან მიამა ისიც, რომ შენ გინდა ჩემდა წასაყვანად ჩამოსვლა. მაგრამ ერთი ორი კვირით კიდე დამაცალე, ელოდე ჩემს წერილს. ეს საჭიროა, რადგან არამოიწვევა რა მომწიფებამდის, და თოთხმეტი დღე, მეტი თუ ნაკლები, ბევრსა ნიშნავს. დედაჩემს სთხოვე ელოცოს თავის შეილისათვის და აპატოს მას ყველა ის მწუხარება რომელიც მისთვის მიუყენებია. ჩემი ხვედრი ყოფილა, ისინი გამემწარებია, რომელთა გახარებაც ვალად მედო. მშვიდობით, ჩემო ძვირფასო! კურთხევა და მადლი ნუ მოგაკლოს ზეცამ! მშვიდობით!“

რა ხდებოდა ამ დროს ლოტტას გულში, როგორი იყო მისი გრძნობა ქმრისა დმ უბედურ მეგობრისადმი, ამის გამოთქმას სიტყვებით ვერცკი ვბედავთ, თუმცა, რაკი მისი ხასიათი ვიციტ, შეგვეძლო სუსტი წარმოდგენა მანც შეგვედგინა ამაზედა და ვისმე მშვენიერ-სულოვან მანდილოსანს შეუძლია გაქვრიტოს მისი ფიქრები და თანაუგრძნოს მას.

ის კი ვიცით, რომ ლოტტამ მტკიცედ გადასწყვიტა, ეხ-
მარა ყოველი ღონისძიება ვერტერის მოსაშორებლად; თუ იგი
ყოყმანებდა, ეს იყო მხოლოდ გულითადი, მეგობრული სიბრა-
ლოული, რადგანაც იცოდა, თუ რა ძვირად დაუჯდებოდა ვერ-
ტერს მისი მოშორება, იცოდა, რომ ეს თითქმის შეუძლებე-
ლი იქნებოდა მისთვის. მიუხედავად ამისა, იგი ამ ხანებში იძუ-
ლებული შეიქმნა, უფრო მტკიცედ მოქცეულიყო—მისი ქმარი
ხმას არ იღებდა; ლოტტაც გაჩუმებული იყო. მით უფრო საჭი-
როდ დაინახა მან, საქმით დამემტკიცებინა ალბერტისათვის, რომ
იგი ღირსი არის ქმრის სიყვარულისა.

იმავე დღეს, როცა ვერტერმა თავის მეგობარს წერილი
მისწერა,—ეს იყო შობის წინა კვირას—იგი მივიდა ლოტტას-
თან, რომელიც მარტო დახვდა. ლოტტა გართული იყო სა-
თამაშო ნივთების წეს-რიგზე მოყვანაში, რომელნიც მას თავის
პატარა დაძმათათვის საშობაო საჩუქრებად დაემზადებინა.
ვერტერი ლაპარაკობდა მაზედ, თუ რა სიამოვნებას მოჰგერიან
ეს ნივთები ბავშვებს და რა უაღრეს ბედნიერებას იგრძნობენ
ისინი, როცა მოულოდნელად კარი გაიღება და დაინახავენ კე-
ლაპტრებით, კანფექტებით და ვაშლებით მორთულ შობის ხეს.

— თქვენც მიიღებთ თქვენს წილს, თუ ჭკუით იქნებით,
—უთხრა ლოტტამ და თვისი აღელვება საყვარელ ღიმილით
დაჰფარა:—ერთ სანთელსა და კიდევ რაღაცას.

— მერე რას ეძახით ჭკუით ყოფნას?—ჭესძახა ვერტერმა.

— რა უნდა ექნა? როგორ უნდა მოვიქცე, ძვირფასო ლოტტა.

— შობის წინა-ღამე ხუთშაბათია.—სთქვა ლოტტამ.—ამ
დღეს მოვლენ ბავშვები, შამა-ჩემი, მაშინ ყველა საჩუქარს მიი-
ღებს; თქვენც მოდით მაშინ, მაგრამ მანამდის კი არა.

ვერტერი შეკრთა.

— მე თქვენა გთხოვთ,—განაგრძო ლოტტამ,—გთხოვთ
ჩემი მშვიდობის გულისათვის; აღარ შეიძლება, რომ ეს ასე
გაგრძელდეს.

ვერტერმა თვალი მოარიდა მას, დაიწყო ოთახში წინ და
უკან სიარული და ბუტბუტი: „არ შეიძლება, რომ ეს ასე გაგრ-

ძელდეს“. — ლოტტა გრძნობდა იმ საშინელ მდგომარეობას, რომელშიაც ჩაადგეს ვერტერი მისმა სიტყვებმა და ცდილობდა ათასნაირი კითხვებით მისი ფიქრების შეცვლას, მაგრამ ამაოდ.

— არა, ლოტტა, — წამოიძახა ვერტერი, — აღარ გნახავთ!

— ეს რატომ? — უთხრა ლოტტამ, — ნახვა შეგიძლიათ, კიდევ უნდა მნახოთ, მხოლოდ შეიკავეთ კი თავი. ო, რისთვის გაუჩინხართ ღმერთს ასეთის მხურვალე დაუძლეველის გულისთქმით ყველაფრისადმი, რასაც კი თანაუგრძნობთ! მე თქვენ გთხოვთ, — განაგრძო ლოტტამ და ხელი მოჰკიდა: — მე თქვენ გთხოვთ, თავი შეიკავეთ! თქვენი გონების, ცოდნის და ნიჭის პატრონს, ნუ თუ არ შეუძლია თავი გაიროს! გამხნევდით, მიმართეთ სხვა მხრისკენ ეს სამწუხარო მიზიდულობა ამ ქნილგებისადმი, რომელსაც არა შეუძლია-რა გარდა შებრალებისა.

ვერტერი კბილები დაადრჭიალა და წარბ-შეკვრით შეხვდა ლოტტას, რომელსაც მისი ხელი ხელში ეჭირა.

— მხოლოდ ერთი წამით დამშვიდდით, ვერტერ! ვერა გრძნობთ, რომ თავს ატყუილებთ, რომ თქვენისავე ხელით თავს ილუპავთ? რატომ მე უნდა ვიყო თქვენი გრძნობის საგანი, ვერტერ? მაინცა-და-მაინც მე, რომელიც სხვას ვეკუთვნი? დიდად ვშიშობ, ვშიშობ, რომ ჩემი დასაკუთრების შეუძლებლობა აძლურებს თქვენს გულისთქმას.

ვერტერი წაართვა თავისი ხელი და გაშტერებით და თან უსიამოვნო გამომეტყველებით შეხვდა.

— ძალიან ბრძნული სიტყვაა, დიად, ბრძნული! იქნება ალბერტის მოგონილიც იყოს? პოლიტიკურია, დიად პოლიტიკური!

— ეს შენიშვნა ყველას შეეძლო ექმნა. — მიუგო ლოტტამ. — ნუ თუ მთელს ვრცელ ქვეყნაზე არ არის ქალი, რომელიც შეიძლებს დააკმაყოფილოს თქვენი გულის წადილი? შემოიკრიბეთ ძალი, ეძიეთ და გეფიცებით იპოვნით. დიდხანია მაფიქრებს, როგორც თქვენთვის, ისე ჩვენთვის ის ვიწრო წრე, რომელშიაც ამ უკანასკნელ ხანებში თქვენ სცხოვრობთ.

გონზე მოდით! მოგზაურობა უთუოდ გაგართობსთ! ეძიეთ, იპოვნეთ საგანი, ღირსი თქვენი სიყვარულისა, დაბრუნდით უკან და მაშინ დავტკბებით ყველანი ქეშმარიტი მეგობრობის ნეტარებით.

— ეს უნდა დაბეჭდოს კაცმა და მონასტრის წინამძღვრებს (Hofmeister) დაურთოს.— უპასუხა ვერტერმა ცივის ღიმილით: —საყვარელო ლოტტა! ცოტა კიდევ დამაცალეთ და ყველაფერი მოეწყობა.

— მხოლოდ ერთსა გთხოვ, ვერტერ, არ მოხვიდეთ შობის წინა საღამომდე!

ვერტერს უნდოდა ეპასუხნა, მაგრამ ოთახში შემოვიდა ალბერტი. ისინი ერთმანეთს ცივად მიესალმნენ და ხმა ამოუღებელივ დაიწყეს ერთად სიარული წინ და უკან, ვერტერმა დაიწყო რაღაც უმნიშვნელო ბაასი, რომელსაც მალე მოეღო ბოლო. ალბერტმაც ამ რიგადვე დაიწყო, მერე ცოლს ჰკითხა ზოგიერთ საქმეების შესახებ და როცა შეიტყო, რომ ისინი ჯერ არ გაუკეთებიათ, უთხრა ლოტტას რამდენიმე სიტყვა, რომელნიც ვერტერს მეტად ცივად და სასტიკად მოეჩვენენ. მას წასვლა უნდოდა და ვერ წავიდა კი, დარჩა რვა საათამდის, როცა მისი ავგუნებობა და უსიამოვნება უფრო გაძლიერდა; როცა სუფრა გაშალეს, მან აიღო ხელში ქუდი და ჯოხი. ალბერტმა სთხოვა დარჩენილიყო, მაგრამ ვერტერს ეს დაპატიჟება უგულოდ ეჩვენა, ცივად მადლობა უთხრა და წავიდა.

მოვიდა შინ, გამოართვა სანთელი ხელიდან ბიქს, რომელიც გზის გასანათებლად მოეგება და შევიდა თავისს ოთახში; იქ იგი მალლა ტიროდა, აღელვებით ელაპარაკებოდა თავისს თავს, დადიოდ აჩქარებული წინ და უკან და ბოლოს ლოგინზე დაეცა ტანგაუხდელი; ასეთ მდგომარეობაში ნახა იგი მოსამსახურემ თერთმეტ საათზე, როცა შევიდა ბატონისთვის ჩექმების გასახდელად. ვერტერმა გაიძრო ჩექმები და აღუკრძალა ბიქს მეორე დილას ოთახში შემოსვლა, სანამ თვითონ არ დაუძახებდა.

ორშაბათ დილას, ოცდა თერთმეტ დეკემბერს მან მისწერა ლოტტას შემდეგი წერილი, რომელიც მისი სიკვდილის უკან მის სამუშაო მაგიდაზე იპოვნეს დაბეჭდილი და ლოტტას გადასცეს, ამ წერილს აქ ჩაფურთავთ ისე ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, როგორც თვითონ უწერია..

*

„გადაწყვეტილია, ლოტტა, მე უნდა მოგკვდე და გწერ ამას არა რომანტიულის გაზვიადებით, არამედ სრულებით დამშვიდებული და სწორედ იმ დღის დილაზედ, როცა უკანასკნელად უნდა გნახო. როდესაც შენ ამ ბარათს წაიკითხავ, ჩემო ძვირფასო, მაშინ ცივს სამარეში იქნებიან დაფარულნი გაშეშებულნი ნაშთნი მოუსვენარისა და უბედურისა, რომელმაც თვისი სიცოცხლის უკანასკნელ წამებში სხვა უმადლესი სიტკბოება არა იცის-რა, გარდა შენთან საუბარისა. საშინელი ღამე გამოვიარე და ახ! თან კეთილის მყოფელიც. მან გამიმაგრა და განამტკიცა ჩემი გარდაწყვეტილება: მინდა მოგკვდე! როცა გუშინ საშინლად აღელვებული და გრძნობა-აღშფოთებული შენ მოგშორდი, როცა გული აღივსო ტანჯვებით და ჩემმა უიმედ უსიხარულო არსებობამ შენს ახლოს საზარელის სიცივით შემიპყრო,—ჩემს ბინამდის ძლივს მივალწიე, დავეცი სასოწარკვეთილი მუხლებზე და ო, ღმერთო! შენ მომმადლე უკანასკნელი ნეტარება მწარე ცრემლებისა! ათასი ფიქრი, ათასი განზრახვა მიტრიალებდნენ თავში და ბოლოს დარჩა ერთად ერთი მტკიცე და უკანასკნელი ფიქრი: უნდა მოგკვდე. დავწეი და დილაზე გამოღვიძებისასაც იგივე ფიქრი იღვიძებს ჩემს არსებაში ისევ მტკიცე, ისევ შეურყვეველი: უნდა მოგკვდე! ეს სასოწარკვეთილებით როდი მომდის, არა, მე დავრწმუნდი, რომ საკმარისად დავიტანჯე და უნდა შენთვის თავი გავწირო. დიად, ლოტტა! რად უნდა დავიმალო? ჩვენ სამში ერთ-ერთი უნდა წავიდეს და მე მინდა, ეს ერთი მე ვიყო. ო, ჩემო საყვარელო! ამ დასერილ გულში ხშირად ჩამძრომია გახელებული სურვილი—მომეკლა შენი ქმარი!.. შენ!... ჩემი თავიც! მაშ ასეც მოხდეს!... როცა შენ ერთ მშვენიერ ზაფხულის საღამოს სერზე

ახვიდე, მოიგონე, როგორ ამოვდიოდი ხოლმე მინდვრიდან ამ სერზე, მერე მიიხედე სასაფლაოსკენ და გადააეღე თვალი ჩემს სამარკს, შეხედე როგორ არხვეს იქ ქარი მალალ ბალახს ჩამავალ მზის შუქზედ. დამშვიდებული ვიყავი, როცა ამის წერა დავიწყე; ეხლა კი ვტირი, როგორც ბავშვი, რადგან სურათები ცოცხლად მიდგანან თვალწინ...”

*

ათი საათი იქნებოდა, როცა ვერტერმა მოსამსახურეს დაუძახა და ტანისამოსის ჩაცმის დროს უთხრა, რომ იგი ამ დღეებში სამგზავროდ მიდის და ყველაფერი მზად იყოს ამ მიზნისათვის, ამის გარდა უბძანა, ყველგან მოეთხოვა ანგარიშები, შეეკრიბა განათხოვრებული წიგნები და იმ ღარიბთათვის, რომელთაც ვერტერი ყოველ კვირა რასმე აძლევდა, მიეცა მათმათი წილი ორი თვისა წინ-და-წინავე.

საქმელი მოატანინა ოთახში და დანაყრების უკან იგი წავიდა მოურავისას, რომელიც შინ არ დახვდა. იგი მიმოდიოდა ბაღში ღრმად დაფიქრებული და ჩანდა, რომ უკანასკნელად ცდილობდა მოგონებათა მთელი ნაღველი აეშალა.

ბავშვებმა დიდი ხნით არ მოასვენეს. ისინი დასდევდნენ, ახტებოდნენ ზედ, თან ეუბნებოდნენ, როცა ერთი „ხვალ“ მოვა, კიდევ ერთი ხვალ და კიდევ ერთი დღე, ლოტტასაგან საშობაო საჩუქრებს მივიღებთო, და უამბობდნენ სასწაულებს, რომელიც მათს პატარა ფანტაზიას წარმოედგინა.

— ხვალ! — წამოიძახა ვერტერმა: — და კიდევ ხვალ და კიდევ ერთი დღეც! — და გადაკოცნა ყველა ბავშვები სიყვარულით და აპირობდა წასვლას, როცა უმცროსმა რაღაცასი ყურში თქმა მოინდომა. მან გაუმხილა ვერტერს, რომ უფროსმა ძმებმა საახალწლო მოსალოცავი ბარათები დასწერესო, ამ სიდიდევო! ერთი მამისათვის, ერთი აღბერტისათვის, ერთი ლოტტასთვის და ერთიც ბატონ ვერტერისათვისაო, და უნდათ ახალწლის დილას მათი გადაცემაო. ამას ვერტერმა ველარ გაუძლო, თვითეულს აჩუქა რაღაცები, შეჯღა ცხენზე, დაუბარა მოკითხვა მოხუცისათვის და მოშორდა მათ თვალცრემლიანი.

ხუთს საათზე მოვიდა შინ, და მსახურ ქალს ცეცხლის ღანთება უბრძანა. მოსამსახურეს უბრძანა წიგნებისა და თეთრეულის მათრაშაში ჩალოგება და ტანისამოსის გამოკერვა. მასუკან ალბათ შემდეგი ნაწყვეტი მიუმატა თავისს უკანასკნელ წერილს ლოტასადმი.

*

„არ მელი! მეგონა დაგიჯერებდი და მხოლოდ შობას წინა ღამეს გნახავდი. ო, ლოტა! დღეს, ან არაოდეს. შობას წინა საღამოს შენ გიჭირავს ეს წერილი ხელში, კანკალებ და ასველებ მას საყვარელი ცრემლებით. მე მინდა, მე უნდა!.. ო, რა კარგად ვგრძნობ თავს, გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ“.

*

ამასობაში ლოტა უცნაურ მდგომარეობაში ჩავარდა. ვერტერთან უკანასკნელ საუბარის უკან, მან იგრძნო, თუ რა ძნელი იქნებოდა თვით მისთვისაც ვერტერის მოშორება და რა ტანჯვა უნდა გამოეწვია ვერტერს განშორების გამო. ალბერტთან გაკვრით სთქვა ლოტამ, ვერტერი შობის წინა საღამომდის არ მოვაო. ალბერტი წავიდა ერთ მუშობელ მოხელესთან, რომელთანაც რაღაც საქმე ჰქონდა გასაკეთებელი და ღამე დარჩენილიყო.

ლოტა მარტოკა იჯდა სახლში, არც ერთი მისი დაძმათაგანი მასთან არ იყო. იგი გაერთო ფიქრებში, რომელნიც გარს შემოსტრიალებდნენ მის ახლობლებს. ლოტა ხედავდა თავისს თავს საუკუნოდ დაკავშირებულს იმ ადამიანთან, რომლის სიყვარულში და ერთგულებაში იგი დარწმუნებული იყო, რომელიც თვითონაც სულით და გულით უყვარდა, რომლის სიმშვიდე და სიმტკიცე თვით ზეცის მიერ იყო დანიშნული, რათა პატიოსან ცოლს დაეფუძნებინა მათზე თვისი სიცოცხლის ბედნიერება; გრძნობდა, თუ რა იქნებოდა ყოველთვის ალბერტი მისთვის და მისი შვილებისათვის. მეორეს მხრით ვერტერიც ასე ძვირფასი შეიქნა მისთვის! პირველ გაცნობისათანავე მშვე-

ნიერად აღმოჩნდა მათი სულისა და ხასიათის თვისტომობა. ხანგრძლივმა ნაცნობობამ და ზოგიერთმა ერთად გამოწაცადმა გარემოებებმა მოახდინეს მის გულზე აღმოუხოცველი შთაბეჭდილება. მიჩვეული იყო ვერტერისათვის გაეზიარებინა ყველაფერი, რასაც კი საინტერესოს გრძნობდა და ფიქრობდა; ეხლა მისი მოშორება მის მთელს არსებაში გამოიწვევდა ისეთს სიცალიერეს, რომლის ამოვსება შეუძლებელი იქნებოდა. ო, რომ შეეძლოს მას ამ წამში ვერტერის თავისს ძმად გადაქცევა! რა ბედნიერი იქნებოდა! რომ შეეძლოს, ვერტერს შერთოს რომელიმე თავისი მეგობარ ქალთაგანი! რომ შეეძლოს ალბერტსა და ვერტერს შორის უწინდელი დამოკიდებულების აღორძინება.

გუნებაში ჩამოთვალა ყველა თავისი მეგობარი ქალები, თვითეულს მათგანს უპოვნა რამე ნაკლი და ვერც ერთი მათგანი ვერ ნახა ვერტერის ღირსად.

ამ ღრმა მოსაზრებების შემდეგ იგი გრძნობდა, რომ მისი გულითადი საიდუმლო ნატურაა ვერტერის თავისთვის შენახვა და ამასთანავე თავს ეუბნებოდა, რომ ეს შეუძლებელი იყო, რომ ეს არ უნდა ექნა. მისმა წმინდამ, მშვენიერმა, სხვიმის მარად მხიარულმა და მომცინარე სულმა იგრძნო სიმძიმე კაეშანისა, რომლისთვისაც დახშულია იმედი ბედნიერებისა. გული მისი იწურებოდა, და თვალთ რაღაც გაურკვეველი ბურუსი გადაჰფარებოდა.

ამასობაში შეიქნა შვიდი საათის ნახევარი, როცა ლოტტას მოესმა კიბეზე ვერტერის ფეხის ხმა და მისი ლაპარაკიც გაარჩია. ვერტერი ლოტტას კითხულობდა. ლოტტას გულმა საოცრად ცემა დაუწყყო, შეგვიძლიან ეთქვათ, რომ პირველჯერ ვერტერის მოსვლაზე. მზად იყო ეთქმევინებინა, შინ არ არის ქალბატონიო, და როცა ვერტერი ოთახში შემოვიდა, რაღაც არეულობით მიიძახა: „პირობა არ შეასრულებთ.“ — „მე არაფერს დაგპირებივართ.“ — უპასუხა ვერტერმა.

— ჩემი თხოვნისათვის მაინც მიგექციათ ყურადღება, — მიუგო ლოტტამ, — მე გთხოვეთ ჩვენი ორთავეს მშვიდობიანობისათვის.

რიგიანად არცკი იცოდა ლოტტამ, რას ამბობდა, აგრეთვე ცოტა იცოდა, რას შერებოდა, როცა მან გოგო გაგზავნა მეგობარ ქალებთან და სთხოვდა მათ მოსვლას, რათა ვერტერთან მარტო არ დარჩენილიყო. ვერტერმა დააწყო მაგიდაზედ რავედენიმე წიგნი, რომელნიც თან მოეტანა, და ითხოვა სხვები; ლოტტას თან უნდოდა, რომ ნახმოები ქალები მოსულიყვნენ, თანაც სურდა არ მოსულიყვნენ. გოგო დაბრუნდა და მოახსენა ქალბატონს, ორივე ბოდიშს იხდიანო.

ლოტტას უნდოდა გოგოს მოთავსება ხელსაქნართ მეორე ოთახში, მერე ისევ სხვანაირად მოიფიქრა. ვერტერი ოთახში ბოლთასა სცემდა. ლოტტა მივიდ პიანინოსთან და დაიწყო ერთი მენუეტი, მაგრამ არაფერი გამოვიდა. მან გაიმაგრა გული და თავისუფლად დაჯდა ვერტერის გვერდით, რომელსაც თავისი ჩვეულებრივი ადგილი დაეჭირა ტახტზე.

— არაფერი გაქვთ წასაკითხავი? — ჭკითხა ლოტტამ.
ვერტერს არაფერი არ ჰქონდა.

— აი, ჩემი მაგიდის უჯრაში დევს ოსიანის ზოგიერთი ლექსები, თქვენი თარგმანი, — დაიწყო ლოტტამ. — მე ისინი ჯერ არ წამიკითხავს, რადგან ველოდი, თვით თქვენ წამიკითხავდით, მაგრამ ჯერ ეს როგორღაც არ მოხერხდა.

ვერტერმა გაიღიმა, მოიტანა ოსიანის თარგმანი და, როცა მან ის ხელში აიღო, ტანში რაღაც ჟრჟოლამ გაუარა და თვალები ცრემლებით ავესო, როცა ჩაიხედა ხელ-ნაწერში, ვერტერი ჩამოჯდა ტახზედ და დაიწყო კითხვა.

*

„ბინდის ვარსკვლავო, შენ ტურფად ელვარებ დასავლეთისაკენ, შენს სხივოსან თავს ღრუბლებზე მალლა სწევ და მიდიხარ ღინჯად მთების გასწვრივ. ვის გადმოსტკერი, ვის ეძებ ამ ბინდორში? გაშმაგებული ქარი ჩადგა; შორიდან ნაკადულის ხრიალი მოისმის; ზათქიანი ტალღები შესთამაშებენ შორს კლდესა; ბინდორში ისმის საღამოს მწერთა ზუზუნის. ვისკენ იყურები, მშვენიერო მნათობო? მაგრამ შენ იღიმები და

მიდიხარ; ტალები სიხარულით გარს გეცლებიან და აბანებენ შენს საყვარელ თმას. მშვიდობით წყნარო სხივო. გამოჩნდი შენ, ოსსიანის დიდებულო მნათობო.

„და ჩნდება იგი ძლიერი. ვხედავ ჩემს მიცვალეზულ რეგობრებს, ისინი იკრიბებიან ლორაზე, როგორც იმ დროებში, რომელთაც განვლეს... ფინგალი მოდის როგორც ნისლიანი ღრუბლის სვეტი; მასთან არიან მისი გმირები, და, დახე, მგოსნებიც: ჭაღარა ულლინი! ახოვანი რინო! ალპანი, საყვარელი მკოსანი; და შენ, წყნარად-მოძთქმელო მინონა! რა-რიგ გამოცვლილ-ხართ, ჩემო მეგობრებო, მას აქეთ რაც ჩვენ სადღესასწაულოდ შევიკრიბეთ ზელმაზე და ერთმანეთს ვეჯობრებოდით ლექსთა თქმაში, როგორც გაზაფხულის ნიაენი ერთმანეთს ეკამათებიან სერზე და არხევენ ჩუმად მოჩუჩხულე ბალახსა.

„აი წამოდგა წინ მინონა თავისი მშვენიერებით, მწუხარე სახით და ცრემლით სავსე თვალებით. დაუდგრომელი ქარი უბერავდა მთიდან და მძიმედ უშლიდა თმას. გმირთ გული მოუბნელდათ, როცა მან აღამაღლა თავისი საყვარელი ხმა, რადგან მათ ხშირად უნახავთ სამარე ზალგარისა, ხშირად უნახავთ ბნელი ბინა თეთრი კოლმასი... ჰარმონიულ-ხმოვან კოლმასი, რომელიც დატოვებულია სერზე; ზალგარი მოსვლას დაჰპირდა; მაგრამ დაღამდა.—ისმინეთ სერზე მარტო მჯდომარე კოლმას ხმა.

კ ა ლ მ ა

„ღამეა!.. მე მარტო ვარ, ამ მშფოთავ სერზე დაკარგული. ქარი ღმუის მთებში. ნაკადი ღრიალით ვარდება კლდიდან. მე არ მიფარავს წვიმისაგან არა რა ქოხი, მე, მიტოვებულს მშფოთავ სერზე.

„გამოდი, მთვარე, ღრუბლებიდან! ამობრწყინდით, ღამის ვარსკვლავნო! ერთ-ერთის სხივო, მიმიყვანე იმ ადგილზე, სადაც

ისვენებს ნადირობით მოქანცული ჩემი საყვარელი; მშვილდი მისი მის გვერდით გდია მოშეებულა, ძაღლები მისი დაქანცულნი მოთავსებულან მის გარეშემო! მაგრამ მე მარტო უნდა ვიჯდე ამ აღიდებულთა ნაკადულის კლდოვან ნაპირზედ. ნაკადისა და ქარის ღრიალში არ მესმის ხმა ჩემი სატრფოისა.

„რად იგვიანებს ჩემი სალგარი? ნუ თუ თავისი სიტყვა დაივიწყა? აი, იქ ის ხე და იგი კლდე, აი აქ ეს ზარბანი ნაკადი! შენ შემომპირდი დაღამებისას აქ მოსვლას; ახ, სად დაიკარგა ჩემა ზალგარი? შენთან მინდოდა გაქცევა და მიტოვება ამპარტეან მამისა და ძმისა! დიდი ხანია, რომ ჩვენი გვარნი მტრები არიან, მაგრამ ჩვენ კი არა ვართ მტერნი, ოჰ, ზალგარ!

„დაჩუმდი, ქარო, ერთი წუთით! დაწყნარდი მოკლე ხნითა, ოჰ, ნაკადულო! რათა გაისმას ჩემი ხმა ხევში და გაიგონოს ჩემმა მოგზაურმა. ზალგარ! მე ვარ ეს, მე, მე გეძახი! აი აქ ის ხე და იგი კლდე! ზალგარ! ჩემო ძვირფასო! მე აქ ვარ; რისთვის გვიანობ, რად არ მოდიხარ?

„ჩუ! მთვარე ჩნდება, ხევში ტალღები ბრწყინავენ; კლდეები დგანან თეთრად მთის აღმა; მაგრამ მალლობზე მას ვერ ეხედავ. მისი ძაღლები იმის მოსვლას არ მაცნობებენ. აქ უნდა დაერჩე მე მარტოკა.

„მაგრამ ისინი ვინ არიან, ქვეით მინდორზე რომა გდიან? ჩემი მიჯნური? ჩემი ძმა? თქვით, მეგობრებო! პასუხს არ მძლევენ. როგორ მეწურება გული! ახ, ისინი მკვდარნი არიან და მათი ხმაღნი ბრძოლისაგან გაწითლებულნი! ოჰ, ძმაო, რისთვის მოჰკალ ჩემი ზალგარი? ჩემო ზალგარო! ძმა რად მომიკალ? თქვენ ორივენი ისე მიყვარდით! შენ იყავ მთაზე უმშვენიერესი, ის კი ბრძოლაში იყო საშინელი. მიპასუხეთ! ჩემო ძვირფასო, გაიგონეთ ჩემი ხმა! მაგრამ, ახ! ისინი უტყენი არიან! უტყენი საუკუნოდ! და მათნი გულნი მიწასავეით ცივნი!

„ოჰ, გარდაცვლილთა სულნო, გადმომძახეთ კლდიდან, მშფორთარე მთის წვეროდან, მე ეს ვერ შემაშინებს! მითხა-

რით, საით წახვედით მოსასვენებლად? რომელი მთის რომელ მღვიმეში უნდა მოვინახოთ? ქარში არ მომდის სუსტი ხმაც კი, არც მონაბერი რამ პასუხი ქარიშხლის შფოთვაში?

„ვზივარ და ვტირი, დაცრემლებული ველი დილასა. დაამზადეთ სამარენი, თქვენ, მეგობრებო, მიცვალებულთა; არ დახუროთ კი, სანამ არ მოვალ. ჩემი სიცოცხლე ჰქრება, ვითა რამე სიზმარი; როგორღა უნდა დავრჩე ცოცხალი. მსურს, რომ აქ დავრჩე მეგობრებთან, ამ ხმოვან კლდეთა ნაკადულზე. როცა ამ სერზე დაღამდება და ქვეით ტრამალზე ქარი ამოვარდება, ჩემი სული ქარში უნდა იდგეს და იგლოვოს სიკვდილი თვისი მეგობრებისა. მონადირე თავისი საჩრდილობლიდან ყურს მიგდებს, ჩემი ხმის ეშინია მას და უყვარს კიდევ, რადგან ჩემი ხმა მეგობართადმი მიმართული ტკბილი უნდა იყოს; ისინი ორივე ასე ძლიერ მიყვარდნენ!“

„ეს იყო შენი სიმღერა, მინონა, თორმანის ნაზო ასულაო. ცრემლები გედინდა კოლმასათვის და სული ჩვენი მოიცვა ბნელმა.“

„გამოვიდა ულლინი და ჰარფით ხელში გადმოგვცა ალპინის სიმღერა: ხმა ალპინისა იყო მეგობრული, რინოს სული—ცეცხლები სხივოსანი. მაგრამ ისინი მალე განისვენებდნენ ვიწრო სადგომში და ხმა მათი განიფანტა ზელმაზე. ერთხელ დაბრუნდა ულლინი ნადირობიდან, სანამ გმირები დაიხოცებოდნენ. მას ესმა სერზე მათი სამეტოქო სიმღერები. მათი სიმღერა მშვიდი იყო, მანამ მწუხარე. ისინი გლოვდენ პირველ გმირის, მორარის სიკვდილს. სული მისი ფინგალის სულს ჰგავდა და ხმალი მისი ოსკარის ხმალსა... მაგრამ მოკვდა და მამა მისი ტირადა, და მის დის თვალები სავსე იყვნენ ცრემლებით, ცრემლებით იყვნენ სავსე თვალნი მინონასი, დიდებულ მორარის დისა. მან ულლინის სიმღერის დროს უკან დაიწია, როგორც დასაღვთის მთვარემ, რომელიც წინასწარ ხედავს ქარიშხალს და თავისს მშვენიერ თავს ღრუბელში მალავს. მე ჩამოვკარი ჰარფას ულლინთან ერთად გლოვის სამღერად.“

დასა

„გადილო წვიმამ, ჩადგა ქარი, შუადღე არის მხიარული, ღრუბელნი იფანტებიან. მიჩქარობს და ანათებს სერსა დაუდგრომელი მზე. შეწითლებული მიმდინარეობს ხევში ნაკადი მთისა. ნაკადო, შენი ბუტბუტი ტკბილი არის. უფრო ტკბილი კი იგი ხმაა, რომელიც მესმის. იგი ხმა არის ალპინისა, რომელიც სტირის მიცვალეზულს. მისი თავი ხნოვანებისაგან დახრილია, და წითელია თვალი მისი ცრემლებისაგან. ალპინ, მგოსანო ჩინებულო! რად ხარ სულ მარტო მყუდრო გორაზე? რისთვის ქვითინებ, როგორც ქარი ტყეში, როგორც ზღვის ტალღა შორეულ კიდეზე?“

აღზინ

„ჩემი ცრემლები, რინო, არიან მიცვალეზულისთვის, ჩემი ხმა არის სამარეში მცხოვრებთათვის. ტანად სარო ხარ მაგ გორაზე და მშვენიერი ტრამალთ შვილებში. მაგრამ შენც დაეცემი, როგორც მორარი, და შენს საფლავზე მგლოვიარე დაჯდება ვინმე. შენი გორები დაგივიწყებენ და მშვილდი შენი მოშვეებული შინ დაგიჩეხება.“

„ოჰ, მორარ, შენ იყავი სწრაფი, როგორც მთის ჯიხვი, საშინელი, როგორც ღამის ცეცხლი ცაზე. შენი ჯავრობა გრიგალს ჰგავდა, ბრძოლაში შენი ხმალი კაცს აგონებდა ტრამალ მინდვრებში ელვისა შუქსა. შენი ხმა ჰგავდა ტყის ნაკადსა წვიმის შემდეგ, ქუხილს შორს მთებზე. ბევრი დაეცა შენი ხელით, შენი წყრომის აღმა გაანადგურა ისინი. მაგრამ, როცა კი ბრუნდებოდი ომიდან, რა მშვიდი იყო შენი ხმა! შენი სახე წააგავდა მზეს აედრის შემდეგ, მთვარე მყუდრო ღამეში, შენი გული ისევე წყნარი, როგორც ტბა, როცა ჩადგება ხოლმე მშფოთარე ქარი.“

„ახლა ვიწროა შენი სადგომი! ბნელი არის შენი ადგილი! სამი ნაბიჯით ვზომავ შენს საფლავს, ო, მორარ! რომელიც წინეთ ისე დიდი იყავი! ოთხი ხავსმოკიდებული ქვა არის შენი ერთად-ერთი სახსოვარი, ერთი ფოთლებ-გაცვინული ხე და მაღალი ბალახი, რომელსაც აშრიალებს ხოლმე ქარი, უჩვენებენ მონადირის თვალს საფლავს ძლევა-მოსილ მორარისას. არა გყავს დედა, და არც სატრფო, რომ დაგიტიროს სიყვარულის ცრემლებით! მკვდარია იგი, ვინც შენ გშობა, და აღარ არის ცოცხალი ქალი მორგლანისა.

„ვინ არის ესა, ყვარჯენზე რომ დაყრდნობილა? ვინ არის ესა, რომლის თავიც წლოვანებისაგან გათეთრებულია, რომლის თვალებიც წითელია ცრემლებისაგან?.. მამა-შენიაო, მორარ! მამა ერთად-ერთი შეილისა. მან გაიგონა ბრძოლაში მოხვეჭილი შენი სახელი; მან შეიტყო მტრის დამარცხება; მან გაიგო მორარის დიდება! ახ! მაგრამ ის კი არ გაუგია, რომ დასჭრეს იგი! იტირე, მამავ მორარისავ, იტირე! შენი შვილი კი შენს ტირილს ვერ გაიგონებს. ღრმა არის ძილი მიცვალებულთა და დაბალია მათი მტერისა ბალიში. ვერაოდეს ვეღარ მიაქცევს ის ყურადღებას ხმას, არაოდეს არ გაიღვიძებს ის შენ ძახილზე! ო! როდის იქნება სამარეში დილა გათენდეს, რომ უთხრას მიძინებულს; გამოიღვიძე!

„მშვიდობით! უკეთილშობილესო ადამიანთა შორის, შენ მძლეოთა მძლეო ბრძოლის ველზე! მაგრამ ეს ველი ვერაოდეს ვეღარა გნახავს!.. შენი ფოლადის პრიალი ვეღარაოდეს ვერ მოჭფენს შეუქს ბნელს ტყეს. შენ არ დასტოვე შეილი, მაგრამ შენს სახელს სიმღერები ჰყოფენ უკვდავად. მომავალ ღროთა უნდა გაიგონ შენი ამბავი, უნდა შეიტყონ ამბავი განგმირულ მორარისა.

ძლიერი იყო გმირების გლოვა, უფრო ძლიერი არმინის ოხვრა. მას მოაგონდა შეილის სიკვდილი, იგი მოკლულა სულ ახალგაზდა. კარმორი იჯდა იმ გმირების ახლოს, კარმორი, თავადი ხმოვან გალმალისა. რას ნიშნავს ოხვრა არმინისა? სთქვა

მან.—რა არის აქ სატირალი? განა არ ისმის ლექსი და სიმღერა სულის დამდნობი და გამხარებელი? ისინი ჰგვანან ნაწ ნისლს, რომელიც ამოდის ტბიდან, ველს ეპკურება და მით გაშლილი? ყვაილები ცვრით იესებიან. მაგრამ მზე ისევ ძალას იკრებს და ნისლი ჰქრება. რისთვის ხარ აგრე შეწუხებული, არმინ, მფლობელი ზღვით შემოზღუდულ გორმისა?

„შეწუხებული? დიახ, მართლა ვარ შეწუხებული და მიზეზი ჩემი ვაებისა მცირე არ არის. კარმორ, შენ შვილი არ დაგიკარგავს, არ დაგიკარგავს შენ ასული აღყვაეებული; მამაცი კოლგარ ცოცხალია, და ამირა, უტურფესი ქალთა შორის. ტოტები შენი ოჯახისა ყვაიან, კარმორ; არმინიკი თვისი ტომის უკანასკნელი წევრი არის. ბნელია შენი სარეცელი, ოპ, დაურა! მყურრო არის შენი ძილი სამარეში... როდის გაიღვიძებ შენი სიმღერებით, შენი საამური ხმით? ამოდით, ქარნო შემოდგომისა! ამოვარდით, იშფოთეთ ბნელ ტრამალზედა! ტყისა ნაკადნო, გრგვინვით აღქაფდით! იღრიალეთ, გრიგალნო, მუხათ მწვერვალეზე! იარე, მთვარევე, დაგლეჯილ ღრუბლებში და ხანდა-ხან გამოაჩინე შენი მკრთალი სახე! ის საშინელი ღამე მომაგონე, როცა დაიღუბნენ ჩემი შვილები, როდესაც მოიკლა არინდალი ძლიევამოსილი, როცა დაურამ საყვარელმა დაუტევა წუთისოფელი.

„დაურა, ჩემო ასულო, შენ მშვენიერი იყავი! მშვენიერი, როგორც მთვარე ფურას გორებზე, თეთრი, როგორც ახალი თოვლი; ტკბილი, როგორც სულის სათქმელი ჰაერი! არინდალ, ძლიერი იყო შენი მშვილდი, შენი შუბი ჩქარი ბძოლაში, შენი შეხედვა, როგორც ნისლი ზღვისა ტალღებზე, შენი ფარი, როგორც ცეცხლის ღრუბელი ქარიშხალის დროს!

არმარი, ომში სახელ-განთქმული, მოვიდა დაურას სიყვარულის საძებრად; დაურაც დიდხანს არა მდგარა უარზე. მშვენიერნი იყვნენ მათი იმედები.

„ერთი, შვილი ოდგალლისა გამწყრალი იყო, რადგან მისი ძმა მოკლულიყო არმარისაგან. იგი მოვიდა მეზღვეურის

ტანისამოსში. მშვენიერი იყო მისი ნავი ტალღებზე, მისი თმა თეთრი წლოვანებისგან, მშვიდობიანი დიწჯი სახე. ქალთა-შორის უტურფესო, — სთქვა მან, — არმინისა ძვირფასო ქალო, იქ კლდეზე ახლოს ზღვაზე, სადაც ხეებზე კრთომით მოჩანს წითელი ნაყოფი, იქ ელის არმარ დაურასა. მე მოვედი, რომ წაეყუყვანო მას მისი სატრფო მღელვარე ზღვაზე.

„დაურა წაჰყვა და დაუწყო ძახილი არმარს, ჰასუხად მხოლოდ კლდემ გამოუხმო. არმარ! ჩემო საყვარელო! ჩემო სატრფო! რისთვის მაშინებ ასე? ისმინე, შვილო არნათისავ! გაიგონე! დაურა არის, რომ გეძახის.

„ერათი, მოღალატე, სიცილით ხმელეთზე გაიქცა. ქალი ხმა-მაღლა ეძახოდა მას და ძმასა: არინდალ! არმინ! არავინ არის, რომ უშველოს თავისს დაურას!

„მისმა ძახილმა ზღვას აქეთაც გამოაწია. არინდალი, ჩემი შვილი, ნადირობაში გასალკლდევებული ჩამოვიდა მაღლა გორიდან; ისრები მისი ჩხარუნობდნენ იმის გვერდზე; მშვილდი თავისი ხელთ ეჭირა; თან მოჰყვებოდა ხუთი შავ-რუხი ძაღლი. მან დაინახა თავგასული ერათი ნაპირზე, დაიჭირა და მიაბა მუხაზე; მაგრად შემოარტყა საბელი გარს თეძოებზე; მიჯაჭვულმა ოხვრა-კვნესით გაავსო ქარნი.

„არინდალი თავის ნავით შედგა ზვირთებზე დაურას გამოსაყვანად. მოვიდა არმარ გაშმაგებული, მოსწია თავის ნაცრის ფერ-ფთიან ისარს, — იგი სტვენით ჩაგესო გულში, არინდალო, ჩემო შვილო! მუხთალ ერათის მაგიერად შენ დაილუბე; ნავი მივიდა კლდემდის, არინდალი წაიქცა და მოკვდა. შენს ფერხთა ქვეშე სდინდა სისხლი შენი ძმისა; როგორი იყო შენი მოთქმა, ოჰ დაურა!

„ზვირთთ დაამსხვრიეს იგი ნავი. არმარი გადაიჭრა ზღვაში, რათა დაურა გადაერჩინა, ან მომკვდარიყო. მსწრაფლ გადმოეშო მაღლიდანა იგი, ჩაიძირა და ხელ-მეორედ აღარ გამოჩენილა.

„ზღვაშემოკლებულ გორაზედა გავიგონე მე ჩემი ასულის მოთქმა-ტირილი. ძახილი მისი იყო ხშირი და ხმა-მალალი, მაგრამ მამამ მას ვეღარ უშველა. მთელი ღამე ვიდგე ნაპირზე, ვხედავდი მას მთვარის მკრთალ შუქზე, მთელი ღამე მესმოდა მისი ყვირილი; ქარი შფოთავდა და მთის მხარეზე სასტიკად სწვიმდა. დაურას ხმა დასუსტდა გააფეხბამდის; იგი მოკვდა, როგორც სალამოის ნიაფი კლდის ბალახთა-შორის. მწუხარებით დამძიმებული მოკვდა დაურა, და დასტოვა არმინი მარტო! გამიქრა ჩემი ძლიერება ბრძოლაში, მომიკვდა ჩემი საამაყო ქალწულთა შორის!

„როცა მოდიან გრიგალნი მთისა, როს ჩრდილოეთის ქარი მალლა სწევს ზვირთებს, მე ვზივარ ხოლმე ხმოვან ნაპირზე და ვიყურებო იმ საშინელ კლდისაკენ. მთვარის უკანასკნელ შუქზე ხშირად ვხედავ ჩემი შვილების ბინდიან სულებს, რომელნიც მიმოფრინავენ სევდიანი თანხმოებით.“

ცრემლთა ნაკადულმა, რომელიც ლოტტას თვალით წარმოსქდა და რომელმაც შეხუთულ გულს ჰაერი მისცა, შესწყვიტა ვერტერის კითხვა. ვერტერმა განზე მიაგდო ხელნაწერი, სწრაფად გამოართვა ხელი ლოტტას და დაიწყო მწარე, მწარე ცრემლებით ტირილი. ლოტტა დაყრდნობილი იყო მეორე ხელზე და თვალებზე ხელმანდილი მიეფარებინა. ორივე საშინლად დელავდნენ. ისინი იმ კეთილშობილ გმირთა ჰვედრში საკუთარ უბედურებას გრძნობდნენ, ამას ისინი ერთნაირად გრძნობდნენ და მათი ცრემლები ერთდებოდნენ. ვერტერის ტუჩებს და თვალებს ლოტტას ხელზე ცეცხლი ენთებოდა. ლოტტა რალაც შიშმა შეიპყრო, უნდოდა წასვლა, მაგრამ რალაცა ტანჯვა და თანაგრძნობა ტყვიასავეით ამძიმებდნენ მას. მან ამოისუნთქა მოსასვენებლად და სთხოვა ვერტერს კითხვის განგრძობა, სთხოვა ნაზის ციურის ხმით! ვერტერი თრთოდა, გული მისი ამოხეთქას ლამოდა; აიღო რვეული და დაიწყო არეულის ხმით კითხვა:

„რისთვის მალვიძებ, გაზაფხულის ნიაფო? შენ მეაღვრესები და მეუბნები, ცის ცვარს გაპყურებო! მაგრამ დრო ჩემი დაქნო-

ბისა ხომ ახლო არის, ახლო არის იგი გრიგალი, რომელიც ჩამოჰყრის ჩემს ფოთლებს! ხვალ მოვა მგზავრი, მოვა იგი, რომელსაც ეუნახავარ სრულის მშვენებით, და მისი თვალი მთელ მინდორში დამიწყებს ძებნას და ვერ მიპოვნის...“

*

მთელი სიძლიერე ამ სიტყვებისა ვერტერს გულზე დააწვა. იგი დაეცა ძირს ლოტტას წინ აღსავეს სასოწარკვეთილებითა, ხელი სტაცა მის ხელებს, მიიკრა ისინი თვალებზე, შუბლზე; ლოტტას გულში გაურბინა წინაღ გრძნობამ ვერტერის საშინელი განზრახვისა. გრძნობები აერია ქალს, იგი ვერტერის ხელებს ხელს უჭერდა, იკრავდა მათ გულში, მერე ტანჯვით სავსე მოძრაობით დასწვდა ვერტერს და მათი ცეცხლმოდებული დაწვნი ერთმანეთს შეეხნენ. მთელი ქვეყანა გაჰქრა მათთვის. ვერტერმა მოხვია ხელი ლოტტას, ჩაიკრა იგი გულში და მისი მთრთოლოვარე, განურკვეველად მოზუტბუტე ტუჩები დაჰფარა ათასი გაშმაგებული კოცნით. „ვერტერ!“ — უთხრა ლოტტამ შეხუთულის ხმით და თავი მიიბრუნა: — „ვერტერ!“ — და ცდილობდა თავისი სუსტი ხელით ვერტერის გული თავისისაგან განეშორებინა. — „ვერტერ!“ — წამოიძახა მან უკეთილშობილესი გრძნობის მტკიცე ხმით. ვერტერი არ ეწინააღმდეგებოდა; გაუშვა იგი ხელიდან და ცნობა დაკარგულივით დაეცა მის წინ. ლოტტა წამოდგა შეშინებული და არეული, წყრობითა და სიყვარულით უთხრა: „ეს უკანასკნელია ვერტერ! კვლავ ვეღარა მნახავთ!“ უბედურ ჭაბუკს გადახედა სიყვარულით სავსე თვალებით, გავიდა მეორე ოთახში და ჩაკეტა კარები. ვერტერმა გააშვირა მისკენ ხელები, მაგრამ ვერ ბედავდა მისს შეჩერებას. იგი იწვა იატაკზე, თავი ტახტზე ჰქონდა დადებული და ამ ყოფაში იყო ნახევარ საათზე მეტი, სანამ ცნობაზე არ მოიყვანა რაღაც ხმაურობამ. ეს იყო მოსამსახურე გოგო, რომელიც სუფრის გასაწყობად შემოსულიყო. ვერტერმა დაიწყო ოთახში ბოლთის ცემა, სანამ ისევ მარტო არ დარჩა. მაშინ ის მივიდა კაბინეტის კარებთან და დაბლა დაიძახა: „ლოტტა!“

ლოტტა! მხოლოდ ერთი სიტყვა კიდევ! ერთი „მშვიდობით!“ ლოტტა ხმას არ იღებდა. ვერტერი უცდიდა, სთხოვდა და ელოდა; მერე საჩქაროდ მოშორდა და დაუძახა: „მშვიდობით! ლოტტა! საუკუნოდ მშვიდობით!“

ქალაქის ჭიშკართან მივიდა. დარაჯები იცნობდნენ მას და ხმა ამოუღებლივ გაუშვეს. წვიმდა და თოვდა. მხოლოდ სალამოს თერთმეტ საათზე დაბრუნდა ვერტერი ქალაქში. მოსამსახურემ შენიშნა, რომ მისი ბატონი უქუდოდ იყო. ვერ გაბედა კი თქმა; ტანისამოსი გახადა; ყველაფერი სველი იყო. შემდეგში მისი ქუდი იპოვნეს ერთ კლდეზე, რომელიც ერთი გარის ციცაბოდან ხეეს გაჰყურებს; გაუგებარია, როგორ შეეძლო ვერტერს ბნელს, ნისლიან ღამეში იმ კლდეზე ასვლა ისე, რომ არ გადაიჩხა უფსკრულში.

ვერტერი დაწვა, მაგრამ დიდ ხან არ სძინებია. მოსამსახურემ ნახა ის დილაზე, — როცა ბძანებისა-მებრ ყავა მიართვა, — მაგიდასთან მჯდომარე და წერილის წერაში გართული.

მან ლოტტასათვის დანიშნულ წერილს მიუმატა შემდეგი:

*

„მაშ უკანასკნელად, უკანასკნელად ვახელ ამ თვალებს, ახ, ისინი ველარ იხილავენ მზეს; მას ჰფარავს დაღვრემილი ნისლიანი დღე. აბა, იგლოვე, ბუნებაო! შენი შვილი, შენი მეგობარი, შენი საყვარელი უახლოვდება თავის დასასრულს. ლოტტა! ეს არის შეუდარებელი გრძნობა და იგი მაინც უფრო ჰგავს გამოურკვეველ სიზმარს — კაცმა თავს უთხრას: „ეს უკანასკნელი დილა არის. უკანასკნელი ლოტტა, მე არ მესმის სიტყვა უკანასკნელი!“ ეხლა ხომ მთელი ჩემის ძალით ვარსებობ! ნუ თუ ხვალ გაშლართული და ულონო ვიწვები მიწაზედ? „სიკვდილი!“ რა არის იგი? იცი, ჩვენ სიზმარში ვართ, როცა სიკვდილზე ვლაპარაკობთ. მინახავს ზოგიერთი მომაკვდავი; მაგრამ ადამიანი იმდენად შეზღუდულია, რომ არაფითარი წარმოდგენა არა აქვს თავისი არსებობის დასაწყისზე და დასასრულზე.

დღეს კიდევ ჩემს თავს ვეკუთვნი, ჩემი ვარ, შენი! შენი, ოჰ საყვარელო! და ერთ წამში მოგშორდები... დაგტოვებ... იქნება საუკუნოდ? არა, ლოტა, არა... როგორ შეიძლება, რომ გავქრე? რომ გაჰქრე? ვარსებობთ ხომ! გაქრობა! რას ნიშნავს ეს? ეს ისევ სიტყვაა! ერთი ცალიერი ხმა, უაზრო და უგრძობო ჩემი გულისთვის... მკვდარი! ახ, ლოტა! ცივს მიწაში ჩაფლული... ვიწრო და ბნელი! ერთი მეგობარი ქალი მყავდა, რომელიც ჩემს უსუსურ ყმაწვილობაში, ჩემთვის ნამდვილი ყავარჯენი იყო; იგი მოკვდა და მე მივსდევდი მის გვამს, ვიდექი სამარის პირზე, ეხედავდი, რომ ჩაუშვებს კუბო, შეხსნეს თოკები და ამოიღეს, მერე პირველი ბარი მიწა დააყარეს და შემკრთალმა ფიცარმა ყრუ ხმა გამოაცა, უფრო და უფრო ყრუ, სანამ სულ დაფარული არ იქმნა!.. მე დავეცი სამარის პირზე... თავზარდაცემული, შერყეული, შეშინებული შინაგან არსება დატანჯული... არ ვიცოდი მაინც და არც ეხლა ვიცი, რა არის სიკვდილი! სამარე! მე არ მესმის ეს სატყვები!

ოჰ, მომიტევე! მომიტევე! გუშინ, ის უნდა ყოფილიყო ჩემი სიცოცხლის უკანასკნელი წამი! ოჰ, ანგელოზო! პირველად, სრულებით მოულოდნელად მთელს ჩემს შინაგან არსებაში ცეცხლივით დამიარა სანეტარო გრძობამ: ვუყვარვარ! ჩემს ტუჩებზე კიდევ ანთია ის წმინდა ცეცხლი, რომელიც შენი ტუჩებიდან გადმოიმდინარდა! ახალი, თბილი ნეტარება არის ჩემს გულში. მომიტევე! მომიტევე!

ახ, ვიცოდი, რომ გიყვარდი, ეს ვცანი შენს პირველს სულით სავსე გარდმოხედვაზე, პირველ ხელის ჩამორთმევაზე: და მაინც, როცა გშორდებოდი, როცა ალბერტს შენს გვერდით ეხედავდი, მე კვლავ მიპყრობდა გულის მწყველელი იჭვი.

გახსოვს ის ყვავილები, რომელნიც შენ გამომიგზავნე, რაკი იმ მოსაწყენ საზოგადოებაში ვერ მოახერხე ჩემთვის სიტყვა გეთქვა, ხელი გამოგეწოდა? ოჰ, ნახევარი ღამე მათ წინ მუხლ-მოდრეკილი ვიყავი და მათ აღმიბეჭდეს შენი სიყვარული. მაგრამ, ახ! იმ შთაბეჭდილებათ განვლეს....

ყველაფერი წარმავალია, მაგრამ დრო ვერ გააქრობს იმ მგზნებარე სიცოცხლეს, რომელიც ვიგრძენ გუშინ შენს ბაგეზე და რომელსაც ეხლაც ვგრძნობ! ვუყვარვარ! ეს ხელები მას შემოხვევიან, ეს ბაგენი მისს ბაგეზე თრთოდენ, იგი ჩემია! შენ ჩემი ხარ! დიახ, ლოტია, საუკუნოდ!

მერე რა, რომ ალბერტი შენი ქმარია? ქმარი!... დიახ, ამ ქვეყნისთვის... და ამ ქვეყანაზედ ცოდვია, რომ მიყვარხარ, რომ მისთვის შენი თავის წართმევა მინდოდა. ცოდვია? კარგი და ამისათვის მე თვითონ ვსჯი ჩემს თავს; იგი ცოდვა მთელი მისი ციური სიტკბოებით ვიგემე, გულში ჩავიწოვე სიცოცხლის ბალზამი და ძალა. ამ წამიდან შენ ჩემი ხარ! ჩემი ოჰ ლოტია! მე მივდივარ! მივდივარ ჩვენს საერთო მამასთან, მას შევსჩივლებ და იგი მანუგეშებს, სანამ შენ მოხვიდოდე, მე გამოვფრინდები შენს შესახვედრად, მოგხვევ ხელს და დავრჩებით ხელიხელ-გაყრილნი წინაშე მარადმყოფისა.

სიზმარში არა ვარ, არა ეცდები, სამარის ახლოს ცნობიერება მინათლდება. ჩვენი არსებობა გაგრძელდება! ვნახავთ ერთმანეთს! ვნახავთ დედა-შენს! მე ვნახავ მას, და მის წინაშე აღვიარებ რაც რამ გულში მაქვს! რადგან იგი შენი მსგავსებია.“

*

თერთმეტ საათზე ვერტერმა ჰკითხა მოსამსახურეს, ალბერტი დაბრუნდა თუ არაო? მოსამსახურემ მოახსენა: დიახ, დავინახე მისი ცხენი მიჰყავდათო. ვერტერმა გაატანა ბიქს ღია წერილი შემდეგის შინაარსისა.

„იქნება მათხოვოთ თქვენი დამბაჩები განზრახულ მოგზაურობისათვის? იცოცხლეთ მშვიდობით!“

*

საბრალო ქალს უკანასკნელი ღამე ძალიან ცოტა ეძინა, რისაც ეშინოდა, ის გარდაწყვეტილი იყო, და მერე ისე, რომ იგი არც მოელოდა. სხვიმის ისე წმინდა და ადვილად მოძრავი სისხლი მისი რაღაც მოუსვენრად შფოთავდა. ათასნაირი გრძნობა

და ფიქრი სტანჯავდა მის მშვენიერ გულს. ეს ვერტერის მოხვედრის ცეცხლი იყო, რასაც იგი გრძნობდა? თუ იგი იყო წყრომა ვერტერის გამბედაობაზე? ან უსიამოვნო შედარება თავისი ეხლანდელ მდგომარეობისა იმ წინანდელ, უმანკო უზრუნველ დღეებთან, როცა მას თავის-თავის სრული იმედი ჰქონდა? როგორ უნდა შეხვედროდა ის თავისს ქმარს? როგორ უნდა გაემხილა ქმრისათვის ის სცენა, რომლის გამხელაც უნდოდა და ვერ ბედავდა კი? ამოდენი ხანი ამ საგანზე ორივე გაჩუმებული იყვნენ და ეხლა სიჩუმე მას პირველს უნდა დაერღვია და ქმრისათვის ასე მოუხერხებელ დროს ამდენად მოულოდნელი ამბავი უნდა გაემხილა? უკვე მისი ეშინოდა, რომ ვერტერის უბრალო მოსვლის ამბავი ცუდ შთაბეჭდილებას მოახდენდა ალბერტზე და ეხლა კიდევ ეს მოულოდნელი კატასტროფა! შეეძლო იმედოვნება, რომ მისი ქმარი ამ ამბავს შემცდარის თვალით არ შეხედავდა, და მოისმენდა მას წინასწარ განუსჯელად? უნდოდა კი, რომ მის ქმარს ჩაეხედა მისს გულში? თუ არა და შეეძლო თავის მოკატუნება იმ ადამიანთან, რომლის წინაშე იგი მარად ბროლივით გამქვირვალე და თავისუფალი იყო, რომლისთვისაც თავისს დღეში არ დაუმაღლავს თავისი ფიქრები და არც დამალვა შეეძლო? ერთიც და მეორეც აფიქრებდა მას, გამოაურკვეველ მდგომარეობაში ავდებდა, და სულ მუდამ მისი ფიქრები უბრუნდებოდნენ ვერტერს, რომელიც მისთვის დაკარგული იყო, რომლის გაშვება არ უნდოდა, რომელიც სამწუხაროდ ძალა უნებურად მიანდო მის ბედსა და იღბალს და რომელსაც იმის გარეშე აღარა რჩებოდარა ქვეყანაზე.

რა მიიმედ აწვა ლოტტას ის უკმაყოფილება, რომელიც მასა და მის ქმარს შორის გაჩნდა და დამკვიდრდა და რომელიც გარკვეულად ვერც კი წარმოედგინა! ეგზომ გონიერმა და გულკეთილმა ადამიანებმა ზოგიერთი შინაგანი განსხვავების გამო დაიწყეს სიჩუმე, თვითოეული მათგანი ფიქრობდა თავისს სიმართლეზე და მეორის ბრალიანობაზედ და მათი დამოკიდებულება ისე დაიხლოართა, რომ შეუძლებელი გახდა ნასკვის

გახსნა თვით იმ კრიტიკულ წამში, რომლისგანაც იყო ყველაფერი დაშორებული. რომ ნდობას და გულწრფელობას ისინი აღრევე დაეხლოვებინა ერთმანეთთან, სიყვარული და მეგობრობა კვალავ აღორძინებულიყო მათ შორის და გულნი მათნი ერთმანეთისათვის გახსნილიყვენ, ჩვენს მეგობარს კიდევ ეშველებოდა რამე.

ამას დაერთო შემდეგი უცნაური გარემოება. როგორც ვიცით მისი წერილებიდან, ვერტერი არა ფარავდა, რომ წუთისოფლის მიტოვებას ნატრობდა. ალბერტი ხშირად ეკამათებოდა მას ამ საგნის შესახებ, და ცოლთანაც ხშირად ჰქონია საუბარი ამასზევე. ალბერტს საოცრად ეზიზღებოდა ასეთი მოქმედება ადამიანისა, და ამიტომ ხშირად მეტის მისთვის უჩვეულო გაცხარებით ამბობდა, რომ ასეთი განზრახვის განხორციელება არა მწამსო; ამის შესახებ ხუმრობდა კიდევ და თავისი ურწმუნოება გადასცა ლოტტასაც. აქან დაამზვიდა ლოტტა ერთის მხრით, როცა მას ფიქრში წარმოუდგებოდა ხოლმე სამწუხარო სურათი. მეორეს მხრით ეს უშლიდა მას გაემხილა ქმრისათვის ის შიში, რომელიც ამ წამში მას სტანჯავდა.

ალბერტი დაბრუნდა. ლოტტა ცოტა არეული საჩქაროდ მიეგება; ალბერტი არ იყო კარგ გუნებაზე; მისი საქმე ჯერ არ გათავებულიყო; მან მეზობელ მოხელეში ერთი მოუდრეკელი, სულ-მოკლე ადამიანი ნახა; ამას გარდა ცუდმა გზებმაც გააჯავრეს.

მან იკითხა, ხომ არაფერი მომხდარაო და ლოტტამ აჩქარებით მიუგო: გუშინ საღამოს ვერტერს იყოვო. მერე იკითხა წერილები და ლოტტამ უთხრა, რამდენიმე წერილი შენს კაბინეტში შევიტანეო. ალბერტი თავისს ოთახში გავიდა, ლოტტა კი მარტო დარჩა. ქმრის თან-ყოფამ, რომელიც უყვარდა და რომელსაც პატივსა სცემდა, მოახდინა მის გულზე ახალი შთაბეჭდილება. წარმოიდგინა ალბერტის კეთილშობილი ხასიათი; მისი სიყვარული და გულკეთილობა და ამან უფრო დაამზვიდა მისი სული. მან იგრძნო იდუმალი მიზიდულება, აიღო ხელ-

საქნარი და შეჰყვა ქმარს ოთახში, რაც საზოგადოდ ჩვეულებად ჰქონდა. ალბერტი წერილების კითხვაში იყო გართული. ეტყობოდა, ზოგი მათგანი არ უნდა ყოფილიყო სასიამოვნო შინაარსისა. ლოტტამ მისცა რამდენიმე კითხვა, რომელზედაც მან მოკლედ უპასუხა და მაგიდას მიუჯდა საწერად.

ამ მდგომარეობაში იყვნენ ორივენი ერთის საათის განმავლობაში და ლოტტას გულში თან-და-თან ბნელდებოდა. გრძნობდა, რომ ძნელი იყო ქმარისათვის იმის გამხელა, რაც გულში ჰქონდა; თუნდა იგი კარგ გუნებაზედაც დამდგარიყო. ლოტტა შეიპყრო სევდამ და მით უფრო აუტანელი იყო იგი მისთვის, რაც უფრო ცდილობდა მის დაფარვას და ცრემლების შეკავებას.

ვერტერის ბიჭის მოსვლამ სულ ერთიან არია ლოტტა. ბიჭმა გადასცა წერილი ალბერტს, რომელიც თავისუფლად მიუბრუნდა თავისს ცოლს და უთხრა: „მიეცი დამბაჩები.“ — „გუსურვებ ბედნიერ მგზავრობას.“ — უთხრა მერე ბიჭს. ეს ამბავი ლოტტას მეხივით მოხვდა; იგი წამოდგა ბარბაცით; თითონ არ გცოდა, რა ემართებოდა. ნელა მივიდა იგი კედელთან, ხელის კანკალით ჩამოიღო იარაღი, მოსწმინდა მტვერი და არ ჩქარობდა გადაცემას; კიდევ უფრო დიდხანს დაიგვიანებდა, რომ ალბერტის მკითხველ გარდახედვას არ აეჩქარებინა იგი. ლოტტამ გადასცა საბედისწერო იარაღი ბიჭს და ერთი სიტყვის თქმაც ვერ მოახერხა; როცა ბიჭი შინისკენ გაემართა, ლოტტამ აიღო ხელ-საქნარი და შევიდა თავისს ოთახში საოცრად გამოურკვეველის გრძნობით. გული წინასწარუმხელდა მას ყოველ საშინელებას. ხან მზად იყო დაცემულიყო თავისი ქმრის ფერხთ-ქვეშ და გაემჟღავნებინა მისთვის ყველაფერი, თვისი დანაშაული და თავისი წინადგრძნობები; მაგრამ მერე კი ვერა ხედავდა, რომ ამით დასასრული მიეცემოდი ყველაზე ნაკლები იმედი კი იმისი ჰქონდა, რომ ალბერტი დათანხმდებოდა ვერტერთან წასვლაზე. სუფრა გაშალეს და ერთი მეგობარი ქალის მადლობით, რომელიც რალაცას საკითხავად მო-

ვიდა, დარჩა სადილოდ, სუფრაზე გაიბა საუბარი; თავს ძალას ატანდნენ, ბაასობდნენ, ამბებს ჰყვებოდნენ, გაერთნენ.

ბიჭი დაბრუნდა შინ და ვერტერს გადასცა დამბაჩები. ვერტერმა აღტაცებით ჩამოართვა ისინი, როცა შეიტყო, რომ ისინი ლოტტამ გადმოსცა ბიჭს. მოატანია ჰური და ღვინო, ბიჭი სასადილოდ გაუშვა და დაჯდა საწერად.

*

„დამბაჩებს შენს ხელში გამოუვლია, შენ მოგიწმენდია მათთვის მტვერი, ვკოცნი მათ ათასჯერ, რადგან შენ შეხებიხარ მათ! შენ, სულო ზეცისაო, ხელს უწყობ ჩემს გარდაწყვეტილებას! შენ, ლოტტა, მაწოდებ იარაღს, შენ, რომლის ხელიდანაც სიკვდილის მიღებას ვნატრობდი და ეხლა ვიღებ კიდევ! ჩემს ბიჭს გამოაკითხე, თურმე შენ კანკალებდი, როცა იარაღი გარდაეცი და არ გითქვამს არც ერთი „მშვიდობით“! ვაი, ვაი! არც ერთი „მშვიდობით“! ნუ თუ შენი გული ჩემთვის დანშული შეიქმნა იმ უბედურების გამო, რომელმაც საუკუნოდ დამაკავშირა შენთან? ლოტტა! ათასნი წელნი ვერ აღმოშლიან იმ შთაბეჭდილებას და მე ვგრძნობ, რომ შენ არ შეგიძლია მისი სიძულვილი, ვინც შენთვის ასე იწვის.“

*

ნასადილევს ყველაფერი ჩაალაგებინა ბიჭს,—დახია ბევრი ქალღლები, გავიდა შინიდან და წეს-რიგში მოიყვანა ყველა წვრილმანი ვალები. დაბრუნდა ისევ შინ, მერე ისევ წავიდა გრაფის ბაღში მიუხედავად წვიმისა, იქ ბევრს ხეტიალობდა, დაღამებისას დაბრუნდა და დასწერა:

*

„ვილჰელმ, უკანასკნელად ვნახე ტყე-ველი და ცა. მშვიდობით შენც! საყვარელო დედაო, მომიტევე! ანუგეშე იგი, ვილჰელმ! გაკურთხოსთ ღმერთმა! ჩემი საქმეები ყველა რიგზეა. მშვიდობით! ჩვენ შეეხდებით კვლავ ერთმანეთს და უფრო მხიარულად“.

*

«ცუდად გადაგიხადე, ალბერტ და მომიტევე. დავარდვიე მშვიდობიანობა შენი ოჯახისა, დავბადე იქვიანობა თქვენს შორის. მშვიდობით! მინდა ამ საქმეს ბოლო მოვუღო. ახ, ნეტამც ბედნიერი იქნეთ თქვენ ჩემის სიკვდილით! ალბერტ! ალბერტ! გააბედნიერე ანგელოზი! და ღმერთმა გაკურთხოს!»

*

სალამოზე კიდევ ბევრს ფათურობდა ქალღმერთში, ბევრი დახია და შეჰყარა ბუხარში, რამდენიმე პაკეტი დაბეჭდა და ზედ დაწერა ვილჰელმის ადრესი; მათ შორის იყვნენ პატარა ეტიუდები, ნაწყვეტი აზრები, რომელთაგან ზოგიერთი მეც მინახავს; ათს საათზე შეშა შეამატებინა, მოატანინა ერთი ბოთლი ღვინო, გაუშვა მოსამსახურე დასაძინებლად; ის ტანთგაუხდელი დაწვა, რომ ადრე დილაზე მზად ყოფილიყო, რადგან ბატონმა უთხრა, ფოსტის ცხენები ექვსის ნახევარზე სახლს მოადგებიანო.

*

თქრთქუტა საათის შებღვ.

ჩემს გარეშემო ყველაფერი მიწყნარებულა, და ჩემი სულიც ასე მშვიდია. გმადლობ, შენ, ღმერთო, რომ ამ უკანასკნელ წამებში მანიჭებ ამირანის ძალას.

მივდივარ ფანჯარასთან, ჩემო ძვირფასო! და შევყურებ მიმქროლავ ღრუბლებს იქით ვარსკვლავებს! არა, თქვენ არ ჩამოვარდებით! მარად-მყოფი გატარებთ თავისუფლად თქვენ და მეც ვხედავ ვარსკვლავებს ეტლისას, ამ უმშვენიერეს კრებულისას ყველა კრებულთა შორის. როცა ღამით შენგან წამოველ, როცა შენი სახლის ჭისკარი გამოვიარე, იგი კრებული ჩანდა პირდაპირ ზენიცზე, როგორი სიამოვნებით მინახავს ხოლმე იგი და აღპყრობილი ხელებით გამიხდია იგი ნიშნად, წმიდა სახსოვრად ეხლანდელი ჩემი ნეტარებისა! და კიდევ!... ოჰ, ლოტუა, რა არ მაგონებს შენს თავს! განა ჩემს გარეშემო მარტო შენ არ ხარ! განა მე ბავშვით არ ვიტაცებდი ყოველ წვრილმან საგანს, რასაც კი, წმიდაო, შენ შეჰხებინარ!

ჩემთვის ძვირფასი შენი სურათი, ლოტტა, იგი შენთვის მიანდერძებია და გთხოვ მოწიწებით მოექცე მას. ათასი, ათასი კოცნა აღმიბეჭდია მასზე, ათასი სალამი მიმიცია შინიდან გასვლისას და შინ დაბრუნების დროს.

მამა-შენს ვთხოვე ბარათით, რომ ჩემს გვამს მფარველობა გაუწიოს. სასაფლაოზე ორი ცაცხვის ხე სდგას, უკან კუნჭულში მინდვრისაკენ. მინდა იქ განვისვენებდე. მას შეუძლია ეს, ის იზამს ამას თავის მეგობრისათვის, მაგრამ შენც სთხოვე: არ მსურს სათნო ქრისტიანეთ დავაძალო, რომ მათი გვამნი განისვენებდნენ საბრალო უბედურის გვამთან ახლოს. მე მინდოდა დავემარხე გზის პირზე სადმე ან რომელიმე განმარტოვებულ გორაკზე, რათა მღვდელმა და ლევიტმა ჩემს სამარეს კურთხევით ჩაუთარონ და სამარიტელმა გადმოაგდოს ჩემ თავს ცრემლი.

ლოტტა! არ მეშინია ხელი მოვკიდო ცივს საშინელს ფილას; რომლიდანაც უნდა შეესვა სიკვდილის გამაბრუებელი ძალა! შენ მომაწოდე იგი და მე არ ვყოყმანობ. სულ! სულ! ამ გვარად ასრულდნენ ჩემი ხანგრძლივი ნატვრები და იმედები! ასე ცივად, ასე უგრძობოდ უნდა დაფურაკუნო სიკვდილის კარებს!

ოჰ, რომ ისე ბედნიერი ვიყო და შემეძლოს შენთვის სიკვდილი! ლოტტა, შენთვის თავის განწირვა! მე უშიშრად, სიხარულით მოეკვდებოდი, რომ ამითი შემძლებოდა შენი ცხოვრების მშვიდობა, ნეტარება კვლავ აღვადგინო. მაგრამ ახ! ლოტტა კეთილშობილთ რგებიანთ წილად თვისი სისხლის დაღვრა თავისიანებისათვის და საკუთარ სიკვდილით თავის მეგობართათვის ახალი ასკეცი სიცოცხლის გადაშლა.

მე მინდა ამ ტანისამოსში დამმარხონ; ლოტტა, შენ შეხებიხარ მას და გაგიწმიდებია; ეს მამა-შენსაც ვთხოვე. ჩემი სული კუბოს თავს დაფრინავს. ჯიბეებს ნუ გამიჩხრეკენ. ეს ვარდისფერი ბანტი, რომელიც გულზე გქონდა, როცა პირველად შენს ბავშვებს შორის ვნახე... ოჰ, დამიკოცნე ისინი ათასჯერ და უამბე მათ ხვედრი მათის უბედურის მეგობრისა...

საყვარელი ბავშვები! ისინი ჩემს გარეშემო ბითქო ეხლაც ხტიან და ხმაურობენ. რა ძნელი იყო პირველი წამიდანავე შენი მიტოვება!... ეს ბანტი ჩემთან უნდა დაიშორხოს. ის შენ მაჩუქე ჩემი დაბადების დღეს... ახ, არ მეგონა, რომ გზა აქნამდინ მომიყვანდა!... დამშვიდდი, გთხოვ, დამშვიდდი!...

დამბაჩები გატენილია... თორშეტმა დაჰკრა!.. მაშ ასე იყოს!.. ლოტტა! ლოტტა, მშვიდობით, მშვიდობით!“

*

ერთმა მეზობელმა დაინახა თოფის-წამლის ალი და გაიგონა დამბაჩის ხმა; მაგრამ, რადგან ყველაფერი მყუდროდ იყო და სხვა ხმაურობა არა ისმოდა-რა, ამ ამბავს არ მიაქცია ყურადღება.

დილის ექვს საათზე მოსამსახურე შემოვიდა ოთახში სანთლით. მან დაინახა თავისი ბატონი იატაკზე, დამბაჩა და სისხლი. ის ეძახის მას, ჰკიდებს ხელს; არავითარი პასუხი, მხოლოდ ხრიალი-და ისმის. ბიჭი მირბის ეჭიმთან, ალბერტთან. ლოტტას ესმის ზარის ჩამოკვრა; მთელს სხეულს მისას კანკალი იტაცებს; აღვიძებს ქმარს, დგებიან; ბიჭი ღრიალითა და ენა დაბმით მიუტანს მათ ამბავს, ლოტტა გულ-შემოყრილი ფეცმა ალბერტის წინ.

როცა მოვიდა ეჭიმი, მან ნახა უბედური ქაბუკი უსაშველო მდგომარეობაში, მაჯა უცემდა, ყველა ასოები უძრავი გამხდარიყვნენ.

მარჯვენა თვალს ზევით ესროლა და გაეხვრიტა თავი, ისე რომ ტვინი გამოდენილიყო. ეს არ აკმარეს და სისხლი გაიღეს. მან სულთქმა განაგრძო.

სავარძლის გასისხლიანებულ ზურგზე შეიძლებოდა ადგიანს დაესკვნა, რომ მას ეს საქმე სამუშაო მაგიდასთან მჯდომარეს ჩაედინა, მერე ძირს დაცემულა, კონვენუსიური მოძრაობით დაუწყია ფართხალი სკამის გარშემო. ის ეგდო იატაკზე იპრ-აღმა ფანჯარის პირდაპირ ღონე-მიხდილი; ფეხსაცმელი და ტანისამოსი ეცვა, ცის-ფერი პერანგი და ყვითელი ელეგი.

მთელი სახლი, მეზობლობა, ქალაქი აირია. შემოვიდა ალბერტი. ვერტერი დააწინეს ლოგინზე და შუბლი შეუხვიეს, სახე მკედარისა ჰქონდა, ვეღარც ერთ ასოს ვეღარ ანძრევდა, ფილტვები კიდე საშინლად უხრიალებდნენ ხან სუსტად, ხან უფრო ძლიერად: მის აღსასრულს ელოდდნენ.

ღვინო მხოლოდ ერთი ჭიქა დაელია, ემილია გალოტი გადაშლილი იდგა მაგიდაზე.

ალბერტის სულის მდგომარეობაზედ, ლოტტას მწუხარებაზედ ნულარაფერს მკითხავთ.

მოხუცი მოურავი ამ ამბის გაკონებაზე მოიჭრა მომაკვდავთან. მან აკოცა მას ცხარე ცრემლების ღვრით. მალე მისი შვილებიც მოვიდნენ ქვეითად, დაეცნენ ლოგინის წინ და უსახლვროდ ჰგლოვდნენ. ისინი უკოცნიდნენ მომაკვდავს ხელეპს, პირს და უფროსი ვაჟი, რომელიც მას ყველაზე უფრო უყვარდა, დააშეშდა მის ტუჩებს, სანამ ვერტერი არ მიიცვალა და სანამ ბავშვი ძალით არ მოაშორეს ცხედარს. შუადღისას მიიცვალა ვერტერი. მოურავის მუნყოფამ და მისმა განკარგულებამ შეუძლებელი გახადეს ცნობის მოყვარეთა შეყრა. მან დაამარხინა მიცვალებული ღამის თერთმეტ საათზე იმ ადგილზე, რომელიც მიცვალებულს თითონ აერჩია, მოხუცმა და მისმა შვილებმა ვააცილეს გვამი. ალბერტმა ვერ მოახერხა ვააცილება. ლოტტას სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა. მიცვალებული ხელოვნებს მიჰქონდათ. სამღვდლოება არ გაჰყოლია.

ა—6.

(დასასრული)

არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი*)

საჩინო. განი. სოფელი ვანი სამია, ორი გურიაში და ერთი იმერეთში. ის ვანი, რომელზედაც ჩვენ გვექნება ლაპარაკი, მდებარეობს იმერეთში, ქუთაისის მაზრაში, ბაღდადის საბოქაულოში. სულ ბაღდადის საბოქაულოში ითვლება 52 სოფელი, ამათში 22 სოფელი ეკუთვნის იმ ნაწილს, რომელსაც ეწოდება საჩინო. საჩინოს სოფლები გაშლილი არიან ერთის მხრით რიონის მარცხენა ნაპირზე და მეორეს მხრით ახალციხის მთების სამხრეთის კალთებზე. გარდა რიონისა საჩინოს ბევრი პატარა მდინარეები ჩამოუდის, რომელთა შორის უფრო შესანიშნავია მდინარე სულორი. მანძილი მთებსა და რიონს შუა დიდი არ არის, ესე იგი ვანი საჩინოს პატარა აქვს, და ეს მხარე უფრო გაჭიმულია სიგძეზე, საჯავახოდან ქორისწლამდე.

*) არხეოლოგიური მასალა, რომელიც ამ სათაურით იბეჭდება, შეკრებილია 1894—1900 წლებში სხვა და სხვა საქართველოს ნაწილებში მოგზაურობის დროს. ამ მასალის შეკრებაში გვეხმარებოდა ბ-ნი ა. ვ. ქუთათელაძე, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში ჩვენთან ერთად მოგზაურობდა. თუ არ მისი დახმარება ჩვენს მასალას ჯეროვანი სისრულე არ ექნებოდა, ნამეტნავათ წალკაზე შეკრებილს წარწერებს: ზოგჯერ აქ საჭირო იყო ზიფათიან კიბეებზე ასვლა და წარწერების ხავსის მოცილება და გარეცხა, რომ წარწერები გამოჩენილიყო და წაკითხვა შესაძლებელი გამხდარიყო. ამ გვარ შრომას ყოველთვის ასრულებდა ა. ქუთათელაძე. ზოგჯერ წარწერები ჩამონგრეული ლოდებით იყო დაფარული, ზოგჯერ ერთი ადლის სიმაღლე მიწით; აგრეთვე სასაფლაოს ქვის წარწერები ანუ ეპიტაფიები უმეტეს შემთხვევაში დაფარული იყო მიწით და ნაკელით, ვინაიდან მიწრუებულ ეკლესიებში ამ მხარეში ყოველგან საქონელს ამ-

სილამაზე მთა-გორიანი ადგილებისა, ანკარა წყლები, მშვენიერი მოსავალი ყოველ გვარი ჭირნახულისა და შეზავებული ჰავა ხდის საჩინოს ერთ საუკეთესო ადგილად მთელს იმერეთში. ამიტომ გასაკვირალი არ არის, რომ ძველად ამ მხარეს „საჩინო“ უწოდეს. მაგრამ რაც ძველად „საჩინო“ იყო, ეხლა დროთა ვითარების გამო „უჩინო“ შეიქნა. ტყუილად კი არ არის ნათქვამი, წინანი უკანო და უკანანი წინო. თავი და თავი მიზეზი საჩინოს ჩამორჩენისა სხვა იმერეთის ნაწილებთან შედარებით არის უგზობა. ამიერ კავკასიის რკინის გზა ასცილდა საჩინოს და გაიარა რიონის მარჯვენა ნაპირზე. დღემდის რიონზე არ გაუკეთებიათ ხიდი, რომელსაც შეუძლია მტკიცე კავშირი მისცეს საჩინოს რკინის გზასთან და შეაერთოს ორივე მხარე რიონის ნაპირებისა. სასოფლო გზებიც საჩინოში მეტად ცუდ მდგომარეობაშია. ამ მიზეზების გამო საჩინოს ნაწარმოებს ბაზარი არა აქვს და ხალხიც ქონებრივად ჩამორჩენილია სხვა იმერეთის მკვიდრთთან შედარებით.

შუა ადგილს საჩინოსა შეადგენს სოფელი ვანი. აქ არსებობს სამინისტრო სკოლა, აფთექა და სავაჭრო სახლები. ვაჭრობა უმთავრესად ებრაელების ხელშია, რომელნიც უძველეს დროიდან სახლობენ აქ და, როგორც ყოველგან იმერეთში, ლაპარაკობენ მარტო ქართულად, ხოლო ებრაული სჯული მტკიცედ დაუცავთ. უძველესი წარჩინებული გვარი ამ მხარისა იყო ჩიჯავაძე. ამ გვარის წარმომადგენელი ეხლა ცოტალაა. ეხლან-

ყოფებენ ზამთარ-ზაფხულში. ამ გვარი წარწერების გამოჩენა დიდ შრომას თხოულობდა და ერთი კაცისთვის შეუძლებელი იყო. ამას გარდა საჭიროდ ვრაცხთ ჩვენი უგულითადესი მადლობა გამოუცხადოთ: პატივცემულ თავადს დ. ზ. ბარათაშვილს, რომელმაც დაგვეხმარა აღბულახის (ბელიკლიუჩის) არე-მარის ირხელოლოგიურის მხრით გამოკვლევაში; თავადს ნ. ვ. ორბელიანს, რომელმაც დბანისის სიძველენის გამოსაკვლევად მიგვიწვია; თავადს გ. ი. ორბელიანს, რომელმაც კაზრეთის და პითარეთის სიძველენი გაგვაშინჯვა; და ნამეტნავად პატივცემულს დ. ზ. სარაჯიშვილს, რომელმაც მატერიალური დახმარება აღმოგვიჩინა ერთ-ერთ მოგზაურობის დროს.

დელ თავად-აზნაურობას შეადგენენ ლორთქიფანიძენი და ახვლედიანები. უკანასკნელი გვარი ლეჩხუმიდან არის გადმოსული აქ შემდეგ დროებში.

ვანი შესანიშნავია არხეოლოგიურის მხრითაც. აქ არის პატარა მოგძო გორაკი, რომელსაც ირგვლივ მანძილი ექნება არა უმეტეს სამი ვერსისა. გორაკი ბუნებით შეზღუდულია ხრამ-ღეღეებით და მისავალი აქვს მარტო ერთის მხრით. ამ გორაკზე ეხლა სახლობენ აზნაური ახვლედიანები, სულ ათი კომლი, და გორაკი დაყოფილი აქვთ ეზოებად. წინედ, როგორც ცხადად სჩანს, მთელი გორაკი სჭერია ქალაქს. ზეზე აქ მარტო ერთი ძველი ნაშთი მოჩანს. ეს არის პატარა ეკლესია თლილის ქვისა, ეხლა დანგრეული. კედლებზე არავითარი წარწერა არ მოიპოვება. მხოლოდ ეკლესიის ახლოს ჩვენ ვიპოვეთ ნატეხი პატარა ქვისა, რომელზედაც გამოსახული ყოფილა, როგორც საფიქრებელია, მაშენებელი ეკლესიისა თავის შვილითურთ. შვილის სურათი დაცულია, ხოლო მამისა შენახულა მარტო წელს ქვემოდ. შვილის სურათს ზემოდ ხუცურად აწერია: „ძეა ბაკურ.“ წარწერა მამისა არ შენახულა. ეკლესიის იატაკის ქვემოდ აკლდამა აქვს ძვლებით სავსე. ამ აკლდამამ 1889 წელს დიდი ალიაქოთი ასტეხა ადგილობრივ მცხოვრებელთა შორის. ხსენებულს წელს აქ მუშაობდნენ არხეოლოგიურის მიზნით ფრანგი იაკობი და ცნობილი ღირეკტორი წინეთ ქუთაისის გიმნაზიისა და ეხლა ბათომისა ა. ი. სტოიანოვი. როდესაც აკლდამის კარებს მიაგნეს, ყველას ეგონა, აქ დიდი ხაზინა აღმოჩნდებოდა, და ამიტომ ადვილად აღარ გაახსენებინეს აკლდამა. მოსთხოვეს ფრანგს იაკობს ანგარიშის გასწორება, რომელმაც ერთ კვირამდის გასტანა, და ამ დროს განმავლობაში შეიარაღებული დარაჯები ადგნენ თავს ამ ადგილს და დიდი სიფთხილით იცავდენ ვითომც და ხაზინას. შემდეგ, როდესაც აკლდამა გახსნეს, აღმოჩნდა მხოლოდ ძვლები, როგორც მოსალოდნელი იყო.

მიწის თხრის დროს და ისეც, მეტადრე ავდრების შემდეგ, ახვლედიანების ეზოში ხშირად პოულობენ ოქროს და ვეცხ-

ლის ფულებს, საყურეებს, სამაჯეებს და სხვა-და-სხვა ნივთებს. ამ მხრით ეს პატარა გორაკი კერძის მიტრიდატის მთას მოგვეგონებს. აქ ნაპოვნ ნივთებს უმეტეს შემთხვევაში იძენენ ებრაელები და შემდეგ დიდ ფასად ყიდიან. აქ ჯერ კიდევ 1852 წ. იპოვეს გამოქანდაკებული კაცის თავი ბერძნულის ხელობისა (Кавказъ 1852 г. № 36). ამას გარდა ოცის წლის წინეთ ერთ-ახვლედ იანს მიწის თხრის დროს თავის ეზოში იქ, სადაც ეხლა პროკოპი ახვლედ იანი ცხოვრობს, უპოვნია ძველი სასაფლაო, მარმარილოს პატარა კუბოთი. კუბოში ყოფილა ოქროს ჯოხი (კვერთხი) გველის მსგავსი თავით, ოქროს ბადე, ოქროს სამაჯეები, ოქროს საყურეები, ბეჭდები, შვიდი ოქროს ფუელი და სხვა. ყველა ეს ნივთები მნახელს გაუყიდა ებრაელებში ჩუმად, რომ სხვებ ახვლედ იანებს არ შეეტყვოთ რე წილში არ გამოსდავებოდნენ. ნანახი ნივთები ჩვენ ჩამოვთვალეთ გლეხის სიტყვით, რომელიც ახვლედ იანს ეხმარებოდა ამ ნივთების ამოღებაში და რომელიც დღესაც ცოცხალია. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ გლეხს ლაპარაკში ცოტა არ იყოს საგნის გაზვიადება შევნიშნეთ. მაგალითად მან გადმოგვცა, რომ ბეჭედს ისეთი თვალი ჰქონდა ჩასმულიო, რომ ბნელი ღამე გაანათლაო. ნივთების ამოღება ახვლედ იანმა ვერ გაბედაო, მე ამოვიღე და შემდეგაც სულ ეწინოდა ახვლედ იანს საფლავისო და ვგონებ შიშმა მოუღო ადრე ბოლოო. ეს საუკეთესო საარხეოლოგო ნივთები მეცნიერებისთვის სამუდამოდ დაიკარგა, ხოლო ერთი ქვა ხსენებული საფლავისა ახალ სასაფლაოს ქვად გაუხდიათ ვანის ეკლესიის გალავანში. ზოგირამ ნივთები ფრანგს იაკობს და სტოიანოვსაც უნახავთ 1889 წ. ამ ადგილას მუშაობის დროს.

ამ ოთხი წლის წინედ (1896 წ.) არხეოლოგიური კომისიის მონდობილობით ჩვენ რამდენიმე ადგილი გავთხარეთ სანიმუშოდ ახვლედ იანების ეზოში და ანგარიში წარუდგინედ კომისიას. ამას გარდა დავათვალიერეთ ყველა ის ნივთები და აქ ნაპოვნი ფულები, რომელნიც ჯერ კიდევ არ გაეყიდად პატრონებს. სხვა და სხვაობა ნივთებისა ამტკიცებენ სხვა და სხვა ტომთა კულტურ გავლენას ვანის ქალაქზე. უძველესი ნაშთები ეკუთვ-

ნიან მისირს ანუ ეგვიპტეს. აქ ძლიერ ხშირია მისირის პატარა ვერცხლის ფულები ზედ გამოხატული კუროს (აპისის) თავით, რომელთაც დიდი გასავალი ჰქონდათ ძველ საქართველოში. ამას გარდა კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის თანა-შემწესთან ლ. გ. ლაპატინსკისთან ჩვენ ვნახეთ ვანში ნაპოვნი პატარა ოქროს „მასკა“, რომელიც ისე წააგავს ძველ მისირის ძეგლებზე გამოხატულს სახეებს, თითქო ამ უკანასკნელებიდან იყოს გადმოღებული. ძველი ბერძნების გავლენა წარმოდგენილია ვერცხლის და ოქროს ფულებით და აგრეთვე აქ ნაპოვნ გამოქანდაკებულ კაცის თავით. ძველი რომაელების გავლენას გვიტკაცებენ აგრეთვე ბევრი ვერცხლის და ოქროს ფულები, რომაელების დროისა, მეტადრე კეისრების ხანისა, და აგრეთვე კუბოში ნაპოვნი ნივთები, რომელზედაც ზემოდ გვქონდა ლაპარაკი. როგორც სჩანს, კუბო თავის ნივთებით ჰკუთნებია რომაელების დროის კაცს ანუ უკედ ვსთქვათ რომაელ დიდებულთა შვილს. ამას გარდა ჩვენ ვნახეთ აქ სპილენძიდან გაკეთებული არწივის სურათი (aquila), რომელიც ექვს გარეშე რომაულს ხელობას შეადგენს. ვანის ქალაქს არა მცირედი მნიშვნელობა უნდა ჰქონებოდეს პონტოს მეფეების დროსაც, ვინაიდან პონტოს მეფეებს (მიტრიდატების) ვერცხლის ფულები ძლიერ ხშირად იპოვება აქ. ვიზანტიის დროსაც ვანი უმნიშვნელო არ ყოფილა, ჩვენ ვნახეთ რამოდენიმე ოქროს ფული კონსტანტინეს და ელენესი და სხვა ვიზანტიელის მეფეებისა და აგრეთვე პატარა ეკლესია, მიწაში ჩაფლული, რომელზედაც ქვემოდ გვექნება ლაპარაკი. ვანი უნდა ყოფილიყოს ახალშენი ჯერ ეგვიპტელებისა, შემდეგ ბერძნებისა და ბოლოს რომაელებისა. ძველი რომაული ინდოეთის გზა, ვგონებ, ჯერ ვანზე გაივლიდა, შემდეგ ბაღდადზე და მერმე შორაპნით გადადიოდა ლიხის მთაზე.

ოქროს საყურეები, სამაჯეები, სარტყლების სამკაული და აგრეთვე სხვა ნივთებიც ოქროისა, რომელნიც აქ იპოვებიან, ჩვენის აზრით უმეტეს შემთხვევაში შორიდან მოტანილნი არ არიან, არამედ აქ ნაკეთები. არც მათი საკეთებელი ოქროა შორიდან

მოტანილი. ძველი ვანის ნიადაგს ყოველგან ემჩნევა ოქროს სილა, მეტადრე ღელე საქვაბიაში, რომელიც ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით უფლის გორაკს. ხშირად აქ კარგი მოზრდილი მარცვლებიც შეგხვდებით ოქროსი. ქალები და ბავშვები ზოგჯერ თითო მისხალსაც აგროვებენ აქ ოქროს სილას. თუ თქვენ ღელე საქვაბიის ნაპირს აპყვებით, ადვილად დარწმუნდებით ქარხნების ნაშთებიდან, გვირაბებიდან, ქვებიდან და ზოგჯერ ნაპოვნ ტყვიის დაურჯაკებიდან, რომ ამ ღელეში ოქროს სილა უცრიათ და ურეცხიათ და აგრეთვე ქარხანებიც ჰქონიათ.

ძველი ქალაქი ვანისა თავის ნაშთებით დამარხულია ეხლანდელი ახვლედიანების კარ-მიდამოში. სადაც არ უნდა მიადგეთ თხრას ამ გორაკზე, ყოველგან იპოვით ეგრედ წოდებულს „კულტურულ ნიადაგს“, ქვის კედლებს, სხვა-და-სხვა შენობებს, თიხის ჭურჭლის ნატეხებს, ქვევრებს და სხვა. ქვის კიბეები და ძველი შენობის ნაშთები ზოგჯერ ზეზედ ამოსჭვივიან, მაგრამ ჯეროვანი გამოკვლევა ამ ადგილისა შეუძლებელია, მანამ აქ ახვლედიანები სახლობენ. მუშაობის დროს მათ კარ-მიდამოები უფუჭდებათ და ხშირად გამოკვლევა რომელიმე ადგილისა დაგარწმუნებთ, რომ ახვლედიანების სახლების აუღებლად მუშაობა შეუძლებელია. მაგალითად ერთი სახლი ზედ ძველ სასაფლაოზე უნდა იყოს მოქცეული, როგორც ეტყობა აქ მკვდართან ზოგორებით ცხენიც ყოფილა დამარხული. ყოველ შემთხვევაში ცხენის თავი აშკარად გამოჩნდა თავის ლაგამით, და ამ ადგილას წინად ოქროს რომაული ფულიც ეპოვნა სახლის პატრონს. სასაფლაოზე ჩვენის აზრით გორიაკი (კურგანი) ყოფილა ამართული. მეორე ადგილას, როდესაც ჩვენ ერთი ამალღებული ადგილი გავთხარეთ, გამოჩნდა მიწაში ჩაფლული პატარა ეკლესიის ნანგრევები თლილის ქვისა. თალში ეკლესიას ჩატანებული ჰქონია პატარა ჭურები ხმის მოსაცემად. სვეტების თავები, რომელნიც საქალებოს აერთებდენ ეკლესიასთან ჩუქურთმიანები იყვნენ, მდარე ხელობისა, მაგრამ როგორც ეტყობა, უძველესადროისა. გამოვაჩინეთ თუ არა ერთი ნაწილი ეკლესიისა, იძულებული შევიქენით, მუშაობა შეგვეწყვიტა, ვინაიდან ნანგრ-

რევების მიყოლამ დაგვარწმუნა, რომ თუ კირილე ახელედანის სახლი არ იქმნა აღებული, ისე ხსენებული ეკლესიის ნანგრევების მთელი გამოჩენა შეუძლებელია. ამას გარდა სახლს გვერდით მუხა უდგია და ეკლესიის უმთავრესი ნაწილი მის ძირების ქვემოლ სიღრმეში იკარგება. ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ვანში შესაძლოა ეპოვოთ უძველესი ნაშთებიც ქრისტიანობის პირველ დროისა, მიწაში ჩაფლული. საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ძველი ვანის ქალაქის გათხრა და გამოკვლევა დიდ შუქს მოჰყენს მისიის, ბერძნების, რომაელების და ვიზანტიელების გავლენას საქართველოში. ეს გამოკვლევა მომავალზე დამოკიდებული და ჩვენგან გამოთქმული შენიშვნები მხოლოდ მოსაზრებას წარმოგვიდგენენ იმ მცირეოდენი ნაშთების მიხედვით, რომელნიც ჩვენ ვიპოვნეთ თუ ვნახეთ. ეხლა თავი დაუანებოთ ამ მიწაში ჩაფლულ ძველი ცახე-ქალაქის ნაშთებს და შევეუდგეთ ქრისტიანობის დროის ნაშთებს ვანისა, რომელნიც ჩვენ დღემდის ნაკლებად ვიცოდით. ამ გვარ ნაშთს წარმოადგენს ვანის ეკლესია და მასში დაცული არქეოლოგიური ნივთები. ხსენებული ეკლესია ცოტა მოცილებით არის ახელედანების კარ-მიდამოზე და შეადგენს უმთავრესს ეკლესიას მთელს საჩინოში.

ვანის ეკლესია. ვანის ეკლესია მიქელ მთავარანგელოზისა უგუმბათოა. აშენებულია ადგილობრივი თლილის ქვისაგან. სიგრძე აქვს 19 ადლი, განი 10 ადლი და 13 გოჯი (ჩრდილოეთის ეკვდერს აქ არ ვათვლით). დასავლეთის კედრით ეკლესიას მიშენებული აქვს საქალეზო შემდეგის დროისა, ჩრდილოეთის კედრით არის ეკვდერი აგრეთვე, როგორც ეტყობა, შემდეგის დროისა. ეკვდერს არ უჭირავს მთელი სიგრძე ეკლესიისა, არამედ სიგრძე აქვს 10 ადლი და 13 გოჯი, განი 7-ადლი და 6 გოჯი. ჩრდილოეთის ეკვდერი აშენებული უნდა იყოს ძველად წარჩინებულის ადგილობრივ მებატონის ჩიჯავაძეებისაგან. ეკვდერი მათი სამარხავი ყოფილა. ეკვდერის კედლები შიგნით ყოფილა მთლად დახატული, ხელობა მხატვრობისა მდარეა. მხატვრობას ასო მთავრული წარწერები აქვს. აქვე ყოფილა

დახატული მაშენებლები ეკვდრისა და სხვა პირნიც ჩიჯავა-
ძეების გვარისა, მაგრამ მათი წარწერები აღარ ჩანან, მხოლოდ
სამხრეთის კედელზე დახატულთ კაცს და ქალს ქართულის
დიდებული ტანისამოსით ძლივს და შერჩენიათ წარწერა, რო-
მელშიაც ამოვიკითხეთ სიტყვები:

[მა]ვარი ვბტნ (ვახტანგ). მიქელაძის ქალი ხვარამზე.

ეკლესიას წინედ ეკვდერი ჰქონია სამხრეთის კედრითაც.
მაგრამ შემდეგ მოუშლიათ, და კარი ამოუშენებიათ. ესლა
დარჩენილია სამი კარი, ერთი დასავლეთისა და ორი ჩრდი-
ლოეთის კედელში. ერთი ამათგანი ეკვდერისათვის გაუჭრიათ.
ეკლესიას სულ ხუთი ფანჯარა აქვს: სამი აღმოსავლეთის კედ-
რით და თითო ჩრდილოეთის და სამხრეთის კედრით. აღმო-
სავლეთის ფანჯრების ზემო პირები შემკობილია ჩუქურთმიანი
ქვების არშიებით. ამას გარდა აღმოსავლეთის კედელში ჩატა-
ნებულია ქვადან გამოქანდაკებული გეგმა ეკლესიისა. დასავ-
ლეთის კედელში ჩატანებულია წმინდის გიორგის ქანდაკი და-
მაზი ასომთავრული წარწერით

ზემოთ:

წო გ ი

ქვემოთ:

წო გ ი მთვრო მწმო გზე

წე ღისა ღღთა ევესა

ღღსა და უღრსა გის

ხელობა ამ ქანდაკის და აგრეთვე ხასიათი ასომთავრუ-
ლისა ჩვენ მაინდამაინც ძველ ნაშთათ არ მიგვაჩნია. სი-
ტყუა „ღღთა“ უნდა იკითხებოდეს ჩვენის აზრით „ლოლო-
ბერიძეთა“, რომელნიც სხვა წყაროებში ერისთავად არ იხსენი-
ებიან.

ამავე კედელშია ჩატანებული მერჰენდელი უშნო გამოქან-
დაკებული სურათი სხვა წმიდანისა ჯვარით ხელში და უშნო
მხედრულის წარწერით, რომელმაც ჩვენ წამოსვლის ხანს შეე-

ნიშნით და გარჩევა ველარ მოვასწარიათ. შიგნით ეკლესიას იატაკი აქვს ქვისა, კედლები წინედ დახატული ყოფილა, მაგრამ ეხლა სურათები ემჩნევა მხოლოდ საკურთხეველში, ეკლესიის კედლები კირით არის შეთეთრებული და სურათები აღარ სჩანან. საკურთხეველის კედელში შიგნიდან დატანებულია სამი ჩაღრმავება (ნიში), რომელთა შორის ერთი ისე დიდია, რომ კაცი ადვილად დადგება შიგ. როდის ან ვისგან არის ვანის ეკლესია აშენებული არა სჩანს, მაგრამ ჩვენის აზრით მეთერთმეტე საუკუნის უწინდელ დროს არ უნდა ეკუთვნოდეს. ვანის ეკლესია წინედ მონასტერი ყოფილა და მონასტრად არის მოხსენებული ძველ საბუთებში.

დასავლეთის მხრით ვანის ეკლესიისა აშართულია მაღალი სამრეკლო თლილის ქვისა. ქვემო ნაწილი სამრეკლოსი ექვსკუთხედი სახისა წარმოადგენს ოთახს. სამრეკლო ერთი დროის არ არის ეკლესიასთან. სამრეკლო ყოველ შემთხვევაში უკეთესი ნაშენებია ვიდრე ეკლესია.

ვანის ეკლესიის არხეოლოგიურ ნივთთა შორის საყურადღებოანი არიან შემდეგნი:

1) დიდი ხატი ღვთის მშობლისა, $130,2 \times 81$ სანტამეტრი, ვერცხლის აშიით. ამ ხატზე ორი ამობერილი სურათია ღვთის მშობლისა მაცხოვრითურათ, ერთი დიდი შუაში და მეორე პატარა ქვემოდ. დიდი სურათი ღვთისმშობლისა ირგვლივ შემკობილია სხვა ამ გვარივე ხელობის სურათებით ათორმეტთა საუფლოთა და სხვებით. აქ წარმოდგენილია ხარება, შობა, მირქმა, ნათლისღება, ფერისცვალება, იერუსალიმში შესვლა, გოლგოთაზე წასვლა, ჯვარცმა, აღდგომა, ამადლება, მეორედ მოსვლა, მიძინება ღვთისმშობლისა და სხვა. თითოეული სურათი ცალკე ნაქვრს წარმოადგენს და ეს ნაქვრები მიჭედელია ხატის ფიცარზე. პატარა ღვთისმშობლის სურათს ზემოდ ცოტა არ იყოს დაზიანებული ასომთავრული წარწერა მოიპოვება. ეს წარწერა ცალკე ვერცხლის ფურცელზე ყოფილა გაკეთებული, მაგრამ მოხელეს, როდესაც სურათები მოუთავსებია ხატის ფიცარზე, მთელი წარწერიზა ადგილი აღარ დაჩვენია. ამიტომ დაწერილია

ფურცელი გაუჭრია და მარცხენა ნაწილი მისი ცალკე ქვემოდ მიუჭედია. წარწერა იკითხება ასე:

1. წ. [შშობე]ლო ქრისტე (sic) ღმრთისო ჩვენო შეეწიე და
2. შეიწყალე და აცხოვნე: სული ამ
3. ის მომჭედის ფრიად ცოდვილის
4. ქაიხოსროს ლალიაშვილის: სული: ყელა
5. დის და მარაის და უკუნით უკუ
6. ნისამდეამინ: უფალო ვინცა ამას შენდობა
7. უთხრა თქვენცა შეგინდოს ღმერთმა.

ქვემო აშიაზე იმავე ხატისა დაცულია სამ სტრიქონიანი წარწერა, მაგრამ სამთავე სტრიქონებს თავი და ბოლო აკლიათ:

1. [...ვი]გლს: მოდგინე: მე: ვახუშტ: ჩიჯაძემან: და: თანა: მეცხედრემან: ჩემა ბატონმან: ანა: კილაძის [ასულმა შემკობად ხატისა
- 2 ამის] ყოელა: წმიდის: თორმეტ საუფლოთა: სახსრად: და: საოხად: ფრიად ცოდვილსა: სულისა: ჩენისავის: ყოელადვ[ე აწ და მარადის და
- 3 უკუ]ნისამდე: ამინ: უალო: ვინცა: ამთ შენდობა უთხრა: შენცა: შეგინდოს ღმერთმა:

II. ვერცხლის ხატი მიქელ მთავარ ანგელოზისა, 66,5 × 43,8 სანტიმეტრი. ზემო აშიაზე აქვს მხედრული წარწერა, რომლის თავი და ბოლო დაფარულია სხვა გვერდის აშიებით:

1. [მო]ვაჭედინე ხატი ესე ზეშთა ნათელ თვალ შეუდგამისა ლთ მთავრისა წინაშე მდგომარისა ძალთა და ბძანებათა ღთ.
2. და მის ყოფითა აღმასრულებელისა დიდისა უკორცოთა ძალთა მთავრისა მიქაელისა მე ფრ ცოდვილმან ჩიჯაფა[ძემან]
3. [ვა]ხუშტი სულისა ჩემისა და ახალ მიცვალებულისა მე უღლისა ჩემისა ლოლაბერიძის

4. [ასუ]ლისა მარებისა სალხინებელად და ძეთა და ასულთა ჩემთა სადღეგრძელოდ.

III. ოქროთ დაფერილი ვერცხლის ხატი მთავარ ანგელოზთა მიქაელისა და გაბრიელისა, $54,5 \times 42,5$ სანტიმეტრი. ზემოდ გამოხატულია ქრისტე ბერძნულის წარწერით: IC XC. ქვემოდ მთავარ-ანგელოზნები ბერძნულივე წარწერით: ΜΧΛ, ΓΒΑ. ზემო აშიაზე აქვს მხედრული წარწერა:

1. ქ: ჩვენ: საქართველოს: ჯანიშინმა: ბატონის: შვილმან: ვახტანგ: მოეკედინეთ: ხატი: ესე: მას: ქამსა: ოდეს: სულ კურთხეული: სიძე: ჩვენი:

2. ჩიჯავაძე: საზვერელი: მიცვალა: ეს: ხატი: მათის: სასოფლოსი: მათის: სულის: საოხად: და: სახსრად: მოგვიკედინებია: ქეს: აქათს: ჩლც: თვესა: იანვრისა: კვ:

ჩვენს წყაროებში ცნობილი არ არის, რომ ვახტანგ მეექვსის სიძე ყოფილიყოს საზვერელი ჩიჯავაძე.

IV. ხის ხატი ივანე ნათლასმცემლისა გაძარცულია. დარჩენილია მარტო სურათები სახარების შინაარსიდან ქართულის წარწერით. ნაწილები არ შენახულან.

V. ოქროთ დაფერილი ხატი ღვთისმშობლისა ოთხი ძვირფასი ქვით (ზურმუხტით და ლალებით). ქვემო არშიაზე ყოფილა წარწერა, მაგრამ არშია ეხლა შემოძარცული აქვს. ჩვენ გადმოგვცეს, რომ ეს წარწერა ინახება გრიგორ.ლორთქიფანიძის ოჯახშიო, მაგრამ ჩვენ ვეღარ ვნახეთ. ღვთისმშობლის და მაცხოვრის სახეებს აწერია:

დედა ღ'ა ძე ღ'ა.

VI. ვერცხლის ჯამი მხედრულის წარწერით:

წინამძღვარი სვიმონ მოიხსენოს ღ'ნ.

VII. ხის დასაკეცი ხატი ათორმეტთა-საუფლოთა ათონურის ხელობისა, ვერცხლის არშიებითა, რომელთა შორის ზოგი გაძარცულია. მხედრული წარწერა არშიებზე ალაგ ალაგ აღარა სჩანს, მხოლოდ იკითხება:

:ქ: ეს თორმ[ეტი საუ]ფლო გენათლის გედეონისა...

VIII. ძველ ხელნაწერთა შორის ვანში შენახულა მარტო ერთი ტყავის სახარება, მაგრამ ეს სახარება თავის სურათებით, საუცხოო ხელოვნების შემკობილობით, სათაურებით და ასომთავრულებით ათას სხვა ხელნაწერად ღირს. პირველად ამ სახარებას მიაქცია ყურადღება ა. ი. სტოიანოვმა, რომლის თხოვნით ეს ტყავის წიგნი გელათში გადიტანეს, მაგრამ შემდეგ ვანის საზოგადოებამ მოითხოვა უკან სახარება, რომელიც უკვე დაუბრუნდა ვანის ეკლესიას. ვანის სახარება ჩასვენებულია მდიდარ ხელოვნურად შემკობილ კუბოში, რომელიც მოგვაგონებს წიგნის ყდას. შემდეგ ეს კუბო თავის სახარებითურთ ჩადებულია მეორე ვერცხლის უბრალო ბუდეში, რომელიც ზემოდ სისქეზე იღება მხოლოდ, და უკანასკნელად სახარება ამ ორი კუბოთი ერთად მოთავსებულია ტყავის ჩანთაში, რომელსაც მობმული აქვს ვერცხლის ძეწვეი მხარზე ჩამოსაკიდათ. ამ გარემოებას დაუცავს ვანის სახარება დროთა მსვლელობისაგან და კარგადაც მოუღწევია ჩვენამდის. ხელოვნურად ნაჭედ ბუდეზე წარმოდგენილია ამობერვილი სურათები იესო ქრისტეს აღდგომისა და ჯოჯოხეთში ჩასვლისა ყველა ჩვეულებრივის სცენებით. მეორე მხარეს ჯვარცმაა გამოსახული. ხსენებულ ბუდეზე წარმოდგენილნი არიან აგრეთვე ოთხივე მახარობელნი თავიანთ ემბლემებით. ეს ხელოვნური ბუდე თურმე ერთად ერთი წარმომადგენელია იმისი, რასაც ვიზანტიელები უწოდებდნენ „თეკე“-ს. ექვს გარეშეა, რომ ეს სახარება ზემო აღნიშნული ბუდითურთ წარმოგვიდგენს ქართულ ხელობას თამარ მეფის დროისას და ეს ქართული ხელობა ამ ბუდისა და სახარებისა იცნო მეცნიერმა ნ. კანდაკოვმა, რომლის მშვენიერ აღწერაზე ამ ნაშთისა ხელოვნების მხრით მიუთითებთ მკით-

ხველს და აქ საუბარს არ გავაძელებთ. სახარება უნახავთ გელათში ყოფნის დროს ხსენებულს მეცნიერს ნ. კანდაკოვს და დ. ბაქრაძეს (იხ. Описание пам. др. въ Нѣк. хр. и мон. Грузин, стр. 47—50). რაც შეეხება წარწერებს ვანის სახარებისა, ამათზე შემოკლებული ცნობებია შეტანილი რუსულად ზემო ნაჩვენებ შრომაში, ქართული ტექსტი სრულებით დაბეჭდილი არ არის და ზოგიერთი წარწერებიც მოხსენებული არ არის. მაგალითად გარეგან ვერცხლის კუბოს წარწერა სრულებით არ იხსენიება. ნამდვილად კი აქ სწვრია მხედრულად:

1. ქ.: გვხვეწებით.: ჩვენ: ცოდვილი.: ესე ჩიჯავაძე.: ვახუშტი.: და:.
2. თანა:.. მეცხედრე.: ჩვენი.: ლოლაბერიძის.: ქალი.: მარეს.: თქვე
3. ენ:.. შემბრაღეთა:.. და:.. შემწყნარებელთა: ჩვენთა:.. თქვენ:.. ოთხთა:.
4. თავთა:.. მახარებელთა:.. მათე:.. მარკოზ:.. ლუკას:.. და:.. იოვანეს:.. ძველადვე
5. ე:.. ჩვენთა:.. სახლთავანე:.. მოქედვილი:.. ბრძანებულ:.. ხართ:.. ჟამთა:.
6. გამოსვლისაგან:.. დარყეულ:.. ხართ:.. სხვეფ:.. გასაკეთებლად:.. ხელი:.. არ შე
7. გემართოდათ:.. სხვა:.. ვერა:.. გავბედეთ:.. რა:.. კუბო:.. შეგიმზადეთ:.. აწ:.. მადლისა:.
8. თქვენისათვი:.. მას:.. გრძელს:.. საუკუნოს:.. ცოდვილსა:.. სულსა:.. ჩვენსა:.. შეწყვე:.. და:.. მეოხ:.. ეყვენით:.

თვით სახარება 29,4 × 20,7 სანტიმეტრი, ნაწერია მშვენიერ ეტრატზე მოსხო 5უსხა ხუცურით ორ სვეტად. თითოეულს სვეტზე დატეულია 21 სტრიქონი, მეთაური ასოები და სათაურები ნაწერია ოქროთი. კამარები მშვენიერი ნახელავია. აგრეთვე საუცხოვო ფერადებით არის დახატული ოთხი მახარობელი და იესო ქრისტე, რომელიც აკურთხებს ოთხ მახარობელს. სულ სახარება შეიცავს 274 კაბადონს.

მარკოზის სახარების ბოლოს მე-126 კაბადონის მეორე გვერდზე ტექსტის ხელით სწერია:

წნო მახარებელნო
გნმაძლიერეთ ცო-
დვილი იე რნ ფდსა
უძლრბასა შა მყოფ-
მან კლ ვყავ წერით,
მოსაქმებად წისა ამის
სახარებისა:-

იოანე მახარებელის ბოლოს მოყვანილია პირველად ან-
დერძი გიორგი მთაწმინდელისა:

ესე საცნაურ იყვნ ყლთა:
რ ესე წა ოთხთვი ახლდ
გვთარგმნია*). ფდითა იძ-
ულებითა მშთა ეიეთ-
მე სლორთაჲთა. და ბერ
ძულთა სხრებათა და
შეგვიწამებია. ფდითა გ-
ამოწულლვითა. და
ვინცა ვინ დასწერდეთ.
ვითა აქა ჰპოოთ ეგ
რე დაწერეთ. თუ ამის
გნ ჯერ გიხნდეს დაწე
რაჲ. ღთისა თს სიტყთა
ნუ სცვალეზთ. ად ვა
აქა სწერია ეგრე და-
წერეთ. და თუ არა რა
მე გაუხნდეს ჩნი ყნი
სხრებანი პლოგნ წდად

*) ზოგიერთ სხვა ვარიანტებში გიორგის რედაქციის სახარებისა სწე-
რია: „არა ახლად გვთარგმნია“, რომელიც უფრო საჭეშმარიტოა.

თარგმნი და კთლდ
 ხან მეტნიცა და საბა წმი-
 დურნიცა. მუნით დაწე-
 რეთ. ღისათჳს ერთ-
 მანერთსა ნუ გაჰრევთ.
 და გლხკისა
 გეორგისტს რწ ესე
 ვთარგმნე ლცვა ყვთ:*)

⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮

ამას შემდეგ უფრო წვრილი ასოებით მოთავსებულია
 ბოლო სიტყვაობა თვით სახარების გადამწერისა:

სურელნო ჯერ არს რა წსა ამის
 სხრბისა ერობა: გნემარტოს სიწ-
 მიდეს თქვენსა: და არა თვთ შჯლზით
 ჰგონოთ შეცვლდ სიტყთაჲ წისა ამს სა-
 ხრბისა. ანუ ანდრძთა. . . ად ესე სა-
 ცნაურ ყვნ ყლთა რ ყნივე ქა-
 ზთულნი სხრბნი მთა წით აღწე-
 რლნი და გამოსრულნი ღირსისა
 მშისა გის თარგმნილნი. საეკლე-
 სიოჲსა სახარებისგნ რლ მთწ-
 მიდელნი იკმარებენ აღწერილ
 ნი არიან: და არა მისგნ რლი
 თვთ გი თარგმნა და ნუსხად მდე-
 ბარე იყო დიდსა წიგნის საცავსა:
 ად მისგნ გარდაწერილის გნ:
 და მას ნუსხასა თა ფლი ნაკ-
 ლულევანებჲ აქს და ვჰ-

*) ზოგჯერ აშიებზე შენიშვნებია თვით გეორგისა. მაგალითად მე-66
 კაბადონის აშიაზე სწერია: „არცა ძემნ. ესე სიტყვჲ სამთა ბერძულთა
 სახარებათა არა ეწერა: არცა მე დავსწერე“.

გონებ რ'ლ თუა შჯ'ლობით ვიეთ-
 მე ეკადროს მ'ს შ'ა შეცვლაჲ
 სიტყვს'ა გინა ანდერძისაჲ ვ'ე
 მწერლისგ'ნ გ'ნრყუნად: ს' ჩ'ნ-
 თა ამათ შ'ა ე'ათა. დიდი მ'ლწეთა
 შ'ს ბერი ზაქარია მორაეიდა მთ-
 ასა წ'ა, ძიებად ყო გ'ის მ'რ აღწე-
 რილისა წ'ისა მის ს'ხრებისათჳს: და
 ჰოა დიდსა წიგნის საცავსა შ'ა:
 და აღიესო სიხრ'ლითა: და მ'რ
 გადმოეწერა შატბერდელსა ხ-
 უცესსა სტ'ფნეს და აღმოარავი-
 და, რომანიას: მე ე'ლთ ვყავ ცოდვილ-
 მ'ნ ი'ე აღწერად: რ აღრითგ'ნ ს-
 წყუროდა ს'ლსა ჩემსა მოგებად წ'სა სახ'რე-
 ბისა: აწ ვინცა სწერდეთ
 ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ წ'ენტილითა: და
 პტ'ვთა ზ'ა მეორითა
 სიტყვთა: რ ანდერძი ვითა აქა სწერია
 ესრე პოვნილ არსნუსხას:.

ამას ქვემოლ ორი სტრიქონი ბერძნული ასომთავრუ-
 ლი წარწერაჲ და შემდეგ მე-XII საუკუნის მხედრულის ხელით
 სწერია:

1. ქ. ესე სახარებაი: მე ი'ნე უღირსმან: სპყარმან და მლო-
 ცველმან: წ'ის: *)
2. დედუფლის: თამარისმან ვიოფლე: წ'ერთ: ქალაქსა შინა
 კონსტანტინპოლის: ლოცვა ყავთ:
 ე'ლთა:

*) ეს არა პირველი მაგალითია, რომ თანა მედროვენი თამარ დე-
 დოფალს „წმიდათ“ მოიხსენებენ.

შემდეგ ტექსტით ხელით სწერია;

დ^ბა და მადლობ^ა, ღ^თისა მიზეზისა
 ყ^ლთა კ^ლთაჲსა: და მომღებელისა:.

მე-274 კაბადონის პირველ გვერდზე მხედრულის ხელით
 XII—XIV საუკუნისა სწერია:

„წ. შემოსწირა: წმიდა: ესე ოთხთავი: პატრონმან ნათ-
 ამან ჩუენ: საბოთარსა: და შორეთელთა: პირველ ხატ-
 სა: მაცხოვრისასა: და წ^რისა: გ^რ: შოროთისასა და წ^რისა ნიკ^ზს:
 საალაპედ: მისისა მეუღლისა ბექაისა: შალვა არტან-
 უჯელისაჲ შვილისათუის: და მისთუის: და ჩუენ გაუჩინ-
 ეთ აღაპი: ქ^ეს: შობისა: წ^რთა კ^რიაკესა: დღესა: გარდაი-
 კდებოდეს ტრაპეზით: კარგი და საპატიოი: სრული
 და დაუკლებელი: აღაპი: და რაოდენნიც მღდელნი იყუნ-
 ენ ჟამსა უწირვიდენ პატრონსა: ბექასა: და მისსა მეუღლე
 ყოფილსა ნათანიხოს: და ნუ დააკლებენ წირვასა: მოკს-
 ენებასა: და შენდობასა: მას მწუხრსა ცისკრად: და წირვას
 ზედა: მღდელნი ზ მწირნი ზ ჰლოცვიდენ ზ შენდობითა მოიკსენ-
 ებდენ და ვინც: დააკლოს და უგულებელს ყოს: იყავნ კრულ
 წყეულ და შეჩვენებულ: და დამატკიცებელნი: ღ^თმან აკურ-
 თხნეს და დამატკიცნეს ამინ:“

აქ მოხსენებულნი პირნი ნათაჲ (ნათელა) ანუ ნათანი-
 ხოს და მისი მეუღლე ბექა, შალვა არტანუჯელის შვილი, სხვა
 წყაროებში ცნობილნი არ არიან.

მე-273 კაბადონის მეორე გვერდზე მე-XVIII საუკუნის
 მხედრულით სწერია:

„ქ. ჩვენ აფხაზეთისა კათალიკოსმან და მეფის ძემან იოსებ
 დავიხსენით წმინდა ესე სახარება და გამოვიკითხეთ და საჩინოს

ვანს მთავარ ანგელოზის ეკლესიის შეწირული ყოფილიყო პირველ. და ახლა ისევ ეს ჩემი ნაყიდი სახარება საჩინოს ვანს მთავარ ანგელოზის ეკლესიისათვის შემიწირავს ორივე ვეცხლის კუბოთი და მისის ვეცხლის ძეწკვით შემკობილი კორცთა ჩემთა სასიმთელოთ და სულისა ჩემისა საოხად. ყოვლად სამღვდელოს ქუთათელ მიტროპოლიტის მაქსიმეს მოწმობით. და ვინც ეს ჩემი ნაყიდი იმ ეკლესიას გამოსწიროს შეჩვენებული იყოს ამინ. დაიწერა ქორნიკონსა ქ'ეს აქეთ ათას შვიდას სამოცდა თექვსმეტს და თვესა ძაისსა: . იბ: . მე არხი-დიაკონს ეფთვიმეს დამიწერია ო მოწამეც ვარ ამისი: -“

მეფისძე
იოსებ

ამას შემდეგ ხელის-მოწერა თვით ქუთათელ მიტროპოლიტის მაქსიმესი და შუაში უზის ბეჭედი მაქსიმესი:

ქუთათელ მიტროპოლიტი
მაქსიმე ვამტკიცებ ვინც გა-
მოსწიროს შეჩვენებული
იყოს ამინ.

ამ წარწერაში მოხსენებული იოსებ აფხაზეთის კათოლიკოზი იყო ძე იმერთა მეფის ალექსანდრე V (1727—1752) და ძმა იმერთა მეფის სოლომონ I.

მოკლედ ისტორია ვანის სახარებისა, როგორც სჩანს წარწერებიდან ასეთი ყოფილა:

ვინმე ზაქარია ბერს მთაწმინდაზე უნახავს სახარება ავტოგრაფი გიორგი მთაწმინდელისა და გადმოუწერია, ზაქარიას სახარების ცალიდან გადმოუწერია სახარება შატბერდელ მღვდელს სტეფანეს, და სტეფანეს გადმოწერილ ნუსხიდან გადმოუწერია ვანის სახარება თამარ მეფის სიცოცხლეში მისვე ლოცველს იოანეს. მომანია მდებარეობს კონსტანტინეპოლის მახლობლათ. აქ იყო ქართველების სავანე აშენებული IX

საუკუნეში იჯანჯან ქართველის მიერ. ეს საფანე ცნობილია სხსსტკრის სახელით. ჩვენის ფიქრით, სახარება თამარ დედოფლის ბიბლიოთეკას უნდა კუთნებოდა. შემდეგ ვანის სახარება შალვა არტანუჯელის ცოლს ნათას ანუ ნათანას ჩავარდნია ხელში და შეუწირავს შატრეთის ეკლესიისათვის, რომელიც მდებარეობს ახალქალაქის მაზრაში, მდინარე ასპინძის სათავეში, და აქამომდის გვარინათ არის დაცული. საათაბაგოდან, ალბად ამ მხარეს გათათრების შემდეგ, სახარება გადმოუტანიათ ვანში. ამას შემდეგ ეს განძი ერთხელ კიდევ დაკარგულა და გამოუყიდა აფხაზეთის კათალიკოზს მეფის ძეს იოსებს 1776 წელს და დაუბრუნებია ისევ ვანის ეკლესიისათვის საჩინოში. ბოლოს უნდა შევნიშნოთ, რომ როგორც თვით სახარება ეანისა იშვიათ ნაშთს წარმოადგენს ხელოვნებისა, იმდენადვე დაცვაცილებით მეტად კიდევ შესანიშნავია კუბო სახარებისა, რომელიც ისეთ თვალსაჩინოს და ძვირფას ნაშთს ეკუთვნის ქართულის ხელოვნებისას, როგორც არის ხახულის ღეთის მშობელი გელათში და ანჩის ხატი ტფილისში.

ისრითა. ვანის ზემოდ მდინარე სულორის მარცხენა ნაპირზე სოფელ ისრითში არის პატარა ძველი ეკლესია წმიდის გიორგისა თლილის ქვებით ნაშენი. დასავლეთის მხრით ეკლესიას მიშენებული აქვს ფიცრის ეკვდერი, ეკლესიას სიგძე აქვს 8 ადლი და 9 გოჯი, განი შეიდი ადლი და ორნახევარი გოჯი. კარი წინედ ერთი ჰქონია სამხრეთის კედრით და შემდეგ გაუკეთებიად მეორე კარი დასავლეთის მხრითაც ეკვდერისათვის. ამ პატარა ეკლესიის კარს და ორ სარკმელს აღმოსავლეთისა და დასავლეთისას ჩუქურთმის შემკობილება აქვს იმგვარივე ხელობისა, როგორც კაბენის და გუდარების მონასტრებს. და ამიტომ ეს პატარა საყდარი მე-XII—XIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. ამგვარი შემკობილება საყდრის ფანჯრებისა და კარისა სხვა საჩინოს ეკლესიებზე ჩვენ არ გვინახავს. შიგნით ეკლესია დახატული ყოფილა ძველათ. ნაშთი მხატვრობისა ემ-

ჩნევა კიდევ საკურთხეველის კედლებს. დასავლეთ კედელზე დახატული ყოფილა კაცი დიდებულის ქართულის ტანისამოსით და ამ მხატვრობას წარწერაც ჰქონია, რომლიდგან დარჩენილა მარტო ორი ასო ...დრ...

კანკელი ეკლესიაში ხისაა ახალი. ძველი ხატები აქ არ შენახულა. მოიპოვება მხოლოდ ორი ხატი წმიდა გიორგისა ფიცარზე ნახატი. ერთს ვერცხლის არშია ჰქონია, რომელიც მოუძარცავთ, მხოლოდ რამოდენიმე ქვა კიდევ შერჩენია ხატს. ამას გარდა აქვე დაცულია კიდევ ხატი წმ. ბასილისა ფიცარზევე ნახატი. ეკლესია მთელია, მაგრამ ეხლა გაუქმებული.

დახაშხა. ვანს და ისრითს შუა ერთ ბორცვზე სოფელ დიხაშხოში არის ეკლესია სამებისა, რიყის ქვით ნაშენია, სიგძე აქვს 11 ადლი და 7 გოჯი, განი 6 ადლი და 6 გოჯი. კარი აქვს მარტო სამხრეთის კედრით, ფანჯარა ოთხია: ორი სა. მხრეთით და თითო აღმოსავლეთით და დასავლეთით. ამ ეკლესიას ლამაზი ალუბასტრის კანკელი აქვს და ზემოდ აწერია მხედრულად:

„ქ. ყოვლისა შემძლებელო და ცხოველ მყოფელო სამებაო წმიდაო, ნათელო დაუსაბამო ძალთაგან შემოქმედი ქველის მოქმედებითა შენითა არა არსისაგან არსებად მოიყვანენ ყოველნი, შენ მიერისა მოწყალებისა მომლოდნეთა თავადთა; ლორთქიფანიძე როსტომ, ტატუ, ბეეან და ბესო ვისურვეთ და გიძღვენით მცირე ესე მსახურება. შეიწირე ვითარცა მწვლილი ქრივისა, ცრემლი პეტრესი, სულთქმა მეზვერისა და დაგვიფარე ბოროტისაგან, უუმოსა სიკვდილისაგან, და საშინელსა მას ღღესა განკითხვისასა ღირს მყვენ მარჯვენითა თანა აღრაცხვად“.

ეს წარწერა ძველი არ არის და უნდა ეკუთვნოდეს მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედს. აქ მოხსენებულ პირთა შვილები ზოგი ღღესაც ცოცხალია.

შიგნით კედლებზე დახატულნი არიან ლორთქიფანიძეთა გვარეულობის პირნი. ერთს მათგანს ხელში უჭირავს გეგმა ეკლესიისა. სურათებს წარწერებიც აქვს, მაგრამ ჩვენ არ გავსაზრდოვდით, ვინაიდან ღამე მოგვიხდა ხსენებული ეკლესიის ნახვა.

სოფელ დიხაშხოს მღვდელთან ჩვენ ვნახეთ ხელ ნაწერი წიგნი **ზნაღაღაფა** კუთვნილი გრიგორი ლორთქიფანიძისა. წიგნი, როგორც ვიცით, ნათარგმნია არჩილ მეფის თაოსნობით. თავში სწერია: „ზანდუკი წიგნისა ამის საქმეთა რწმუნა გარე შეიცავს: შემოკლებით მოთხრობათა დაწყებული დასაბამითგან სოფლისა მეფობადმდე კოსტანტინე პალიოლოთისა უკანასკნელისა ბერძენთა მეფისა“. სულ ხელნაწერი შეიცავს 245 კაბადონს.

სადგეგმა. სოფელ ვანს ქვემოლ სოფელ სადგერში ორი პატარა ეკლესია მოიპოვება, ერთი კარის ეკლესია ჩიჯავაძეებისა, რომელიც ჩვენ არ გავვიზინჯავს, და მეორე დანგრეული უბრალო ქვისა.

ქედა. ხუთის ვერსის ქვემოლ სოფელ ვანისა მდებარეობს სოფელი ქედა. ქედაში გორაზე წამოდგმულია ქვის ეკლესია წმ. გიორგისა, სიგძე აქვს 16 ადლი და 7 გოჯი, განი 11 ადლი და 9 გოჯი. ეს ეკლესია ძველი არ არის, მაგრამ ძველი ეკლესიის ადგილზეა აშენებული და ზოგიერთი ქვები ძველი ეკლესიისა მოუხმარებიან ამისათვის. კანკელი ხისა აქვს და ხატები კანკელისა ტილოზეა ნახატი, სხვათა შორის აქ დახატულია ქრისტეს შემდეგ წმიდა ნინოც.

I. თავი ხატი წმიდა გიორგის ვერცხლისა არის, 47 X 33,5 სანტიმეტრი, და შემდეგი ასოქათაერული წარწერა აქვს:

ქ. წმიდა გიორგი
ქესაო აღიდე ხე
ვი ქედელი ნაღს
ფოთელს შეს ღმთმ
ა ხას ხფრეს ნიკს

გგის ყოყოს მონინა
შვილს შედს ღმერთმა

ხსენებულ ხატზე წმიდა გიორგის სურათის გარდა ცხენით გამოხატულია არშიებზე მახარობლები, წმ. პეტრე, წმ. ბასილი, წმ. მარინე, გრიგორი ღვთის მეტყველი და სხვა. ამას გარდა აშიებზე წარმოდგენილია სცენები წმიდის გიორგის ცხოვრებიდან: ურმის თვალთ ტანჯვა, თავის კვეთა და სხვა. ხატს აქვს წმიდა გიორგის ნაწილები ცალკე კარებით. ხელობა მდარეა.

II. ვერცხლისავე ხატს ღვთისმშობლისა, $14,5 \times 14$ სანტიმეტრი, ექვსი ძვირფასი ქვით შემკობილს აქვს მხედრული წარწერა:

იჴ ქე

ესე: ხატი: მოქედე: მე

თეკლა: მინაშვილმა:

ჩემის: სულის: სახსრად:

III. ვერცხლის ჯვარი ტარზე ჩამოსაცმელი, $32,7 \times 24$ სანტიმეტრი, აქვს ორი ლალი, და მდარე ნახელავია.

IV. სპილენძის დასაკეცი ხატი თორშეტ საუფლოთა.

V. კამარა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. შემოგწირეთ. ესე. შესწირავი. წმიდას.

მთავარ. ანგელოსის. ეკლესიას. ღინარალის.

მეუღლემ. ბარბარემ. ფეშხუმი. და. კამარა.

ჩემის. მიცვალებულის. სულის. სძეოხთ. რომელმაც.

გამოსწიროს. რისხამდეს. საუკუნოთ. შამა. და. ქე.

და სული \times წმიდა \times თვესა. იანვარისა: ა. ჩყავ. წელსა.

VI. ხელნაწერი აქ ინახება მარტო ერთი. ეს არის ფსალმუნების თარგმანი სულ 15 კაბადონი მხედრულის ხელით ნა-

წერი. სათაურები ხუცური აქვს წითელი მელნით შესრულებული. დასაწყისი: „მოჰსცეს ჟამსა მას საუკუნესა, და კ'დ ჯუარი უკოსა რ'ლნ ჟამსა“. ხელნაწერი ეკუთვნის მეთვრამეტე საუკუნეს წერის მიხედვით და არაფერს საყურადღებოს არ წარმოგვიდგენს.

მკელი ტობანაემა. ძველი ტობანიერი ძეგს მთაში ოთხი ვერსის მანძილზე ახალი ტობანიერიდან. აქ დაცულია ძველი ეკლესია, ცოტა არ იყოს, უხეიროდ ნათალი ქვისაგან ნაშენი. სისქე კედლებისა არის 1¹/₂ აღლი. ეკლესიას სიგძე აქვს 17 აღლი და 2 გოჯი, განი 11 აღლი და 11 გოჯი. აღმოსავლეთის მხარეს იქ, სადაც ორივე ნაწილი სახურავისა უერთდება ერთმანეთს, ჩატანებული არის ცხვრის თავი ქვიდვან გამოქანდაკებული. ფანჯარა სამი აქვს: თითო აღმოსავლეთის, დასავლეთის და სამხრეთის კედრით. ეკლესიას ეკვდრები ჰქონია ჩრდილოეთის მხრით, სიგძით 8 აღლი და 10 გოჯი, განით 4 აღლი და 14 გოჯი. ეს ეკვდერი ეხლა დანგრეულია. დანგრეულია აგრეთვე დასავლეთის ეკვდერიც, ანუ კარის ბქე, სიგძით 11 აღლი და 11 გოჯი, განით 4 აღლი და 11 გოჯი. ეხლა დაცულია მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთის კუთხეში ეკლესიისა შემდეგ დროში მიდგმული პატარა ოთახი. დასავლეთის კარს ზემოთ ქვაზე გამოქანდაკებულია ჯვარი, მარჯენივ კაცის სახეა ულაზათო, ქვემოდ მაგრატელი და ვერძი, ზემოდ გველი და სამი ფრინველი. აღმოსავლეთის კედელში ჩატანებულია ჯვარი და აგრეთვე აღმოსავლეთის ფანჯარა შემკობილია გრეხილით. ღარის მსგავსი ლავგარდანი აღმოსავლეთის მხრით ჩამონგრეულია. ეკლესიას შემოვლებული აქვს გალავანი. ძველი ტობანიერის ეკლესია აშენებული ყოფილა სამების სახელზე, ხოლო თავი ვერცხლის სამების ხატი დიდი ზომისა გაუძარცვავთ ავაზაკებს და ეხლა დარჩენილია მარტო შუა ნაწილი, რომელიც განცალკევებული ყოფილა, ეს ნაწი-

ლი წარმოგვიდგენს იესო ქრისტეს ტახტზე მჯდომარეს. ხე-
ლობა მშვენიერია. ხატს ხუცურად აწერია:

„მე ვარ ნათელი სოფლისა“.

ერთ ვერცხლის ფეშუმს აწერია:

„წინამძღვარი სვიმონ“.

სხვა ნივთები წარწერებით აქ აღარ შენახულა.

ე. თაყაიშვილი

(გაგრძელება იქნება)

სამეგრელოს ალჟირა

სრქანჯელო ღამბერტისა

(თარგმანი იტალიურით)

XXI

ზდილობა და ერთმანეთის პატივისცემა

მეკრელებს ერთმანეთის პატივის საცემლად ისეთი გონიერი ჩვეულებანი აქვთ, რომ ამ მხრით მათ ბარბაროსები კი არ ეთქმის, არამედ შეიძლება მეტად განათლებულებად ჩაეთვალოთ. მრავალ მათ ჩვეულებას სხვა და სხვა საგნის შესახებ ჩვენ მხოლოდ შევეხეთ სხვა და სხვა ადგილას და აქ ერთად მოვუყრით თავს იმ ჩვეულებებს, რომელთაც იგინი ერთმანეთის პატივის საცემლად ხმარობენ. ამათ შორის უფრო ხშირად ხმარობენ მუხლ-მოდრეკას, რომელიც ფრიად კეთილშობილ ჩვეულებად მიაჩნიათ. მუხლს იდრეკენ ბევრს შემთხვევაში და განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა დიდი ხნის უნახაობის შემდეგ ერთმანეთს შეხვდებიან. ამ შემთხვევაში ცხენიდან ჩამოხტებიან და მიესალმებიან ერთმანეთს მუხლ-მოდრეკით. აგრევე მიესალმებიან და მიულოცავენ მშვიდობით ჩამოსვლას იმას, ვინც დიდი ხნის მოგზაურობის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნდება, და იმასაც, ვინც დიდი ხნის ავადმყოფობის შემდეგ ლოგინიდან აღგება და გარედ გამოვა: ყველა, ვინც მას შეხვდება, მუხლ-მოდრეკით მიესალმება და ეტყვის: მადლობა ღმერთს,

*) იხ. „მოამბე“, № XI.

რომ კარგად და მშვიდობით ვნახეთ. როცა ვინმე გარდაიცვლება და მისი ახლობელი ნათესავი სამგლოვიარო ტანისამოსში შემოსილი გარედ გამოვა, ამ ნათესავს ეგრე გამოუცხადებენ სამძიმარს: ჯერ დაუჩოქებენ და მერე მარჯვენა ხელით ქუდს მოიხდიან და მარცხენათი ოთხჯერ თუ ხუთჯერ გულში იცემენ, ურვისა და მწუხარების ნიშნად.

ერთმანეთთან სადარბაზოდ მაინც და მაინც ხშირად არ დადიან. ხოლო როცა შემთხვევა არის და ქალებთან სადარბაზოდ მამაკაცები მოდიან, ამათ მოსვლაზე ქალები ადგილიდან არ დაიძვრიან და თავიანთ ოთახში უცდიან; მათ შესაგებებლად გამოგზავნიან სახლიდან ყველა მამაკაცებს, როგორც ბატონებს, ისე მოსამსახურეებსა, რომელნიც შეეგებებიან მათ ალაყაფის კარებთან. სტუმარ-მასპინძლები ერთმანეთს მიესალმებიან მუხლ-მოდრეკით და მერე ერთად გაემართებიან სახლისაკენ, სადაც ქალები იმყოფებიან. ამასობაში დედაკაცები ყველა გასათხოვარი ქალებით, რაც ოჯახში არიან, მოირთვებიან, დასხდებიან ნოხებზე და აგრე ელოდებიან სტუმრებს. როგორც კი სტუმრები შევლენ ოთახის კარებში, ყველა ქალები ფეხზე წამოდგებიან და სტუმრები, ქალბატონიდან დაწყებულ უკანასკნელ გასათხოვარ ქალამდი, თვითეულს მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან. ქალებიც თავის მხრით აგრევე მიესალმებიან. შემდეგ ამისა დასხდებიან ნოხზე და დიდ ხანს საუბრობენ სხვა და სხვა საგანზე. მერე, როცა მოისურვებენ წასვლას, ამის ნებას აღარ ითხოვენ, უცბად ადგებიან და წავლენ. ქალებთან რომ ქალები მოვლენ სადარბაზოდ, მათ ალაყაფის კარებთან შეეგებებიან არამთუ ყველა შინაური მამაკაცები, არამედ დიასახლისის ყველა გასათხოვარი ქალებიც, რომელთაც ყველა სტუმრები, მამაკაცები და ქალები, ეზოში შემოსვლისათანავე მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან. გარდა ამისა ქალები რომ მიუახლოვდებიან ერთმანეთს, ეამბორებიან ურთიერთს ორსავე ლოყაზე და შემდეგ ამისა ხელმეორედ მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან ერთმანეთს. მერე ერთად მიიმართებიან დიასახლისისაკენ, რომელიც მათ შესაგებებლად მიდის შუა ეზომდღი

ამასაც იმნაირადვე მიესალმებიან სტუმრები, და შემდეგ სტუმრებს შეიყვანენ სახლში.

როცა ავადმყოფის სანახავად მივლიან ხოლმე, მაშინ იმ ცერემონიების შესრულებას გარდა, რომელიც ზევით აღვწერეთ, კიდევ საჩუქარსაც შიართმევენ: ავადმყოფის ოთახში შემოსვლისათანავე იმის ლოგინში ისვრიან ხოლმე სამს ან ოთხს ვეცხლის ფულს (scudi d'argento), ან რომელსამე ოქროს ფულს, ან ვეცხლის თასს, დაიჩოქებენ ლოგინის წინ და ამბობენ: **ღმერთმა მშვიდობით მოგაწინას.**

როცა ვინმე გაიგებს მეგობრის ავადმყოფობას, მაშინვე ისწრაფის მისს ნახვას და საჩუქრის მიტანას. თუ ავადმყოფი მეტად ცუდ მდგომარეობაში დაუხვდა, ჩვეულებად აქვთ, რომ სტუმარმა იქ მყოფთ აჩვენოს, ვითომ ეტირიო, თუმცა სრულებით იქნება არ ეტირებოდეს. ამისათვის თვალებს იხოცს ცხვირსახოცით, ვითომ ვიმშრალებო ცრემლებს, რომელიც სრულიად არ მოსდის. მერე ნიშნად დიდის მწუხარებისა, არას ამბობს და მწუხარე თვალებით შესცქერის ავადმყოფს, სწორედ ისე, როგორც იობის მეგობრები მოიქცნენ, როცა ნახეს იგი ავადმყოფი: **და აზაგინცა მათგანი იტყუადა სიტყვასა მისა მიძანთ, რამეთუ ხედვიდას წელულებასა მმგინგარეს მყოფსა და დადსა ფრად (იობ. 2.).** აგრე მდუმარე დარჩება რამდენსამე ხანს ავადმყოფთან და მერე გამომშვიდების დროს მიიღებს მისგან საჩუქარს და დაბრუნდება სახლში.

ამ ქვეყანაში ისე ჩვეულნი არიან საჩუქრებს, რომ მდიდრულად ასაჩუქრებენ არაპოთუ იმას, ვინც ავადმყოფის სანახავად მოდის, არამედ იმასაც, ვინც რაიმე მიზეზით სტუმრად მოდის, ხელცარიელს არ გაუშვებენ და ყოველთვის გამოთხოვების დროს უხვად დაასაჩუქრებენ.

მათი თავაზიანობა კიდევ უფრო შორს მიდის: მასპინძელი იმას როდი უცდის, რომ სტუმარი თავის სახლიდან თავისით მოვაო, არამედ თვითონ ჰპატრონობს სახლიდან. ასეთს სტუმარს რომ მიიღებს და გაუმასპინძლდება, გამოთხოვებისას მდიდრულად დაასაჩუქრებს და ისე გაისტუმრებს.

თუ პურის ჭამის დროს ჭიშკართან ვინმე უცხომ გაიარა' მეგრელების ზრდილობა თხოულობს მაშინვე კაცი მიაგებონ და შემოიპატიჟონ. ამიტომაც ჭიშკარს არასოდეს არ ხურავენ პურის ჭამის დროს და ხშირადაც პურის საჭმელად შარა გზაზედ სხდებიან: როცა უცხო ვინმე გაივლის, უსათუოდ მიიპატიჟებენ სუფრაზე. ხოლო გამვლელს არაფითარი უარი არ გაუვა. როცა მიპატიჟებული დაჯდება სუფრაზე, მასპინძელი უნდა გაუმასპინძლდეს იმით, რაც წინ უდევს. როცა მასპინძელი უთავაზებს საჭმელს, სტუმარი მას დაბლად თავს დაუკრავს და მარჯვენა ხელს თავზე დაიდებს, — ამით ვითამ იგი ამბობს, რომ ყოველივე ეს დიდი მოწყალებაა ჩემს თავზეო. რაც უნდა საპატიო იყოს შემოსწრებული სტუმარი, მასპინძელი თავის ვალად არ რაცხს უბრძანოს თავისიანებს ახალი საჭმელი მოიტანონ და სრულიად საკმაოდ მიაჩნია მიართვას სტუმარს ის, რაც სუფრაზე უდევს. სტუმარი სრულებით კმაყოფილია ამ საჭმელით, რაც უნდა მცირე იყოს იგი, რადგან მას საჭმელის სხვადა-სხვაობა და სიუხვე როდი ასიამოვნებს, არამედ მხოლოდ მიპატიჟება და თავაზიანობა.

ყოველი ქვეშევრდომი უფროსთან ლაპარაკის დროს მუხლს იდრეკს. აგრეთვე უნდა მოიქცეს მოციქული, როცა დაბარებულ საქმეს მოუთხრობს იმას, ვისთანაც გამოგზავნილია. თუმცა ხშირად მოხდება, რომ მოციქული უფრო დიდი ღირსებისა არის, ვიდრე ის, ვისთანაც გამოგზავნილია, მაგრამ უკეთუ ის კაცი, რომელმაც იგი გამოგზავნა, უფრო დაბალი ღირსებისაა, მოციქულზე, მაშინ მისმა მოციქულმა დაჩოქილი უნდა ილაპარაკოს, რადგან ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა აქვს გამოგზავნის ღირსებას და არა გამოგზავნილისას.

როცა ვისმეს მთავართან მისაწერი რამე აქვს, რაც უნდა იგი დიდი გვარის კაცი იყოს, მაინც არ შეუძლია პირდაპირ მთავარს მიმართოს წერილით, რადგან ასეთს საქციელს კანდიერებად ჩამოართმევენ მთავრის წინაშე. ამ შემთხვევაში ვისაც საქმე აქვს მთავართან, წერილით უნდა მიჰმართოს მთავრის ან

დაახლოვებულ მოსამსახურეს, ან მდივანს და ან ვეზირს, და სთხოვოს, რომ ეს და ეს საქმე მაქვს მთავართან და მოახსენეო. მთავარი რომ ამ თხოვნას მოისმენს, მთხოვნელს პირდაპირ პასუხს მისწერს.

უზრდელობად ჩაითვლება, როცა მუსაიფის და ბაასის დროს ერთი მეორესთან ახლო დადგება, განსაკუთრებით როცა უმცროსი უფროსს ესაუბრება. ამ შემთხვევაში უმცროსი ყოველთვის საკმაოდ შორს დაიჭერს თავს და ამით ვითამ პატივს უცხადებს თავის უფროსს. თუ ზოგჯერ უფროსი, თაყდაბლობის და მოწყალების ნიშნად, მიუახლოვდება, უმცროსი მაშინვე უკან დაიწევს, ნიშნად პატივისცემისა. იგივე ჩვეულება აქვთ სპარსელებს და ოსმალებს, და უთუოდ იმათგან შეითვისეს იგი მეგრელებმა.

როცა ერთი მეორეს საქმელს უთავაზებს, უზრდელობად ჩამოერთმევა მომტანს, უკეთუ იგი მირთმუვის დროს ჯერ თვითონ არ სინჯავს ამ საქმელს. აგრევე უნდა მოიქცეს ექიმიც, როცა, მაგალითად, საფაღარათოს აძლევს ავადმყოფს, მზარეულიც, როცა სუფრაზე ხორცს მოიტანს და მერიქიფეც, როცა ბატონს ღვინოს მიართმევს.

როცა ვისმე კარგს ამბავს მოუტანენ, იგი თავის ხელით ერთ კოვზს შაქარს მიართმევს ამბის მომტანს. მთავარიც აგრევე იქცევა, მაგრამ უფრო დიდებულად: როგორც კი შეიტყობს, მოამბე მოვიდაო, დიდ დარბაზში დააგებინებს ხავერდის ან დამასკის ქსოვილს კარებიდან იმ ადგილამდ, სადაც თვითონ დაჯდება, მრავალი თავად-აზნაურობის კრებულით გარემოცული, და ამ ქსოვილზე გამოატარებენ კარგი ამბვის მომტანს. როცა მოამბე მიუახლოვდება მთავარს და მოახსენებს ამბავს, მთავარი თავის ხელით ჩაუდებს პირში კოვზით შაქარს, კარგადაც დაასაჩუქრებს და ისე გაუშვებს.

თუ რამდენიმე კაცი ერთად მგზავრობს და უცბად ან ტალახს და ან საშიშ გასავალს წააწყდნენ, უფრო ზრდილი მათ შორის ცხენს გააჩქარებს და პირველად გაივლის გზას,

რომ ამითა სხვები გააფრთხილოს, თუ რამდენად მართლა საძნელო გასავალი არისო. დიდი სირცხვილია, ვინმემ თავისი ცხენი შეაჩეროს იმ განზრახვით, რომ ასეთი გლახა გზა პირველად სხვებმა გაიარონ და გამოსცადონ, რამდენად ტალახი საფლობია და ან წყალი ღრმაა. ასეთს შემთხვევაში მხოლოდ ქალებს აქვს ნება უკან ჩამორჩნენ და გლახა გზა უკანასკნელად გაიარონ.

მეგრელებს კიდევ ერთი ჩვეულება აქვთ, რომელიც მეტად სამძიმოა ახალ მოსულ უცხოელებისათვის. ეს ჩვეულება შემდეგში მდგომარეობს: მოხდება, რომ რაიმე ფრიად საჭირო საქმეზე კაცს გზავნიან სხვაგან და ამ კაცმა საჩქაროდ უნდა მოიტანოს პასუხი. იგი საჩქაროდ მირბის ამ საქმის შესასრულებლად და საჩქაროდვე ბრუნდება სახლისაკენ, მაგრამ როცა სახლში მოვა, მაშინვე კი არ ჩქარობს პასუხი მოახსენოს ბატონს, არამედ ოფლს შეიშრობს, ან თუ ზამთარია, სხვებთან ერთად მიუჯდება ცეცხლს, ან თუ პურის ქამის დროა, სხვებთან ერთად სუფრაზე დაჯდება; პასუხისას კი არას ფიქრობს და სრულებითაც არას ამბობს, თუ ბატონმა არ დაუძახა და არა ჰკითხა, რა პასუხი მომიტანეო. ჩვენი მხრით უზრდელობა იქნებოდაო, ამბობენ იგინი, რომ ბატონს სხვა საქმეები გავაწყვეტინოთ და ჩვენდა მონდობილი საქმე მოვახსენოთო, რადგან ბატონმა, რაკი დაგვინახა დაბრუნებულნი, თვითონ უნდა დაგვიძახოს, გვკითხოს პასუხი და შეიტყოს ჩვენგან ყოველივე გარემოება საქმისაო.

როცა დიდებულები სადმე გაემგზავრებიან, განსაკუთრებით, როცა სასახლეში წასასვლელად მოემზადებიან, ცდილობენ, რომ, რაც შეიძლება მეტი და ჩინებული, მტკიცელები წაიყვანონ. გარდა ამისა მრავალი ტანისამოსი და ხაბაკი უნდა წაიღონ სახპარად. ხოლო ხაბაკის თან წაღება ეთაკილებათ და ამიტომ თვითონ წინ წავლენ საჩქაროდ და ხაბაკი უკან ჩამორჩება და მერე მიუვათ. როცა სასახლეში მივლენ, პირდაპირ როდი მივლენ სასტუმრო სახლში, რომელიც მათთვის დამზადებულია, არამედ თავისი ამაღას გამოსაჩენად ჯერ ნელ-ნელა

შემოუვლიან სასახლის წინა მინდორს და მხოლოდ შემდეგ შევლენ სასტუმროში.

როცა ნადიმად სხედან, თუ ეისმეს რაიმე საკმელი უთავაზეს და იმან მოისურვა, სხვას გაუზიაროს იგი, შეუძლია, თავის ტოლები ვინც უნდა, ის ამოარჩიოს, და ისე გაუზიაროს, როგორც მას უნდა. ხოლო თუ უნდა, რომ თავის უფროს მიაწოდოს, უზრდევლობად ჩამოერთმევა, უკეთუ მოსჭრის ნაჭერს და ნაჭერს გაუგზავნის. ზრდილობა მოითხოვს, რომ მთელი ულუფა ერთიანად გაუგზავნოს უფროსს და სთხოვოს, რომ მიირთვას რამდენიც ენებოს. უფროსი მხოლოდ საჩვენებლად ცოტას გასინჯავს და უკან დაუბრუნებს. მხოლოდ ამის შემდეგ შეუძლია უმცროსს, მოსჭრას ერთი კარგი ნაჭერი და გაუგზავნოს იგი თავის უფროსს.

XXXII

სამღვდელოება *)

საქართველოს და სამეგრელოს ერთი მისდევენ ბერძენთა შეცდომილებას და წვალელობას და ემორჩილებიან ბერძნის მსოფლიო პატრიარქს, რომელიც კონსტანტინეპოლში არის, თუმცა წინად ანტიოქის პატრიარქს ემორჩილებოდნენ. ხოლო ეს მორჩილება მარტო იმაში გამოიხატება, რომ როცა ხანგამოშვებით კონსტანტინეპოლის პატრიარქი იმ ქვეყნებში თავის ბერებს გაგზავნის შემოსაწირავთა მოსაკრეფად, მათ მოწყალებას და შესაწირავს აძლევენ. გარნა ქართველებს და მეგრელებს ჰყავთ ორი თავისი პატრიარქი, რომელნიც განაგებენ მთელ სამღვდელოებას, როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში. ამათ ხალხი უწოდებს ქათალიკოსებს. საქართველოს ქათა-

*) რამდენად სხვა საგნების შესახებ ავტორი თანაგრძნობით აღწერს სამეგრელოს ცხოვრებას, იმდენად საეკლესიო წყობილების და სამღვდელოების აღწერაში ფანატიკოსობას იჩენს.

ლიკოსს ექვემდებარებიან: ქართლი (Cartuli ó Cardueli), კახეთი (Gaghetti), საბარათიანო (Barattalú) და სამცხე. მეორეს ექვემდებარებიან: ოდიში, იმერეთი, გურია, აფხაზეთი და სვანეთი. ძველად ორსავე კათალიკოსს ირჩევდა საქართველოს მეფე. მაგრამ, როცა დადიანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ოდიშის პატრიარქის არჩევის უფლებაც მიითვისა, ასე რომ საქართველოს მეფეს მხოლოდ მეორე კათალიკოსის ამორჩევის უფლება შერჩა.

ოდიშის პატრიარქს თავის საბძანებლოში ისეთი ძალა აქვს, ისეთი სიმდიდრე და სასახლეები, იმდენი ყმები ჰყავს, რომ არამთუ ეთანასწორება მთავარს, რომელიც მას ირჩევს, არამედ აღემატება კიდევ. პატრიარქი თავის საპატრიარქოს დასახელებად მუდამ დადის, მაგრამ მას საგნად თავისი ქვეშევრდომთა ზნის გასწორება როდი აქვს, არამედ მათი ქისების დაცარიელება. თავის სამწყოსს მხოლოდ იმისათვის ჩამოივლის, რომ ტყავი გააძროს ღ სისხლი გამოსწოვოს, ღ ამიტომაც მას მტაცებელი მგელის სახელი უფრო შეჰფერის, ვიდრე კეთილის მწყემსისა. თან წაიყვანს ხოლმე ამაღას, რომელიც შესდგება სამასი კაცისაგან და მეტისაგანაც. საწყალი მისი ქვეშევრდომი ხალხი ილუპება ამით: ვითარცა ქალაში გაშვებული პირუტყვი შესჯამს მთელ ბალახს, რაც იქ არის, და მერე სხვაგან გადავა საძოვრად, ისე ეს მხლებლებიც, რაკი შესჯამენ, რაც მოიძებნება ერთ ადგილას, გადავლენ მეორე ადგილას. ოდიშის აწინდელი პატრიარქი წინანდელთან შედარებით უკეთესია და ამიტომაც წმიდა კაცად მიაჩნიათ საერთოდ. მართლაც, თუ გარეგნობის კვალობაზე შევადგენთ მის შესახებ აზრს, უნდა ვთქვათ, რომ იგი ღეთის წინაშე კ დიდ გულმოდგინეობას იჩენს ლოცვაში და კაცთა მიმართაც ძლიერ მოწყალეა. ყოველ ღამე უსათუოდ დგება მეტად გძელ ლოცვაზე. ყველაზე პირველად ტანს იგი იცვამს და პირველადვე იგი შედის ეკლესიაში, სადაც ატარებს უმეტეს ნაწილს ღამისას და დღისასაც. რაც შეეხება მოყვანისადმი მოწყალეობას, იგი ისეთ გულკეთილობას იჩენს, რომ არ მოიძებნება არც ერთი ღარიბი და არც ერთი უბედური, რომ იგი

იცნობდეს და თავის მოწყალების კალთა არ გადააფაროს. თუ ვინმე ღარიბმა გაიარა, როცა იგი პურის ჭამად ზის, მაშინვე დაუძახებს, თავისთან დააჯდენს და უმეტეს ნაწილს თავის საქმელისას უთავაზებს. თუ გაიგონა, რომ სადმე საწყალი ავადმყოფი არის, მეტად გაქირვებულიო, სხვა-და-სხვა შემწეობას თავის ხარჯით მიაწოდებს. გარდა ამისა იმდენად ერთგულია იერუსალიმის წმიდა ადგილებისა, რომ სამჯერაც იყო მათ სანახავად და ყოველჯერ დიდი შეწირულობა წაუღია. მაგრამ ცუდი ის არის, რომ შეცდომით ფიქრობს, წმიდა ქალაქის ნახვა სამოთხის კარებს გამიღებსო, და რადგან იქ სამჯერ ვყოფილვარ, ცხონება არ ამცილდებაო. ნამდვილად კი ყველასათვის, ვისაც თვალი ღიააქვს, ცხადია, რომ ეს მგზავრობა ჯოჯოხეთში უფრო მიიყვანს, რადგან ამ წმიდა ადგილებისათვის ფულის საშოვნელად მრავალ სიმონიას ჩადის და უსამართლოდ ათაღისუფლებს თავის ყბებს სასჯელისაგან და თავის კალთას აფარებს მრავალ ავაზაკობას იმ განზრახვით, რომ ფული იშოვოს ღვთის შესაწირავად. არასოდეს არაფის ეპისკოპოსად არ აკურთხებს, თუ გასამჯელოდ არ მიიღებს ხუთას-ექვსას მანეთს (seudi). ამდენსავე, ან მეტს, ფულს თხოულობს იმისათვის, რომ მიცვალებულს უწიროს. საშინელ ბევრ ფულს ართმევს აგრეთვე აღსარებისათვის, რომლის ფასს გადასწყვეტს ხოლმე იმის კვალობაზე, თუ, ერთის მხრით, რა ღირსებისაა აღსარების მოქმელი და მეორეს მხრით, რა ცოდვები ჩაუდენია მას. კერძოდ ერთი შემთხვევა მახსოვს, რომ პატრიარქმა ერთხელ აღსარება ათქმევინა ვეზირს, რომელმაც ამ აღსარებისათვის მისცა ოთხმოცი მანეთი (seudi). პატრიარქს ეცოტავა ეს ფული ასეთი დიდი-კაცისაგან, და როცა შემდეგ ამისა ვეზირი ძლიერ ავად გახდა კიდევ და მოიწვია პატრიარქი აღსარების სათქმელად, ამან აღარ დაუმალა და შეუთვალა, რომ ამას წინად ისე ცოტა მომეცი აღსარებისათვის, რომ შენ ჩემი ლოცვა-კურთხევის ღირსი არ ხარო, და ამიტომაც არ მოვალო. ვეზირი ამის გამო იძულებული გახდა მეტს დაჰირებოდა, ოღონდ კი მობრძანდი და აღსარება სათქმევინეო. გარდა ამისა პატრიარქი მეტად აწუხებს თავის სამწყსოსს სხვა-და-

სხვა აუტანელის ხარჯითა. ყოველნაირ ავაზაკობას გულგრილად უყურებს, ოღონდ კი ფული აიღოს ერუსალიმში გასაგზავნად. მართლაც, ყოველ სამ-ოთხ წელიწადში ერუსალიმში მიდის და მიაქვს მრავალი ოქრო, რომელიც ან ძალად წაურთმევია თავის ქვეშევრდომთათვის, ან მწიკელიანი სიმონიას ფასად აუღია.

ქათალიკოსს ექვემდებარებიან ეპისკოპოსები. ამ ჟამად ოდიშში ექვსი ეპისკოპოსია, რადგან დანარჩენი ექვსი კათედრა გადაკეთებულია მონასტრად. დარჩენილია შემდეგი საეპისკოპოსო ეკლესიები: პირველია დანდრა (Dándra), რომელიც მდებარეობს მდ. კოდორზე (Corace), აფხაზეთის საზღვარზე და აშენებულია ღვთის-მშობლის სახელობაზე და მის ეპისკოპოსს ჰქვია დრანდელი. მეორეა მოჭკიხე, რომელიც მდებარეობს ფართო ვაკეზე ორ მდინარეს შუა; ეს ორი მდინარე მერე ერთად შეიყრებიან და მათ შორის მდებარე ადგილი წარმოადგენს ნახევარ კუნძულს. ეს ეკლესია აშენებულია აგრეთვე ღვთის-მშობლის სახელობაზე და ეპისკოპოსს ჰქვია მოქვეელი. მესამე არის ბედას, რომელიც აშენებულია გორაკზე, აგრეთვე ღვთის-მშობლის სახელობაზე; მის ეპისკოპოსი იწოდება ბედიელად. მეოთხე არის ცაიშის; აგრე იწოდება იმ მთის გამო, რომელზედაც იგი მდებარეობს და რომლის კალთებზე მდინარე ჩამოურბის. ეს ეკლესიაც ღვთის-მშობლის სახელობაზეა აშენებული. მისი ეპისკოპოსი იწოდება ცაიშელად. მეხუთეა წალენჯიხის, აგრეთვე გორაკზე მდებარე. მისი ეკლესია ფერისცვალების სახელობაზეა აშენებული, აქ ჰმარხავენ მთავრებს. მის ეპისკოპოსს ჰქვია წალენჯიხელი. მეექვსეა მარტვილის (Scandidi), მალღობზე მდებარე და აშენებულია წმიდა მოწამეთა (à Santi Martiri) სახელობაზე. მისი ეპისკოპოსი იწოდება კყონდილად. დანარჩენი საეპისკოპოსო ეკლესიები, რომელთაც წინად ჰყვანდა თავისი ეპისკოპოსები, ეხლა გადაკეთებულნი არიან მონასტრებად: პირველია ქაჩას (Chiagxi) მონასტერი, მთაზე აშენებული, წმ. მიქელის სახელობაზე. მეორეა ჩიპურაის (Cippurias) მონასტერი, რომელიც აშენებუ-

ლია ვაკეზე, ენგურის ნაპირად. ეს მონასტერი ეხლა ჩვენების ხელშია. აქ არის ორი ეკლესია, ერთად შეერთებული, რომელთაგან ერთი ღვთის მშობლის სახელობაზეა და მეორე—წმ. გიორგისაზე. მესამეა ზოფას (Copsis) მონასტერი მარიამ ღვთის მშობლის სახელობაზე. აქ აჩვენებენ ღვთისმშობლის პერანგს, რომელსაც იქაურები დიდ პატივსა სცემენ. მეოთხეა ობსუგის (Obnugi) მონასტერი, რომლის ეკლესია წმ. გიორგის სახელობაზეა აშენებული. აქ ძველად მთავრების სამარხი იყო, რომელიც ეხლა კი წალენჯიხშია. მეხუთეა სეპასტოპოლის მონასტერი, რომელიც ეხლა წყალშია ჩანთქმული. მეექვსეა ანაკლას (d'Anarghia) მონასტერი, რომელსაც ძველად ერქვა ჰერაკლეა (Heraclea).

აი ეს ეპისკოპოსები და საეპისკოპოსონი არიან და იყენენ წინად ოდიში. ეპისკოპოსები შეძლებით, სიმდიდრით და ძალით სჯობნიან თვითეულ იქაურ დიდებულს, მაგრამ თავის სიმდიდრეს ბოროტად ხმარობენ და თავის ქვეყანაში ყველაზე უფრო ცუდად ატარებენ დროს. ამის მიზეზი ის არის, რომ, რადგან მათ არ აქვთ არც ღვთის შიში, არც სირცხვილი და არც ღვთისნიერი უფროსები ჰყავთ (ცნობილობენ მხოლოდ მთავარს), თავის სიმდიდრეს და ძლიერებას ანდომებენ ყოველნაირ სიბილწეს და ავაზაკობას. ისე არასოდეს არ სწირავენ, თუ წინ-და-წინ არ მიართვენ სასყიდელი, რომელსაც უზომოდ თხოულობენ. აგრეთვე სასყიდელს თხოულობენ კურთხევისათვის და მათი მწიკვლიანი ხელები არ აკურთხებენ არც მღვდელს და არც დიაკვანს, თუ დიდი საფასური არ მიიღეს კურთხევისათვის. ისე შეჩვეული არიან ხორციელ ბიწიერებას, რომ სრულებითაც არა რცხვენიათ იმისი, რომ სახლში რამდენიმე ცოლი ჰყავთ. მაშინ, როცა ერის კაცებს აღკრძალული აქვთ იყოლიონ ერთი ცოლის მეტი, ეპისკოპოსის ღირსებას ის უპირატესობა აქვს, რომ შეუძლიათ აშკარად იყოლიონ სამი თუ ოთხი ცოლი. ერთის მათგანის ავაზაკობა იქამდე მივიდა, რომ ერთხელ ერთს თავის აზნაურს ცოლი წაართვა და რადგან ის უბედური ეწინააღმდეგებოდა, რაღაც დანა-

შაულობა დააბრალა და დაატუსაღა; მერე გურიაში გაგზავნა და ოსმალებს ტყვედ მიჰყიდა. ამრიგად ერთბაშად ცოლიც, ქონებაც და თავისუფლებაც წაართვა და პატიოსნებაც შეუბღალა მხოლოდ თავისი ბინძური ჟინის დასაკმაყოფილებლად. ქონების და ფულის მოყვარული იმდენად არიან, რომ არ მოიპოვება ისეთი სისაძაგლე, რომელიც მათი შეძენისათვის არ ჩაიღინონ. თუ კი შეიტყეს, რომ რომელსამე მათ ქვეშევრდომს ფული აქვსო შენახული, მაშინვე რამე დანაშაულობას გამოუგონებენ, რათა ფული წაართვან. ერთხელ, დიდმარხვაში დაბინაფებული ვიყავი ერთ ეპისკოპოსთან, რომელიც ფრიად თავაზიანად და კარგად მეპყრობოდა. შუა დიდმარხვა იქნებოდა, რომ ერთ დილას, გათენებისას, როცა ეპისკოპოსს ეკკლესიაში იმყოფებოდა, გაისმა საშინელი ყვირილი რამდენისამე კაცისა და ხმაურობა ბორკილებისა. მე დავუძახე მოსამსახურეს, რომელიც მე მომიჩინეს, და ვკითხე, რა ამბავია მეტქი. იმან ყოველივე ამბავი იცოდა თურმე და საიღუმლოდ მითხრა, რომ ეპისკოპოსმა ეს და ეს მღვდელი დაატუსაღებინა და ბორკილებში ჩაასმევინა მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ იმ მღვდელს ფული ჰქონია შენახულიო და რადგან ეპისკოპოსი უსათუოდ მისგან ფული უნდაო, არას გზით არ განათავისუფლებს, თუ მღვდელი ქრთამს არ მისცემსო. არ გასულა ორი საათი, რომ მღვდელმა გამომიგზავნა თავისი მეგობარი, რომელმაც მიაბო მისი უბედურება და მთხოვა, რომ შემთხვევის დროს ეპისკოპოსის წინაშე ორიოდ კეთილი სიტყვა შემეწია მისთვის. მე დავრწმუნდი, რომ მართლა ფრიად კეთილი საქმე იქნებოდა მისი გამოხსნა, რადგან მღვდელი სრულებით უდანაშაულო იყო და არაფერი ისეთი არ ჩაუდენია, რომ სასჯელის ღირსი ყოფილიყო. სადილის დროც დაუგა და ჩვეულებრივ ეპისკოპოსმა დამიძახა. როცა დამინახა, პირველი მისი სიტყვა ის იყო, რომ შემომჩვილა დაატუსაღებულ მღვდლის შესახებ: ღვთის იმას არაფერი არა სწამსო, რადგან ამ დიდმარხვაში, როცა ერის ვაცებიც ღამით ეკკლესიებში დადიანო, ეს ღვთის მოსამსახურედ არჩეული კი ეკკლესიაში ირ

დადის და მოსვენებულად ლოგინში სძინავსო. მერე დაუმატა, რომ ნუ ვაგვიკვირდება, თუ აგრე სასტიკად დავსაჯეო, რადგან ჩემი მოვალეობა არისო, რომ ღვთის-მსახურება რიგიანად სრულდებოდეს ეკკლესიებშიო. აბა რა ვთქვა სხვა ღვთისნიერს და გულმოდგინე მწყემსს! ხოლო მე უკვე კარგად ვიცოდი, საქმე რა იყო; ვიცოდი, რომ იმას ფულის მიღება ჰსურდა და კეთილმსახურებას სრულებითაც არ ზრუნავდა, მე ჯერ ქება შევასხი მის გულმოდგინებას და მერე მხურვალედ ვსთხოვე, რომ რადგან ასეთ გულმოდგინებას იჩინო ღვთის დიდებისათვის, მოწყალეობაც გამოიჩინეთ მეთქი და აპატიეთ მღვდელს, მით უფრო, რომ მღვდელი სინანულში ჩავარდა და ქვეყანაც გაიგებს, რამდენად სასარგებლო შეიქმნა მისთვის თქვენი სასჯელი მეთქი. ამას გარდა მღვდლის მხრით აღეუთქვი, რომ არასოდეს არ დააკლდება წირვა-ლოცვას, ყოველ ღამე ადგება და ეკკლესიაში ივლის მეთქი. მაგრამ ჩემმა სიტყვებმა ვერ იმოქმედა ეპისკოპოსზე, რომელსაც ფული უნდოდა და სრულებითაც ის არ აწუხებდა, რომ მღვდელი ღვთის კეთილ-მსახური არ იყო. ამიტომაც ეპისკოპოსმა ჩემი სიტყვიერი თხოვნა სიტყვიერადვე დააკმაყოფილა, და მღვდელი კი მანამდი იყო დაბორკილი, სანამდი ქრთაში არ გაუგზავნა ეპისკოპოსს. როგორც კი მღვდელმა ფული გამოიმეტა, მაშინვე ღირსებაც დაუბრუნეს და საქვეყნოდ აღიარეს იგი კურთხეულად და ღვთისნიერად.

სხვა რაღა ვთქვა მათი ბოროტების შესახებ? როცა მოკვდება ხოლმე რომელიმე მათი ქვეშევრდომთაგანი და მემკვიდრედ მცირე-წლოვანი შვილები დარჩება, ეპისკოპოსი უმოწყალოდ და საკვირველის სისასტიკით ყველა ყმაწვილებს ან ვაჟყიდის ოსმალებზე და ან დაიტოვებს სამუდამოდ მონად თავის სახლში, და მიათვისებს. მიცვალებულის ქონებას, მდიდრულ უნაგირებს ოქრო-ვეცხლისას, მშვენიერს კარვებს, საუკეთესო ნობებს, ძვირფას იარაღს და წმინდა ქსოვილებს; ყოველივე ესე სისხლია ღარიბებისა. მთავარი თუმცა ზოგჯერ დიდ-ბოროტებისათვის სასჯელს უნიშნავს; მაგრამ ბევრჯერ ყურა-

დღებას არ აქცევს და ელოდება, რომ ეპისკოპოსმა ბევრი სიმდიდრე შეიძინოს, რადგან ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ ეს სიმდიდრე მას დარჩება.

ამდენი ავაზაკობის ჩამდენნი კიდევ ჰფიქრობენ, რომ კეთილის მწყემსის მოვალეობას სრულიად ვასრულებთო და ჩვენ სიწმიდით ვერ შეგვედრებიან სხვა ერთა მღვდელ-მთავრებო, რადგან ჩვენ ფრიად სასტიკად ვინახავთ მარხვასაო. მართლაც, ისე გულ-მოდგინედ ინახავენ მარხვას, რომ რაც უნდა ავადმყოფი იყვნენ, სიკვდილს არჩევენ და მარხვას არ სჯამენ. ამით ისე იწონებენ თავს, რომ ლათინთა მღვდელ-მთავრებს და ბერებს, რომელნიც მარხვას სჯამენ, ზიზღით უყურებენ. თქვენო, გვეუბნებიან ჩვენ ისინი, ღირსი არ ხართ ღვთის-მსახურის სახელისა, რადგან ღვთის მსახური მხოლოდ მარხვის შენახვით იცნობებაო. ამაში ამდენად დარწმუნებულნი არიან, რომ არ უნდათ დაიჯერონ, რომ ჩვენმა მაცხოვარმა იესო ქრისტემ პასექის დღეს პასექის კრავი სჯამა. ამიტომაც, როცა წმიდა სერობას ხატავენ, მათის შეცდომის დასაფარად, ყოველთვის ტაბლაზე ხატავენ თევზს, ზეთის ხაღს, ბოლოკს და სხვა ამისთანებს, და ბატკანს არასოდეს. ხორცს რომ სთმობენ, მაგიერში ისე ბევრ ღვინოს სვამენ, ისე იბერებიან ღვინით, რომ გონება მუდამ დაბნეული აქვთ. ვითარცა სრულიად უსაქმო კაცები, ფიქრობენ მხოლოდ მხიარულებაზე, სუფრას თათქმის არ შორდებიან და უმეტეს ნაწილს თავის სიცოცხლისას სუფრაზე ატარებენ. რომ მეტი დრო გავიდეს სუფრაზე, გამართავენ ხოლმე სხვა-და-სხვა მხიარულებას, თამაშობას, დროს გატარებას: ხან სჯამენ, ხან სვამენ, ხან მღერიან, ხან ცეკვავენ, ხან ხტუნავენ და ყოველივე ღვინით თავდება ხოლმე. ერთხელ მე მივედი ერთ ჩემ მეგობარ ეპისკოპოსთან, რომელიც თუმცა ხნიერი იყო, მაგრამ დარბაისლობა აკლდა. სერობის ლოცვის დრო იყო, მაგრამ ეპისკოპოსი იჯდა სუფრაზე და მასთან ერთად ბევრი წვეული. ასე გაეტარებინათ სუფრაზე ხუთი საათი, ბევრი უსვამთ და ეპისკოპოსი და ყველა სტუმრები ღვინით გამხიარულებულნი

იყვნენ. როცა ეპისკოპოსს ჩემი მისვლის ამბავი მოახსენეს, უცრად წამოხტა სუფრიდან და დიდად გახარებული შემომეგება. დამაჯდინა მის გვერდით და ბრძანა მისი ჯოგიდან საუკეთესო ხბო მოეყვანათ. ხბო რომ მოიყვანეს, ცოცხალი მიაბმევინა ხეზე და ჩემდა საამოვნებისათვის და პატივის საცემლად მოისურვა თავის ხელით მოეკლა. ამისათვის მოატანინა თოფი, ესროლა ხბოს და მოჰკლა. ამით თვითონაც ისიამოვნა და მთელმა შეკრებილებამაც ტაში დაუკრა. ხბო მაშინვე გაატყავეს და წაიღეს სამზარეულოში. საჩქაროდ შეწვეს, მოამზადეს და მოიტანეს სუფრაზე და თან მოაყოლეს დიდი ქვებით ღომი, ბევრი ღვინო და სხვა საჭმელები. რომ ნახეს ახლად მომზადებული საჭმელი, ხელმეორედ შეუდგნენ პურის ქამას, თუმცა დასრულებული ჰქონდათ. ეპისკოპოსი მეტად მზიარული იყო, დიდის სიძარდით წამოხტა თავის ადგილიდან და მოისურვა თავის ხელით დაერიგებინა ღომი, რაც უკანასკნელი მზარეულის საქმეა ხოლმე. ამისათვის აიღო ხელში ჩოგანი, რომლითაც ღომს არიგებენ, მარდად და სწრაფად ყველას ჩამოურბინა და ჩამოურჩია ღომი.

ზოგჯერ სუფრის გასამზიარებლად, მოატანებენ ღვინით სავსე სურას და დადგამენ შუა ადგილას იმ განზრახვით, რომ თვითთულმა სცადოს თავისი სიძარდე და ორივე ფეხით გაჩერდეს სურის გვერდებზე ისე, რომ სურას ყელი ფეხების შუა დარჩეს და სურა არ წააქციოს და არც ღვინო დააქციოს. ამ შესანიშნავის სიძარდის გამოჩენა მრავალნი სცდიან. მათ შორის ფრიად ხნიერი კაცებიც არიან. ხშირად ამ ვარჯიშობაში პირველობა რჩება თვით ეპისკოპოსს. ხტომის წინ თვითთული მოვარჯიშე გაიძრობს ფეხსაცმელს, ცოტანი იმარჯვებენ ხოლმე ამ ვარჯიშობაში, რადგან ვერ ახერხებენ ორივე ფეხით ერთს და იმავე დროს შესდგნენ სურას გვერდებზე და ამიტომ ერთი მხრით რომ შესდგამს ფეხს, სურაც წაიქცევა და თვითონ მოვარჯიშეც, რომელიც დაეცემა იატაკზე და გაისვრება მტვერში. ამასთანავე მაყურებლები დააყრიან სიცილს და კიჟინას. სამაგიეროდ გამარჯვებულს ყველანი ქებას უძღვნიან და გარდა

ამისა საჩუქრად ღვინოს დაალევინებენ მაშინვე. თუ ამან კიდევ ის სიმარდე გამოიჩინა, რომ სურაზე მდგომმა თასით მორთმეული ღვინოც დალია, მისი სახელი თითქმის უკვდავი შეიქმნება.

ზოგჯერ კიდევ დარბაზის შუა იატაკზე დასდგამენ ღვინით სავსე ვეცხლის თასს. ვინც სავარჯიშოდ მივა, ხელებს ზურგს უკან შეუკრავენ და ასე ხელშეკრულმა უნდა დაიჩოქოს და კბილებით ასწიოს თასი, თვითონ ფეხზე უნდა წამოდგეს და მერე ისე გამოსცალოს თასი, რომ ერთი წვეთი ღვინოც არ დააქციოს და შემდეგ ამისა ხელმოუკიდებლად ისევ იმ ადგილას უნდა დადგას თასი, საიდანაც აიღო.

აი სულიერი დროს გატარება ამ უბედური ეპისკოპოსებისა. ამნაირ დროს გატარებაში სჭარბობენ ეპისკოპოსები სხვა აქაურ დიდებულებს იმის გამო, რომ ერთის მხრით, უფრო მდიდრები არიან და მეორეს მხრით, ბევრი და მძიმე ფიქრი არ აწუხებთ.

მათი ეკკლესიები არიან კარგად მოწყობილი და შემკული მშვენიერი ოქროს და ვეცხლის ხატებით. ამის მიზეზი მათი ღვთის სიყვარული როდია, არამედ სურვილი, რომ ამით თავიდან აიცილონ ღვთის რისხვა და რამე კეთილი ქმნან იმ ბოროტების მაგიერ, რომელსაც მუდამ დღე ჩადიან. მართლა, მათ შორის ის შემცდარი რწმუნება არის გავრცელებული, რომ კაცს ყოველივე ცოდვა ებატიება, თუ ეკკლესიას რასმე შესწირავსო. ამიტომაც, თუ ვინმემ რამე დანაშაულობა ჩაიდინა და სინიღისი აწუხებს, აღსარებას როდი სთვლის საუკეთესო საშუალებად სინიღისის გაწმენდისა და ცოდვის მონანებისათვის, არამედ დარწმუნებულია, რომ ეკკლესიას თუ ოქროს ან ძვირფას ქვებს შეესწირავ, ყოველივე ცოდვა სრულებით მებატიებაო.

ელსარების საიდუმლოებას, როგორც ეპისკოპოსები, ისე მღვდლებიც იმდენად დაშორებულნი არიან, რომ ბევრ მათგანს მთელ თავის სიცოცხლეშიც სრულიადაც არ უთქმევინებია. ამის მიზეზია ერთის მხრით სისასტიკე ბერძენთა სჯულისა, რო-

მელიც ყოველი ცოდვისთვის საშინელ სასჯელს უნიშნავს, და მეორეს მხრით ისა, რომ ხალხი ცდილობს თავიდან აიცილოს აღსარების აუტანელი ხარჯი.

დარწმუნებულნი არიან, რომ ცოდვების ახსნაში აღსარების მაგიერობას იზამს არამცთუ ბოროტი საქმის მაგიერ კეთილის ჩადენაო (როგორც ზემოდ ვთქვით), არამედ საკმაო არისო ცოტა ოდენი საკმეველი რომ ცეცხლზე დაიწვასო. მართლაც, როცა ვისმე სინიღისი აწუხებს რამე დანაშაულობის ჩადენის გამო, აიღებს ერთ მარცვალ საკმეველს, თავზე შემოივლებს და ცეცხლში ჩააგდებს დასაწვავად. დარწმუნებულნი არიან, რომ ამით ღმერთი დამშვიდდება და ყოველსავე დანაშაულობას, რაც უნდა დიდი იყოს იგი, მოგვიტევენსო. ამიტომაც იგინი დიდად აფასებენ საკმეველსა და არაფერი საჩუქარი ისე არ გაუზარდებათ, როგორც რამდენიმე მარცვალ საკმეველი. ვინც უფრო ღვთის მოშიშია, იგი ყოველთვის ქისით თან ატარებს ცოტაოდენ საკმეველს, რათა საჭიროებისამებრ, მზად ჰქონდეს ეს ცოდვის წინააღმდეგი წამალი.

ეპისკოპოსების შემდეგ არიან სამღვდელი პირნი, რომელთაც ბერძნები უწოდებენ ილუმენებს და საქეგრესოში კი წინამძღვრებს. წინამძღვრები ეპისკოპოსების კვალს მისდევენ. ესენიც დიდად მდიდრები არიან და იმათზეც იგი თითქმის, რაც ზემოდ ვთქვით ეპისკოპოსების შესახებ.

წინამძღვრის შემდეგ მღვდლები არიან, რომელთაც მეგრელები ეძახიან ზაჰებს. რა უნდა იყოს მათი ცოდნა, სიკეთე და სიმშვიდე, ადვილი გამოსაცნობია, თუ წარმოვიდგინოთ ეპისკოპოსების ცოდნას, სიკეთეს და სიმშვიდეს. ზოგჯერ მე მოვინდომე გამომეცადა მათი სწავლა და მიჩვენებია მათთვის მხოლოდ ქართული ანბანი (რადგან ქართულს ხმარობენ წირვალოცვაში) და ზოგს მათგანს პირველი ასოებიც არ სცოდნია. ამიტომაც არ არის საკვირველი, თუ მათის უცოდინარობის გამო იქ სრულებით დავიწყებულია ნათლობის წესი. ამაში ყველა დარწმუნდება იმ წესის დაკვირვებით, რომელსაც ასრულებენ ბავშვების მონათვლის დროს. ეს წესი შემდეგია. ჯერ

ერთი, რომ არასოდეს არ მონათვლენ ყმაწვილს, ვიდრე სამი ან ოთხი წლისა არ შესრულდება. როცა ბავშვი სამი-ოთხი წლის შეიქმნება, მისი დედ-მამა მოემზადებიან დიდ-წვეულები-სათვის და მოიწვევენ მრავალ ნათესავეს და მეგობრებს. როცა ხალხი შეიკრიბება, სუფრაზე დაჯდომამდე ბავშვს წაიყვანენ მარანში, სადაც უნდა შესრულდეს მღვდელთ-მოქმედება, ნათლიას და ყველა წვეულთა თანადასწრებით. აქ ჰაზა, საეკლესიო ტანისამოსით შემოსილი აკურთხებს ერთ დიდ კასრში წყალს, ბერძენთა კონდაკისამებრ, რომელსაც ისინი საზოგადოდ მისდევენ. მერე საჩქაროდ წაიკითხავს ყოველსავე, რაც ამ კონდაკში სწერია ნათლობის შესახებ. სხვა წესებს, რომელიც ნამდვილი კონდაკებში დაწესებულია, მღვდელი არ ასრულებს, მაგალითად, არც სულის ჩაბერვას, არც ეშმაკის წყევლას და არც წყალში ჩაყვანას. ერთის სიტყვით მღვდელი კონდაკის წაკითხვის მეტს არას დაეძებს. შეასრულებს ამას თუ არა, გაიხდის მაშინვე სამოსელს და წავა. მერე ნათლია აიღებს ჩხირს, ამოავლებს მირონში და წააცხებს ყმაწვილს, რომელსაც იქ მღვდომნი უკვე მღვდელისაგან ნაკურთხს წყალში დაბანენ. აი ასეთია მათი ნათლობა, ეს დასაბამი და კარი ყველა დანარჩენი საიდუმლოებისა.

თუ როგორ ესმისთ ამ მღვდლებს მღვდელთ-მოქმედება, ამის შესახებ მე მათგანვე გავიგე შემდეგი სამწუხარო ამბავი. ერთი ბავშვი გამხდარიყო ძლიერ ავად და როცა კვდებოდა, დედამ დაიბარა ერთი ჰაზა და სთხოვა, ყმაწვილი მოპინათლიეო. გულოუბრყვილმა მღვდელმა, რაკი ნახა, რომ ბავშვი კვდება, ბოდში მოიხადა და უთხრა დედას, მომაკვდავის მონათვლა არ ვარგაო, რადგან ნათლობა ღვინით და ნადიმით უნდა გადაიხადოს კაცმაო და არა ტირილით და მგლოვიარობითაო. ამას ის უნდა დაუშმატოთ, რომ, რადგან ბავშვი მალე უნდა მომკვდარიყო, მღვდელს არ უნდოდა დაეხარჯა მირონი, რომელიც მას ისე ვაი-ვაგლობით ნაშოვნნი ჰქონდა. ბავშვი მალე გარდაიცვალა. დედა რომ მწუხარებასა და სასოწარკვეთილებაში იყო ჩავარდნილი, მისდა სანახავედ და სანუგეშებლად

მოვიდა მეორე მღვდელი. ეს მეორე მღვდელი თუმცა სწავლით თანასწორი იყო პირველისა, მაგრამ როგორც კი გაიგო, რომ ბავშვი მოუნათლავი გარდაიცვალაო და დედაც ამას სჩივისო, — სრულებით სხვა აზრი გამოსთქვა, ვიდრე პირველმა მღვდელმა, და იმის შეცდომის გასასწორებლად შეიმოსა მაშინვე და დიდის ამბით მონათლა მიცვალებული ყმაწვილი. აი მათის სწავლის შესაფერი საქმენი!

რალა ვთქვა იმ დიდ — მშვენიერების შესახებ, რომლითაც ეს მოდგმა მღვდლებისა სწირავს! მაშინ, როდესაც ჩვენ ეს მშვენიერი მუხლი საღმრთო წერილისა: „შესაბამი ადგილი ჰქონდეს სამოსელსა შენსა, საკურთხევლის მსახურო“ გვავალებს, რათა დიდებულად ვწირავდეთ, იმათი ტიბიკონი, როგორც სჩანს, სულ წინააღმდეგ აწესებს, და ამიტომაც იგინი არც ნაკურთხი ადგილისა და არც შესაფერი სამღვდლო ტანისამოსის შესახებ არ ზრუნავენ და არც საკურთხევლს დაეძებენ. მართლაც, რაც შეეხება ადგილს, მათთვის სულ ერთია, სწირავენ ეკლესიაში, თუ გარედ: ხშირად, როცა მღვდელს ეკლესია დაკეტილი დახვდება, გარედაც სწირავს, ოღონდ არ დაჰკარგოს სადილი, რომელიც ერთად ერთი მისი სასყიდელია. ხოლო საკურთხევლის მაგიერ ხმარობენ კარის ზღრუბლს, რომელიც ყველასაგან ფეხით დათელილია ხოლმე. აქ ტიტველ მიწაზე დადგამენ ბარძიმის მაგიერ ხის კათხას, რომელსაც გადააფარებენ სახლში ნახმარ ხელსახოცს. ეს ხელსახოცი უწევთ მათ ერთ და იმავე დროს ბარძიმის საწმენდის და დაფარვის მაგიერობას. იქვე ჯამით დადგამენ მოზდილ პურს და ღვინით საესე გოგრას. თავის დროზე ამ ღვინით გაავსებენ კათხას, სჭამენ პურსა და სვამენ ღვინოს. ამ ნაირად ეს უბედურები ცდილობენ, რომ სხეული მაინც დააკმაყოფილონ კარგი საუზმით, რადგან სულს ვერ აკმაყოფილებს ამნაირი წირვა.

ასე მოწყობილს საკურთხევლს შეეფერება მათი სიმოსელი. შეუძლებელია კაცმა აღწეროს, თუ რა სხვა-და-სხვაობას წარმოადგენს ამ ღირსეულ ზეზათა სამოსელი წირვის დროს. საუცხოვო სანახავა, როცა ბერძენთა რჯულისამებრ მთელი

კრებული შეუდგება წირვას: ზოგს წამოხურული აქვს ძველი შალი, რომელიც მას სანახევროდ უფარავს ზურგს; ზოგს, ვინც უფრო საპატიო არის, უფრო გრძელი შალი აქვს და ზოგს კი, ვინც უფრო ღარიბია, მხრებს მისი საკუთარი ცხვირსახოცი უფარავს. რამდენად აკლიათ გულ-მოადგინება ღვთის მსახურებისადმი და რამდენად მოურიდებელი არიან ამ დროს, იქიდან სჩანს, რომ თუ რამე საქმე შეხვდა ამ დროს, იმის განხილვას და ვაკეთებას გვერდს არ აუხევენ. მაგალითად, ერთ მღვდელზე ამბობენ, რომ ერთხელ წირვის დროს გაიგონა ჩურჩულო, რომ ოსმალოს გემი მოსულაო (რასაც დიდი სიამოვნებით ელოდებიან მეგრელები). მღვდელმა მოჰკრა ყური თუ არა ამ ამბავს, მაშინვე მიუბრუნდება იქ მყოფთ და ჰკითხა, თუ მართალია ეს ამბავიო. როცა პასუხი მიიღო, ნამდვილიაო,—მთელ წირვის განმავლობაში იქ მყოფი ხალხისაგან ყოველსავე გარემოებას ტყობილობდა: იტყოდა ზეპირად (რადგან უცოდინარობის გამო კითხვა არ შეეძლო) წირვის რამდენსამე ადგილს და მიუბრუნდებოდა ხალხს და ჰკითხავდა, როგორ ფასობს გემზე ქსოვილიო. მიიღებდა თუ არა პასუხს, წირვას განაგრძობდა. მერე გაახსენდებოდა ცვილის ფასი და იკითხავდა. როცა პასუხს მიიღებდა, კიდევ განაგრძობდა წირვას. შემდეგ კიდევ მოაგონდებოდა რამე კითხვა გემის შესახებ და კიდევ იკითხავდა. თითქმის ამ კითხვა-პასუხში გაატარა დრო წირვის დასრულებამდე.

შეტად საძაგელი სანახავია, როცა წირვის დროს მღვდლები სჭამენ იმ პურსა და სვამენ იმ ღვინოს, რომელიც ზემოდ მოვიხსენიეთ,—თითქოს ღუქანში იყვნენო და არა ეკკლესიაში. ამ მღვდლებს ყველას გრძელი წვერ-ულვაში აქვთ. როცა ბარძივით ღვინოს დალევენ, მაჯი გრძელი ულვაშებიც კარგად დასველდება და მერე ხელით შეიმშრალევენ. პურს რომ სჭამენ, დიდ-დიდ ლუკმებს ჰყლაპავენ და თავს არ შეიწყუბებენ, რომ პურის ნატყებები აკრიფონ. მერე, დაასრულებენ თუ არა წირვას, მიდიან სადილის საჭმელად და გზაზე იკინიან და ხუმრობენ სხვებთან ერთად.

ამიტომაც საფუძვლიანად უნდა ჩაითვალოს ჩემი საყვედური, რომელიც მე ხშირად განმიცხადებია მათთვის, სახელდობრ ისა, რომ მათ ნათლობა დავიწყებიათ. რადგან ნათლობა კარიჯ ყველა სხვა საიდუმლოებისა და თუ ნათლობა დავიწყებიათ, ყველა დანარჩენი საიდუმლოებაც დავიწყებული უნდა ჰქონდეთ. თვით მღვდლები არ არიან კანონიერად ნაკურთხი და არც მღვდელთ-მოქმედება ეკუთვნის მათ. ამისთანა მღვდლეების ხელში რა პატივი უნდა ჰქოდეს წმინდა ნაწილებს.

წირვისათვის ჩვეულებრივი სასყიდელი არის კარგი საღილი, რომელსაც დაუმატებენ ხოლმე ერთ ტიკჰორა ღვინოს და ერთ კალათ ღომს. ხოლო მღვდლებს გამოსარჩენი წირვისაგან კი არა, სხვა რამეებისაგან უფრო აქეთ. ამ სახსართა შორის პირველი ადგილი უჭირავს მსხვერპლის შეწირვას იმ სახით, როგორც ებრაელებმა იცოდნენ. მღვდლებს ხალხი დაუჯერებია, რომ ყოველმა კაცმა თავის სიმრთელის დასაცველად ხშირად უნდა შესწიროს ღმერთს მსხვერპლი, რომლის გამო მას ბევრი დაეხარჯება და მღვდელიც ცოტაოდენს გამოარჩება. ამიტომაც არ არის სამეგრელოში ისეთი ღარიბი ოჯახი, სადაც მღვდელი ხშირად არ დადიოდეს მსხვერპლის შესაწირავად. მსხვერპლად ჩვეულებრივ სწირავენ ხარებს, ძროხებს, ხბოებს, ცხვრებს, ბატკნებს და ციკნებს. მსხვერპლის შეწირვა ასე მოხდება ხოლმე: დილა ადრინად მოიყვანენ შესაწირავ პირუტყვს იმ კაცის წინაშე, რომლისაგანაც დანიშნულია შესაწირავი. იმ პირუტყვის თავზე პაპა იტყვის რამდენსამე ლოცვას, რომელშიაც მოხსენებულია მრავალი მსხვერპლის შეწირვა ძველის აღთქმის ისტორიიდან: აბელისა, აბრამისა, სოლომონისა და სხვებისა. შემდეგ ამისა პაპა იმ სანთელით, რომელიც ანთებული უჭირავს ხელში, პირუტყვს შეურუჯავს ზურგზე ხუთ ადგილას ბანალს ჯვარედინად. მერე ამ პირუტყვს სამჯერ შემოატარებენ შემომწირველის გარეშე, და ყველა იქ მყოფი უსურვებს ამ კაცს სიმრთელეს, ღღერძელობას და ბედნიერ სიცოცხლეს. ამის შემდეგ პირუტყვს წაიყვანენ სამზარეულოში, სადაც მზარეული მას

დაჰკლავს და უბრალო წყალში მოხარშავს. ამასობაში პაპაც წირვას შეუდგება და წირვის დასრულებისთანავე შესაწირავი ხორციც მოიხარშება. ამ ხორცს ერთიანად მიიტანენ იქ, სადაც პური უნდა სჭამონ და სადაც შეიკრიბებიან პაპა და ყველა დაპატიებულნი. მაშინ მასპინძელი მიართმევს ყველას თითო პაწაწინა სანთელს და თითო მარცვალ საკმეველს. თვითეული თავის სანთელს აანთებს და პაპა შესაწირავ ხორცის წინაშე კიდევ იტყვის რამდენსამე ლოცვას, ამ დროს ყველანი ფეხზე დგანან, გარდა მასპინძლისა, რომელიც დაჩოქილია შესაწირავის წინაშე. მღვდელი რომ დაასრულებს ლოცვას, თვითეული მიუახლოვდება მასპინძელს, თავზე შემოავლებს ანთებულ სანთელს და საკმეველის მარცვალს, ღმერთსა სთხოვს მის ბედნიერებას, სიმრთელეს და ღღეგრძელობას და სანთელ-საკმეველს ჩააგდებენ მაყალში, რომელიც ამისათვის იქვეა დამზადებული. შემდეგ ამისა ყველანი მხიარულად დასხდებიან სუფრაზე და შეუდგებიან პურის ჭამას, პაპას ცალკე სუფრაზე დააჯდენენ მარტოკა. სხვები მეორე სუფრაზე დასხდებიან რიგ-რიგად. პაპას არჩევია მთელი მკერდი, მთელი ზურგი, ჭაჭები, გულ-ღვიძლი და ელენთა. მასვე ნება აქვს, რაც მორჩება, სახლში წაიღოს. სხვებს შესაწირავის შესახებ ამის ნება არ აქვთ. პაპასვე ეკუთვნის შესაწირავის თავი, მოუხარშავი ფეხები და მთელი ტყავი. ხოლო ესენი როდი ჩაეთვლება მას იმ ფასში, რომელიც ერგება წირვისათვის.

შესაწირავს გარდა დიდი შემოსავალი აქვთ მღვდლებს. მომავალი საქმის გამოცნობიდან. იქაურები არავითარ საქმეს არ დაიწყებენ, სანამ არ დაუძახებენ მღვდელს, რომელიც არჩევს და გამოუცხადებს მათ, კარგი ბოლო ექნება მათ საქმეს, თუ ცუდი. ავადყოფების მგზავრობისა, სასამართლოში საქმის გარჩევისა, ქორწინებისა და ყოველთავე მომავალი საქმის შესახებ მღვდელმა უნდა უწინასწარმეტყველოს მათ. გარდა ამისა ვისმე რომ რაიმე უბედურება შეემთხვევა, მღვდელმა უნდა ახსნას, თუ ღმერთმა რა მიზეზით მოუვლინა ეს უბედურება. მეგრელები დარწმუნებულნი არიან, რომ უფროსერთი უბედურება, გან-

საკუთრებით ავადმყოფობა, არის შედეგი მათის ცოდვებისა, რომლის გამო განრისხებულ ღმერთს ან რომელსამე წმიდანს ჰსურს მათი სიკვდილი ან სრულიად დაღუბვა. ამიტომაც ყოველი ავადმყოფობისა და უბედურობის დროს მღვდელმა უნდა აუხსნას მათ, თუ რა ცოდვა ჩაუდენიათ და რა საშუალებით უნდა აიცილონ თავიდან ღვთის რისხვა. ამის გამოსაცნობად მღვდელს ორი საშუალება აქვს: ერთია წიგნაკი და მეორე—ორი ვეცხლის ეჭვანი, რომელთაც ერთი მხარე ჩაქრილი აქვს ჯვარედინად. მღვდელი რომ მოვა, მიუახლოვდება ავადმყოფის ღოგინს, წიგნაკს შემოავლებს თავზე და თან იტყვის რაღაცა ლოცვებს. მერე დაჯდება, სულის შებერვით საჩქაროდ გადაფურცლავს წიგნაკს და დიდის გაკვირვებით დაადებს თითს ერთს რომელსამე სტრიქონს, გაჩერდება და იტყვის, აქ არის ჩვენი საქმეო. მერე დიდად დაფიქრებული გულმოდგინედ დასცქერის ავადმყოფს, ამ დროს ავადმყოფი და მისი ახლობლები დიდის გულრისფანცქალით ელოდებიან მის განაჩენს და შესცქერიან მისი სახის გამომეტყველებას. მღვდელმა თუ შეინიშნა ავადმყოფს, რომ მისი მორჩენა აღარ შეიძლებაო, იტყვის, რომ ჩემს წიგნაკში ამოვიკითხეო, რომ შენ დიდი ცოდვა ჩაგიდენიაო და ამისათვის ფრიად განრისხებულა ეს და ეს წმიდანი, რომელსაც გადაუწყვეტია შენი მოკვლაო; ხოლო ნუ შეგეშინდებაო, რადგან წმინდას უნდა მიიღოს ან ძროხა, ან ხბო და ან ცხვარიო და თუ შესწირავ ერთ ამათგანს კეთილის გულით, იქნება გადაჩე სიკვდილისაო. ამ განაჩენს ისე მტკიცედ ერწმუნებიან, თითქოს ზეციდან მოვლენილი იყოსო: მოიყვანენ მაშინვე რომელსამე პირუტყვს ავადმყოფის წინაშე და სამჯერ შემოატარებენ მისი ღოგინის გარშემო. ამ დროს დამსწრენი ხმამაღლა სთხოვენ წმიდანს, რათა შეიბრალოს ავადმყოფი და არ მოჰკლას იგი; მიიღოს მსხვერპლი, რომელსაც იგი უძღვნის თვის ცოდვათა მოსანანებლად.

აგრევე მოქმედობენ, როცა ვეცხლის ეჭვებით არჩევენ ამ ეჭვებს კამათლებსავით ისვრიან კარგად გაქიმულ ქსოვილზე

და თუ გაჩერების დროს ეყენებს ჯვარის სახე ძირს და ურჩია ამბობენ, რომ ეს ავადმყოფის ცოდვის ნიშანიაო.

მღვდელთა შორის ის მიაჩნიათ უფრო სწავლული და მართალი, ვინც ისეთ ორქოვ პასუხს გამოსთქვამს, რომლის გაგება რამდენსამე სახით შეიძლება ზე რომლის ან ერთი აზრი და ან მეორე უსათუოდ ვამართლდება. ხოლო ზოგს მათგანს რომ იღუმალი თუ აშკარა კავშირი აქვს ეშმაკთან, რომლის შემწეობით მართლდება მათი ნათქვამი, ამაში აღვილად დარწმუნდებით შემდეგი ამბიდან, რომელიც ჩემს დროს მოხდა. ჩვენ სახლის მეზობლად იდგა ერთი აზნაური, ჩვენი პატრიისმცემელი. ბევრი საუბრის შემდეგ ჩვენ მას თავიდან გამოვაცალეთ მათი მღვდლების ცრუმორწმუნოება და დავარწმუნეთ, რომ ყოველივე მათი ხერხი აშკარა სიცრუეა, რომლის მიზანი მხოლოდ მღვდლების სარგებლობააო. გაიარა რამდენმამე ხანმა და ეს აზნაური ავად გახდა. მან მარჩიელად მღვდელი დაიბარა, უფრო გასართობად და სხვების შესარცხვენად და არა იმიტომ, რომ მღვდლის მარჩიელობისა სწამებოდა რამე. მღვდელი მოვიდა, არჩია წიგნაკისა და ვეცხლის ეყენების შემწეობით და უთხრა, რომ შენი ცოდვების გამო წმიდანს მოუვლენია შენთვის ავადმყოფობა და რადგან ფრიად მძიმეა შენი ცოდვები, წმიდანს შენი სიკვდილი უნდაო. სხვა საშუალებით თავს ვერ იხსნი, თუ მსხვერპლად არ შესწირავ შენი ჯოგიდან ამ და ამ თეთრ მოზვერსაო. ამ რჩევაზე ავადმყოფმა მღვდელს სიცილი დააყარა და უთხრა, რომ ყოველივე ეს სიცრუე არისო და თქვენივე გამოგონილია თქვენის სარგებლობისათვისო; არა მჯერა, რომ წმიდანი ჩემის განკურნებისათვის ასეთს მსხვერპლს მომთხოვდაო. კარგო, უპასუხა ზეშამ, ჩემი სიტყვების დასაბუთებლად მოეყვანინათ მთელი შენი ჯოგი და თუ იმაში ვერაერთარი ცვლილება ვერ შენიშნო, მე მატყუარად ჩამრიცხეო; ხოლო თუ რომ აქ მოახლოვებისათანავე მთელი ჯოგი გაჩერდება და მხოლოდ ჩემგან დასაბუთებელი თეთრი მოზვერი დაშორდება მთელ ჯოგს და პირდაპირ მოვა აქ, შენ წინაშე, მაშინ ხომ მერწმუნებო? , დიდაცო, უპასუხა ავადმყოფმა. მოიყვანეს მართლა ჯოგი. რო-

ცა ჯოგი მიუახლოვდა ავადმყოფის სახლს ერთიანად, გაჩერდა, გარდა თეთრი მოზვცრისა, რომელიც გამოვიდა ჯოგიდან და პირდაპირ ავადმყოფის ლოგინთან მივიდა. ავადმყოფი მაშინ შეშინდა, რომ მღვდლის ნარჩევი ამიხდები და მოკვდებიო; დარწმუნდა რომ ჩვენი სიტყვები გატრუვდა, და ამიტომაც ირწმუნა მღვდლის რჩევა და წმიდანს შესწირა მსხვერპლად მოზვერი. ვინ იტყვის, რომ აქ ეშმაკის ხელი არ ყოფილიყოს? და ვინ არ დასტირებს მწარედ ამ საწყალ მღვდლებს უბედურებას? მის მაგიერ, რომ ღვთისაგან რჩეულმა მღვდლებმა მსხვერპლად შესწირონ წმიდა ხორცი და სისხლი მაცხოვრისა ჩვენისა, პირუტყვისა სწირავენ ეშმაკს, რამეთუ დაბრმავებულან ბოროტებითა, უმეცრებითა და ანგარებითა!

მე-XVIII საუკუნე შესანიშნავი ხანაა ქართულ ლიტერატურაში. კათოლიკეთა მისიონერების ვაეღენით და რუსეთის სქოლასტიური სწავლა-განათლების წყალობით შეინძრა უწინდელი გონებრივი საზღოს საფუძველნი და დაჰქროლა საქართველოს ახალმა კულტურულმა სიომ. ამ დროის მწერალნი არა კმაყოფილდებიან ძველებური საარაკო მოთხრობებით და გულმოდგინედ ითვისებენ ევროპიელთა მეცნიერულს ცოდნას. ასეთს მოძრაობას სათავეში ჩაუდგა ანტონი კათოლიკოზი თავის ფილოსოფიური თხუზულებებით და ახალ გეგმაზედ მოწყობილი სასწავლებლებით. ანტონ კათოლიკოზის გვერდით მოღვაწეობენ მისი თანამედროვენი, რომელთაც უღვივის იგივე კეთილ-შობილი გრძნობა მამულის სიყვარულის და მის აღორძინებისა. თვითეული მათგანი იკვლევს და იძიებს ან წარსულის მნიშვნელობას აწმყოს გასაუმჯობესებლად, ან არკვევს კანონმდებლობას (მეფე ვახტანგ VI), ან ჰკრეფავს საისტორიო და საგეოგრაფიო მასალას. ამასთანავე ვრცელდება სურვილი დაუმყარდეს ყოველს საზოგადო და სალიტერატურო მოვლენას საფუძველი, აღენიშნოს დსაყრდომი კვერთხი, განიკანონოს მუხლებით კაცის გონების ნაწარმოები.

ამ უკანასკნელის ერთგვარ დარგის.—პოეტური ქმნილების—განკანონება მუხლებით იტვირთა მამუკა ბარათაშვილმა, რომლის ლექსთა-სწავლა ჩვენში პირველი თეორიული მოძღვრებაა. იგი მოგვითხრობს, რა მნიშვნელობა აქვს პოეზიას, რა შინაარსს უნდა ემსახუროს მგოსანი, რა აზრით უნდა ამღერდეს

იგი თავის ჩანგს. მამუკა ბარათაშვილი იმ შეხედულობის არის, რომ მწერლობა და კერძოდ პოეზია საზოგადო კეთილდღეობას უნდა ემსახუროს; პოეზიამ უნდა დაჰკმოს ავი და განადიდოს კეთილი. პოეზიას მხოლოდ დიდაქტიურს, სასწავლო ღირსებას დაუსაკუთრებს და აღიარებს მას ავის და კარგის წარმომშობელ წყაროდ. ამით აიხსნება, რომ მამუკა ბარათაშვილი ერთგვარად აფასებს ნაძალადევს მკოხანსაც, რომელიც სხვის წაბადვით და სხვათა აზრთა შეცვლით მოქმედებს და იმ მწერალსაც, რომელიც ხესთა შთაბერით აქედერებს სიმებს. მ. ბარათაშვილი, რაკი ასეთს სასამსახურო როლს უთმობს პოეზიას, ჰქმნის განსაზღვრულს ფორმას ლექსთა-წყობისას, რომლის გარეგანი სახის შეცვლით შესაძლოა ლექსთა-წყობა იგი გაგვიმარტებს სხვა და სხვა გვარის ლექსთა-წყობის მოთხოვნილებას, გვიხსნის მათ სახელწოდებას მნიშვნელობას და ასაბუთებს თავისს აზრს მოყვანილი მაგალითებით. ბარათაშვილი ჩამოსთვლის, რამდენ ნაირია ქართულს მწერლობაში ლექსთა-წყობა, რამდენ მარცლოვანია თვითეული მათგანი, რა არის ლექსი, ტაეპი და სხვ.

მამუკა ბარათაშვილის „სწავლა“ ბევრნაირად საყურადღებოა იმისი მოძღვრება მოგვაგონებს რომაელთა პოეტის გორაციის „პოეტურს ხელოვნებას“ (ars poetique) და საფრანგეთის მწერლობის კანონმდებელს მე-XVII საუკ. ბუალოს, მისი l'art poetique-ით. ჩვენს ბუალოს ერთი ნაკლი აქვს: იგი მხოლოდ ლექსთა-წყობაზედ ლაპარაკობს, ესეიგი ვერსიფიკაციაზედ, იმ დროს, როდესაც საფრანგეთის და რომის ლიტერატურის სათეორიო მუხლების დამყარებელნი განსაზღვრავენ სხვა და სხვა გვარ სალიტერატურო ნაღვაწთა—ეპოსს, ლირიკას და დრამას. მამუკა ბარათაშვილის საქციელი ჩვენ კარგად გვესმის: დრამაზედ არ ჩამოაგდო ბაასი ამ ვახტანგ მეფის თანამედროვემ იმიტომ, რომ საქართველოში იმ დროს ჯერ არ იყო გავრცელებული დრამატიული ნაწერები; რაც შეეხება ეპოსს, იქნება იმან განგებ სიჩუმედ გაიარა, რადგან არ ჰსურდა „თათ-

რული⁶ გავლენის განმტკიცება, როგორც ზნეობის დამრღვე-
ველი ნაწერებისა.

საყურადღებოა მამუკას მოძღვრება იმითაც, რომ იგი
ამკობს ძველი და ახალი პოეტების ნაწერებით, არ იფიწყებს
თავის თავსაც და ჩაურთავს რამდენიმე საკუთარი ლექსი.

ჩემის აზრით ასეთი თეორიის გამოქვეყნება საჭიროა იმი-
ტომ, რომ იგი პირველი ცდაა პოეზიის განკანონებაში, თუმცა
ეს სიტყვა მას გარეგნობითი ფორმით და ზნეობით შინაარ-
სით აქვს განპარტული. თუმცა ენა ცოტა მძიმეა და ადგილ-
ადგილ გაუგებარიც, მაინც ვბედავ მკითხველს გადავცე ხელ-
უხლებლად მამუკას მთელი „სწავლა ლექსთა-თქმისა“. ამას
აქვს გარდა ისტორიული მნიშვნელობისა პედაგოგიურიც, რად-
განაც ჩვენს სასწავლებლებში შეიტანეს „სიტყვიერების თეო-
რიის“ სწავლა. მამუკას მოძღვრება ამ საკითხის ისტორიულად
გასათვალისწინებლად უსარგებლო არ იქნება.

ა. ხახანაშვილი

სწავლა ლექსთა თქმისა, დასაწყისი პირველი წაგნისა
ამას ჭამნაჲისა, პოეზიადი მამუკას პანაჲაშვილისა
მიერ ძველთა ნათქვამთაგან.

ლექსი ერთი რამ არის ამ სოფლის საქმეში ამისთვის ამ სო-
ფლის საქმის წდა განისათვის უკვე აღუე ამზედ არის სიკვდილის
უგან მოიგონებდეს და ეს ამისგანაც იქნება, რომ თუ ვარკეს იტ-
ყვი სიტყვას სამარჯუათა და წოდნის მდითა სულაქრის ცოდ-
ნითა და საშხედროს წოდნით, მთქმელი მოიგონება და მსმენა
ისწავლის. ღრთის ქება დადება ვარკები თქმის, რომ სულის სა-
რკებელი იყოს ამითა, რომ რაც საუბრობელი და იამბიკონია, ის-
იც ერთი რიგი ლექსობა არა, შავრამ თუცა ავზედ თქვა, ურბოდ
თქვა ქებისა და მოგონების ნაცვლად, სამკახაჲი და საემობელი იქ-
ნება და ცოდვან მძიმე, რომ კანი ცოდვანუ აღმკავს და ავს ასწა-
ვლას, როგორც რუსთველს ცოდ ქმობის სიკვარულზე უთქვამს

და სხვა მრავალი სამართად სჯერო სწავლება მოუყვანდა, რომელსა მისი თარგმანი მეფეს უბძანებდა, ის გამოაცხადებულს, მაგრამ ზოგიერთს მელექსეს იმისა წაგნი წუდს საშეყოთ გაუსინჯავს და რომელსამე სადღთო წერილი სამეძოდ გაულექსავს სხვას მრავალთ დუდავანთ ტრფიანობისაჲვის დათრის ზღაპრება გაულექსავს მისინთ საზიანოდ და მთქმელთ საურაგოდ. აწ რადგან ლექსობისაჲგან ესგინი და სხვა მრავალი რამ გამოვა, ამისთვის ეს სწავლოა დავწერე, რომ ლექსი ურიგოდ არავის მოუვიდეს, რადგან ამდენი კარგიცა და ავიც გამოვა. მაშ მართებს კანმა აუა ამბავი არ გაულექსოს, თუ საშეყო ლექსი უნდა დ'თის საშეყო ეკლესიასა წმინდათა რაგორც რუსთველს უთქვამს მის ერთს მიჯნურობასა(?) ანუ, მიჯნურობა არის ტურფა და თუ ქალის აშეუობაზე განდა ცოლ-ქმრობის სიყვარულზედა თქვა და იმის გზებზე რაგორც შავლე დიდი მოციქულა ისწავლება და რუსთველა ცოლ-ქმრობის სიყვარულს ისწავლება და აქებს და ფატმანის მრუშებას სძაგებს და იტყვის კანს დასკრის უგულობა და დიანსა ნატი, ან კაი იგაუბა მოიფიანე და იმასზედ თქვა ან კაი სწავლის ამბებთ კაი ამბები გაულექსე ან რმისა და ფაღვანების ამასზედ თქვა, ამისთვის, რომ კანს გაუღოვნება რმის მოანდომებს და იარაღის ჯმარებას ასწავლას და რუსთველისა და მეფისა და ქვეყნის მტერზე გამოსაყენებულა.

აწ ესე ვთქვათ ლექსი მრავალ ჯმარის, მაგრამ ჩვენს ენასზე სხვას ჯმით მართალს მოლექსეს არავის უთქვამს. ამისთვის ვინც კაი მოლექსე უნთადან ამბება გაულექსავთ და ამბას გაულექსვის რაგი თქმა შიანად ჩანსრუნაულა, თუნა წინა მთქმელს ადგილ-ადგილ კბელი შიანა და კბელ ჩანსრუნაულა ჩაურკვეათ. მაგრამ სპარსის მოშინკეთში ეს უგადრისი არის, ამისთვის რომ ის ამბავი სულ ერთი რიგი კმა უნდა იყოს, სხვა კმება სხვის რაგისათვის არის, რომელსაც თვითველად ამას ქვემო გამოაცხადებ.

კბელ შეწობილია ვინა მდინარა და შეწობილია კას სწავლის იტაგებისთვის არის, რომ რაგორც ამ შიანში მეფეს უბძანებდა იტაგათ.

უნდა მიგვანდეს ეკალსა ყმა ახალნარჩი რგულებსა,
ბერი ბამბასა გაქონდესთ ითბოდენ იმით გულებსა,
არ სტატურსა გველსა გავს, იხეებს მის უსულებსა
ვერც ხუთს მოგვცემს ვერც შხამსა სარგოსა და დასაწყულებსა.

ამ გვარი იგაუბო ამ გამს უფრო გაწეობა:

წყობილი მრავალი მუხლი ამისთვის არი რამ ერთი იგავიან
ამბავი რომ ერთმანეთზე გძლად მოხმული იყოს და შიერი სადა
წყობილში არ გაემართებოდეს წყობილის მრავალ მუხლით უნდა
თქვა რამთონს სტრიქონთაც გემართოს იმდონად თქვა ურიგო არ
არა.

გრძელი შიერი სამკეთი ამისთვის კარგია, ერთი საქმი რომ
გასაღვესავად გინდოდეს სტრიქონში არ იმართებოდეს ასე თქმა
შეემატება და რამ თქვა კარგია. რვეულიც აგრეკ თუ ერთი ამბავი.
ათხს სტრიქონში არ მოდიოდეს წყობილი რჩებოდეს ამასე რომ
თქვა უფრო გაწყობილი იქნება. იამბიგო წმიდათ წერილში ბუკრია
და ვისაცა გინდა იქიდაშე შეიტუბ.

შეწყობილია მრავალ რიგია წყობილიცა ჭქვიან, შერეული-
ცა ჭქვიან, მრჩობლელიცა ჭქვიან ყველას რიგი, რიგი მოხმარება.
აქვს.

ძანაკორული ჩანრუსული ესეც ამ რავად მოხმარება, თუ
სხვა გემები რომ ესეში ყველა ამ წიგნში დაიწერა სახელი თავს აწე-
რია, რამედი იმით მიედომება.

მაგრამ ლექსი რამი მუხლი იქნება, რომლისაც შიირისა თუ
წინა თქმულებს ხახელი რომ დამიწერია იმის სულ ბოლოს სტრი-
ქონი და ამასეთას გამაყად რომ თქვა, რომლისაც გამს იტყვი
იმ გმით ლექსი იქნება.

ტაში (ტაში?) ერთს მესლს ჭქვია, რომლისაც გამსა ბოლოს
სტრიქონის გამაყად იტყვი, იმ გამს ტაში იქნება, რომ ესეიც გა-
რჩეკით შიგ დაგვიწერია.

ზისტიკაური ერთი ამბავი, რომ რ-მუხლად გინდოდეს სათ-
ქმელად რ-მუხლად არ იმართებოდეს იმის სათქმელად კარგია.

ახლანდელს ვსთქვათ თუ ლექსს როგორ უნდა თქვას, ვისაც უნდა ლექსის თქმა ღირს: ერთი თავის აგებულებით ექნება კაცსა ლექსის განწყობა, მეორე აგებულებით რომ ანა ქონდეს იქნება რომ ლექსი დაიდვას წინ და რამთნათ ლექსი გაიყოფა თითო სანადგობად ისე სიტყვა განწყობს და თქვას ამ გვარად: «ვარდსა კითხეს

|| ეგ ზომ ტურთა || რამან შეგქნა || თვალად შირად. ||

ამ თითო თითო მობმუფსავით ოთხად სიტყვას განწყობას და ლექსი იქნება ასეთი გულის-ყურანნი მეტე თავისითაც შექმდეს თქმა იქნება ულექსოთ გეოს თქვას, მაგრამ ლექსი განწყობა-ლი ტკბილი იგაგინი უნდა იყოს რომ ორს კმათ გაინიჭებოდეს, როგორც ეს ლექსია.

მას უშმაგო ვინ მიენდოს, ვინ მოყვარე გამოვლანოს

ეს ლექსი საიდუმლოს შენახვასაც ისწავლება მოძღვარ-მოწაფობასაც და საშეყოშიაც მოინძარება ლექსი მძიმე და გძელი სიტყვა უგემურნი იქნება და უგვარო სიტყვა რომ ერთს განუგემურებს, რაც გვარინა ენაზე ტკბილათ სათქმელი და მოკლე სიტყვა არის, რომ წინას სიტყვას შემდგომი მისდევდეს და ეწყობოდეს დაიდ გვარინი იქნება, როგორც რუსთაველის ლექსი მაგრამ ეს ღრმადი და რიტორიკის უცოდინარს ცოტათ გაუძნელდება ლექსის ბოლოები ბევრი ასე რომ ერთმანერთის ტოლად იყოს, იმითი არ განწყობა, ასე უნდა - სიტყვა სიტყვას ეწყობოდეს, თვარამ რამ და საში ასე ეყოფა. ერთმანერთისთანა სათარგმანო ოთხივე რომ ბოლო ერთი იყოს, ასე უნდა ტანი კარგა ამდევდეს, მაგრამ რომელიც სტრიქონი წაიკითხო გამგონეს გაუჭირდეს, ეს ბოლო სიტყვა წინა სტრიქონი არის თუ უგანისა, მაგრამ სპარსის მოლექსენი ამას მაგთონს არად მიჩნევენ, რაც ლექსი სასე და გვარინი იგაგი ბევრად გასასინჯავია, იმას უფრო აქებენ, ემებო ეგეფა ამ წიგნში დამიწერია და იმითი შეატყობთ, რომელიც როგორ ითქმის, იქნება ლექსი გემიელი და განწყობილი იყოს, ეს ამის გაულექსავათ სხვაში არად მოსახმარია, მაგრამ იმაშიაც თუ კაი სწავლის სიტყვა გამოვა და ექ ლექსს არ აკსებოს მოლექსობაში ნაკ-

დებობა ანა. ეს შიში თითო სტრიქონი ოთხად გაიყო, დახედე თათო-თითო ორი სიტყვა შეუწყურა თუ ერთი თუ მეტი, ის მე-თხუთედი გაჭირება მერმე მეორე მუხლი მოკემის, მერმე მესამე და მერმე მეოთხე. ისიც გასინჯე თავის მუხლი რგორ ანი და იმას ქვეითები რგორ ანი, აგრევე სტრიქონი თავისა რგორ ანი მეორე მესამე და მეოთხე სხვა სიტყვა რომ ასე გააწყო ლექსი იქნება ლექსი ორს სტრიქონსაც, ჰქვიან და ამბავს ერთად გალქსილს და სრულ ლექსის წიგნსაც ყველას ლექსი ჰქვია. ასლს ერთ რიგად ლექსის კმას ეს აზოგინებს, რგორც ეს უბრალო სიტყვა ლექსს გააკეთებს ამავე წიგნში სწორად თვით სტრიქონი ოთხად გაიჭრება, ზოგი ექვსად, სარა ესენი გაიჭრების ყველა გაყოფილს ნახვით, ეს სიტყვა შიშის კმას გააკეთებს.

მიჯნურობა: მიჯნურობა: მიჯნურობა: მიჯნურობა:

ეს ოთხივე შიშის ერთის ტყუპას ხმა ანის, ამას სამი სტრიქონი სხვა მიეცე ამავე კმის და ამისთანა შიში იქნება.

შიში

მე რუსთველი ხელაგნობით ვაქ საქმეს ამაღარი ვის მოჩივობს ჯარა სპათა მისთვის ვხელობ მისთვის მეკვარა დაუძღურდა მიჯნურთათვის გვლავ წამალი არსით ანი და ანუ მომცეს განგუწნება ანუ მიწა მესამარი.

ეს ამიტომ ამისთანას შიშს გააკეთებს ამის პირველი მეგლი და სამი სხვა ტოლ-ტოლი არიან; ეს ერთი სტრიქონი ოთხად იყოფა იმაში სიტყვის მეტ-ნაკლებობა ანი არის ოთხჯო სწორე არის.

შიშის ლექსი

დაუძღურდა მიჯნურთათვის გვლავ წამალი არსით ანი ანუ მომცეს განგუწნება ანუ მიწა მესამარი.

შიშის ტეპი

და ანუ მომცეს განგუწნება ანუ მიწა მესამარი

ახლა ეს პირველი მუკელი მეტი მეორე ნაკლები მესამე პირ-
ველის ოდენი და მეოთხე კიდევ ნაკლები გბელ შაირის გამს გააკე-
თებს ეს უბრალო სიტყვა.

მიჯნურთათვისგან: მიჯნურთა: მიჯნურთათვისგან: მიჯნურთა,

ტრქელი შაირი

მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს მართვითა მზეობა
სიბრძნე...

ენა გონება...

და ვისაც ეს სრულად...

ამ თვითონ შუგულების მეტ-ნაკლებობით ეს ორივე შაირი სხვა
და სხვა კეები შაიქნა

ტრქელი შაირის ლექსი

ენა გონება დათმობა...

და ვისაც...

ტრქელი შაირი ტეში

და ვისაც ეს სრულად

ეს ჩანრუხაულიც აგრეთვე პირველი მუკლის ოდენი უნდა თავი
თა და თითო ოთხივე როგორც ეს სიტყვა.

მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას.

ამისაც სამი სტრიქონი ამისა ხმისა მიეც და ეს სიტყვა ამი-
სთანას ჩანრუხაულს გააკეთებს როგორც ეს ჩანრუხაული არის:

ჩანრუხაული

თამარ წყნარი შესაწყნარი, კმა ნარხარი, პირმდინარი,
მზე მცინარი, სარინარი, წყალ-მქნარი, მომდინარი,
მისთვის ქნარი, რაქს ქნარი, ხრსით მოქნარი, უჩინარი,
და კარდ-შაბმნარი, შამბაღნარი, ღაწვიწყაზარი, შუქ-მფინარი.

ესეც მუკლები მეტ-ნაკლებობით ორად გაიყოფებიან და ორ-
ხმად შეიქმნებიან

ჩახრუხაულის ლექსი

მისთვის ქნარი რა არს და სხვა
კარდ შამბნარი შამბაღნარი და სხვ.

ჩახრუხაულის ტეზი

კარდ შამბნარი შამბაღნარი და სხვ.

და თუ მეორეს გრძელ ჩახრუხაულის ხმის თქმა გინდოდეს,
ისიც უნდა ოთხივე მუკლები ტოლ-ტოლი იყოს, მაგრამ ამ ჩახრუ-
ხაულის მუკლებისაგან უფრო მეტები უნდა, რადგან ეს სიტყვა

მიჯნურთათვისგან: მიჯნ—საგან: მიჯნურ—გან: მიჯნ—გან

ამასაც სამი სტრიქონი ამავე ხმისა მიეც და ამის მსგავსად ჩა-
ხრუხაული იქნება ეს ხმა ასე

გძელი ჩახრუხაული

მოფილასოხრო სიტყვითა არსნო თამარ ვაჭებდეთ გულის ხმიერსა
დიონოსისგან ვითეროსითგან სრული ქებანი ამძლეთ ძლიერსა
სოგრატ სიბრძნითა საჩანგზნითა ვაყენთ ვერავეთ საწადიერსა
და უმიროზ პლატონ სიტყვა დამატონ თკითვე რა მიხვდენ შესატყვი-
ერსა.

ამაში თუ უკვლას შიარსა და ლექსში იგავი რადგან გინდოდეს
დესთ, ისე მიეცით

სოგრატ სიბრძნითა...
უმიროზ...

გძელ ჩახრუხაული ტეზი

და უმიროზ...

ეს თვითონ სტრქონი ძველი იყო და ეს მთელი ლექსები მე-
ფისავე ბძანებით მე მამუკა ბარათაშვილმა ვთქვი ამას ქვეითი გმე-
ბის ლექსები სულ ასე ვთქვი და გავარჩიე ძველი-ძველად და ახა-
ლი-ახლად სწორის მთქმელი სახელებითურთ ამ ძველის თვითონ
სტრქონისაგან ვიზოვე ეს ახალი და ამ ძველის მთქმელი არ
ვიცლოდი.

შეწყობილი ძველი

ვანერ | ვანერ | ცოლი | მოიყვანერ |

ახლა ამ შეწყობილის კმატ ოთხად გაიჭრება ერთი სტრქონი
ის სხეები რომ ოთხად იყოფა იმ ალაგს ესეც ოთხად იყოფა მა-
გრამ შიგნული ამისიც მეტი უნდა და მეორე ნაკლები, შესამე ში-
გულის ოდენა და მეორე კიდევ ნაკლები ეს სიტყვა ასრე ამისთა-
ნას ხმას გააკეთებს.

მიიჯნურნი მიჯნურნი მიიჯნურნი მიიჯნურნი

ამას რომ ექვსა სტრქონი კიდევ ამავე ხმისა მისცე და მო-
ლექსებ თავისი სახელი ბოლოს შიგ ჩართოს რთორც ამაში სწე-
რის ამისთანას ხმის შეწყობილი იქნება.

ამერ ამერ საყვარელსა რამერ
ასვეითა ენებსს თავი დაანამერ
მიწეუგებონე მკურნალედ თვლი შეინამერ,
მისად თუ ჭერ ესედა აღწერილი სწამერ,
რომ მიიტე სასჯელი ღზინი ათამამერ,
მისგან რსმე რგებსსა თვარ-ვის სიტყვა მამერ.
და თუ მამუკას მელქსედ არ იტყვიან ვამერ

შეწყობილის ლექსი

მისგან რსმე...
და თუ მამუკას...

შეწუხების ტემა

და თუ მამუკას...

მდენარი ძველი

მატარა ქალა თინაო, რასა გადამიდებ წინაო,

ახლა ამ შეწუხების ხმა და ამ მდენარის ხმას ეს გაჭყოფს,
როგორც ამას და ამას მთავრდება მიუკლდება და ეს სიტყვა ამ მდენარის ხმას გააკეთებს:

მიჯნურობისა განია, მიჯნურობისა განია

ამასაც ეტყვი სტრუქონი ამავე ხმისა მიერ შენი სახელი ბელ-
ლას ჩაურთე, როგორც ამაში სწერია და ამისთანა მდენარის ხმი-
სა იქნება

მდენარი მამუკასა

ჩემსაუკარგო ვინაო, მიწევი მიდგისარი წინაო
გონებით შემკრა სურვილმა, არადეს მომე ლხინაო,
შენთა ასესთა ჭკრეტამან, რაცხლ უმეტეს მყინაო,
ამისთვის ვიქმნე უღხენი უფრორე მომეწინაო
რომე არ დავთმე მამ რა ვკქნა, თუ შენი ჭკრეტა მინაო,
მზე ხარ და დამწვა ნათელმან, მე შენმა ნამა ქმინაო
და თქვეს ლექსი სწეროს მამუკამ კელნი არივინ ჭჭინაო.

მდენარის შაილა

მზე ხარ და სხე.
და თქვეს და სხე.

მდენარი ტაემა

და თქვეს ლექსი და სხე.

წყობილი მრავალ მუკლი ძეგელი

ახა იესო იესო საუდარი დაგიგრივესო

ახლა ამ წყობილის მრავალ მუკლისა ხმასაც ეს უბრალე სიტყვა გაზოვნიებს ვითა ეს სხვანი.

მიჯნური მიჯნურ | მიჯნური | მიჯნური მიჯნურ | მიჯნური.

ამას ცხრა სტრიქონი ამისთანავე ხმისა მოეც შენა სახელი ბოლეს ჩაურთევ და ამისთანა ხმისა იქნება ვითა ეს:

წყობილი მრავალი მუხლი მამუკასი

თუმიცა შენია, შენია კარდსარწყვეკენა ჭშენია,
სხვათა განნათობს გაშლილი, გონებას მოუღებენია,
მისგან საგისე ხარ ღზინითა, არსით შეგემთხვას სენია,
ტანსა გმოსიეს მშვეენგარე, გიდგანაღვისა სენია,
ღამაზად იზრდის არაკთა, მჭვრეტელთ არ მოუწვენია,
მისსა რად გამართებს მიჯნურთა, გუშტობა მოუსვენია,
შენსხემზისა სამუდამოდ, ღის შენთვის მოუსვენია,
მაჟეს მისგან მიწვივ ამება, არ უამად კარდამკლენია,
და გასმენ და ღზინი კეთილი, რა მზრდელსა განუჩენია,
და მამუკასათვის სიბნელე არ არის განუთენია

წყობილის მრავალ მუკლი ლექსი

დგას შენდა ღზინი კეთილი, რამზრდელს განუჩენია,
და მამუკასათვის სიბნელე არ არის განაო.

წყობილის მრავალი მუხლს ტაეში

და მამუკასათვის და სხვა

გძეღედის შიარი სამკვეთი ძეგელი

ზატარასა: სუთთას ჭალს: გარე ტეტხლი: ედებოდა: მაკსებელი: ჭუკს
არკინა.

ახლა ეს გველადი შინაძე სამკვეთის ხმა ამ გვარად გააკეთდებოდა. ისინი საცა ორად გაიჭრება, იმ ალაგს ეს სამად გაიჭრება, საცა ისინი ოთხად გაიჭრება იმ ალაგს, ეს ეჭვსად გაიჭრება ვაჭრობისა და ეს სიტყვა იმის ხმას გააკეთებს.

მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას.

განუგონდა ამ სოფელსა არ მიუეკის და არაქსა განუშოროს განაგდოს, ჩავარდების განიას დუშკეტსა ანაგზებსა, სამუდამოდ არანდო სა, თავი მკრძალად სული მრთულად შეინახოს, არა ჭყოსა წაწმედული არა დროსა, და იქებიან რომელიცა ეუჩრების სიამოვნეს ამ წუთისა ანაგდოს.

სამკვეთი შინაძე

თავი მკრძალად და და სსკ.

და იქნიან რომელიცა და სსკ.

ამისი ტემა

იქნიან რომელიცა და სსკ.

და თუ ლექსის გინა ტემა გინდა ამ წერილების რომელიცა გინდადეს ორი ბოლოს სტრეჭონის ხმაზედ თქვი. რაგორც ჩვენ აქ მოგვიშორებია და რაგორც ეს ბოლოს სტრეჭონები ამბავს გააკეთებს და ლექსი იქნება აგრევე სულ ბოლოს ხმაზედ. ერთი ტემა თქვი და ამბავიც გაათავს და ტემა იქნება რაგორც აქ სწორია.

მე რადგან ესენი შევკრიბე თვით ამათი ხმასთანა ლექსის თქმაც შემეძლო, მაგრამ ესენი უმჯობე იყვნენ ჩემსა და ამისთვის ესენი დავსწერე და ჩემი ნათქვამიც ამით ვახელ ნუ თუ მეც შელექსეთა თანა არავინ გამძღოთ და ნახოთ თქმულნი მსგავსი ლექსთა უოკედთა ჩემ-მიერ სსკანიცა და უწოდე წიგნსა ამას ჭაშნიკი ლექსთა სასულად გასრულდა მოსკოს წელთა ქრისტეს აქეთ ჩილია (1731) თვესა ფერვალსა (ბ) 2.

სულსან საბა ორბელიანმა ქილილა და მინა გალექსა თუცა რუსთველის ნათქვამი არ არი, მაგრამ ნაკლებად სათქმელიც არ არი, იმაში ბევრი ხმა მოიყვანა, ამისთვის რომ სპარსულში მრავალკმით იყო და რამითან კმათაც რამითან სტრიქონად იმაში იყო ისე თქუა და ამას ჭკვით სწერია თითო ხმასა თითო და სასულიც ზედ აწერია.

უცხა

კარგს ქალს ვინ ღირსა მოარჩენს ჭირსა
ზრუნვას მოიღებენს ვინ უჭრეტს ზირსა
თუმიცა შესვდება ანხლსა და ძვირსა
ჭჭკვიან მას უვლიმი გლისში რცხვიენულა
აკვულნა ქალნი საკმილის აღნი
რა ტინდ შევნიღდეს როგორცა ლალნი
მაშინც არ ვარკვა ვითა კლდე სალნი
ჭჭკვიან მას უვლიმი გლისში სარცხვიენულა

ჩასრუხსული მაგნაკორული

კაცსა ვისმე ბჭობს, მსჯავრისა ბჭობს, აძლევდენი იყო ცრუმლისა
მღვრელად,
სხვამ უთხრას ტირჩსდ, რადამც ხან მხივრად, მოღებენა გამართებს
ესე თქმულად,
მან თქვა ვაიმე, მაქვს ღაჩაიმე, სამართლის ქნანი მიჩანს საზღვეულად
და ზარა დამეცა, ზარა-დამეცა, ჭგონებისა გასაკრთომელად.

მოჩივართორთა, მჭყვირალთა ღორთა, შორის ვით გაებრჭო ჭკუის
მზომელად,
იგ ორნი მტერნი ვითომ ზედ ამტეერნი, ვით გაკარჩიო ზედ მა-
მკვდომელად,
რა ქნას მსაჯულმან, ღონე კლანჯულმან, ორთაგირება სიტყვამწერ-
მელად,
და ზარა დამეცა, ზარა-დამეცა, ჭგონებისა გასაკრთომელად.

ჩახრუსაული შერეული

მოკეული სენად, მოკეული სენად, თუცა მაქნა სისხლთა მჯდომეჲდად,
 ვითა რავისო, ვითა რავისო, მოყვარე დაფსთმე გასაწყრომეჲდად,
 საფურე მეცა, საფურე მეცა, თაკს ქვათაჲი ქვას დიამაგრი,
 რადგან იასე, რადგან იასე, თვითვე შევიქენ ჭირთა მზომეჲდად.
 სად არი სულო, სად არი სულო, ცოდვიას სანანეჲდად თუცა მაგარი
 და რამან მანანე, რამან მანანე, არ შეიძლება ვიყო მდომელი.

ჩახრუსაული მჩობლედი

ლალის ბაგენი, გულთა სადგენი, ჯიმშედის ბეჭდის თვალთა სადარი,
 მის ბეჭდის ღერო თუ დაღერო, ტუნი უმცროსად და საქადაკი,
 პირის სახენი, ღრუბლის ვახენი, ორიონისად უწითლე მქენად,
 თმათა დალაღნი, ტრფიალთ დალაღნი დაღსა დასმიდა ზედდა საჩენად
 პირმზე ნათელი, ვითა სანთელი, ცეცხლის მსახურთა სათაყვანებო,
 და მშვილდური წარბი მისგანვე წარბი ისრად წამსგვრავს გექნა ვნებანი

მჩობლედი ფისტიკაური

სიკეთით ბადი, სამოთხეს გაკდა, თუ არ იმასა, რა შეკადარო
 მის სამოთხისა ფარდი ქაჲს გკანდა, შეკნებით სრული დასაქადაკო,
 დასამანი ღვინოს ასხემდა, ნარგოზს ფიალა კელთა გჭირა,
 ია დამთერალი მიდგმულიყო კარდს, მიბრუჲვით ჭირი ეჭირა
 ჩარდიონს თმანი მერზედ გარდეგდო, ღვინოს გესხნა ნარგოზთა ყური.
 და ბუღბუღთა გმასა კვლარ ისმენდა ესრე შესლოდა აშოკთა შური.

შერეული

ერთსახელშუა დღისმზებრ ვითა მზუნთლად მქენარე,
 თვალნი ნარგოზად მოსარვით, ნახეკარი ულთა მცენარე,
 პირი ბროლ ლაღთა უმჯობე, ინანთით გარდაბანილი—
 წელიწად წატი მკერდ ბრტყელი რანახოკლიდეს ზენარე,
 გულ-ტებილი შაქრის უტებოსი, ბაგე ბალახში ცვარული,
 და სხედას ვით ლბილი სხული კელთათვის არ საწყენარი

(9)?

მჩხობლედი

გელ-წრათი უცხელ რსტატი ჭკუიანი გონიარა,
წელსედ ქარულად მოხატის, ვის იყო თუნდა ბერა,
გულისა გასინათებლად, თმანი სჭკუტი და სისის,
ღამის სარითა დღის კარდას შრომანთა ურჯის მსასის,
მისთან ნასატოა მნახველი თუ გასინჯულა ცნობითა,
და იგიც მის მსგავსად გაბეცდის, ვერ არას გამოცნობითა,

წეობილი

თუცა მსმენელი სწავლას უურს არა უბურობს სმენსა,
მძიმესა რად-ღა იტვირთავ, თავსა რად უზამ შენსა,
წესის უთხრა შეჯდომის ბედის ტაიჭთა სმენსა,
გზის შორისაგან განეკას ვანად მივიდეს მენსა,
თუ არ იმინოს, მიუჭვი კლდეზედა კარდაფურქნსა,
მამინ და იცნობს შეიტყობით მისსა გულისა დენსა.

შეწეობილი

ღთის მინდობა სჯობს ყოველსა გაჭრობა მუშაკობასა,
რა უკეთია, რაც მოგრა, მისსა სილამაზე მკობასა
გული მას მტკიცედ მადგო, ხუ მიწევეშა (?) კობასა,
შენი მდებარეი მოგეცეს, ვით სელაში კობასა,
თუცა მოითმენ მოგოვა დაესუნ არა კობასა,
და შენმა ტრფიალმან გამოკლეს კლდეგანი ვითოკობასა.

იაშბიკო

მრავალთა უამთა მოგებად თემთა იარკო,
ეკოდენ წრუნგა უმეტეს გაიზიარკო,
ანკარის თვალი აღეხად ვერ აღიარკო,
სადაფი მუტელი თუცა და არ მოამშურკო,
და მარგალიტი, ვერა აღიხვამს რაზომც მოამც ბეკო.

იაშბიკო

თუცა ღრუბელსა ცხარი ენამა,
აღად გაკდიდეს საქმემ ზენამა,
მადლად მიფრინველი მოკლეს ფურქნამა,
ვითა ფარვანა სანთლის ზენამა,
ჭერი შეწვა ვერთქვის ენამა

მწგულა

ბძმენმან მითხრა სიტყვა ჭირად სიტყვას ძალთა მრგველთა ხშირად,
ეგრე ბალი ვნახე ძვირად იგავთ ხუნი დასრკე სირად,
ვინცა ჭამონ, აქონ ძირად, შენდობა გრჭკან შესაწირად,
და მრავალ ხილთა იგდე ზირად მჯობის მჯობთა მოკლი მზირად.

შეწყობილი

რახომ ხმელეთი იარო,
ხემს მდურავს ვერ ეზიარო,
ახა ვქნა საუდიარო,
გლესთ არსად მოკამშეარო.

ფისტიკაური

ერთა იგივი განსოვი მოყვარისა მცნობთა ბძმენტა ტკბილად ნათქმისა,
საქმე ყოველი კაციისა არას აჩ თუ კაცი ყოველი საქმისა.

ღექსი

მეუარემან მზე მოაწვიას,
არონხსთან დია აწვიას.

მეფისავე ნათქვამი უწვებტელი

რად დაუბადე სოფლით ვიბადე, კაი სიკვდილო, მწარე სიკვდილო,
მეგონა რამე სოფელ რამე კაი სიკვდილო, მწარე საკვდილო
მისწვევს სოფელსა ავის მყოფელსა, - - - -
განკრხერ ვიშვებდი ვერ გაგიშვებდი, - - - -
მატკბოთ მაგება არად სარგება, - - - -
შენ ვერ გიცნობდი თუცა მიხმობდი, - - - -
მონკელ ანასდად მიწას მეც ღაფლად, - - - -
მოკმორდი ცოლსა შვილს თანა მყოფლსა, - - - -
მოკმორდი ძმასა გამყარე დასა, - - - -
მეგობარს სულთა საყვარელ ტკბელთა. - - - -
ძომკალ მომკვეთე სოფლის მოკვეთე, - - - -
სხვავან გამკსავნე დამსკდენ მუნ მაკნე, - - - -
მუნ გამიკითხეს დამცეს დამწინხეს, - - - -
რად ენდვე სოფელს ანასდის მყოფელს, - - - -
თუ იქ იხარე აქ კი ხარე, - - - -
დამსკდენ მტარველნი მწარეთ მტანჯველნი, - - - -
ღუფსენი მიმევა მითხრეს ეს სიტყვა - - - -

მეფის ნათქვამი ბოლო ერთი.

მე შევამჩიე ცა ქვეყნის ზღვა მთა-გელი ნაყოფი გვარი,
 აბრამს უხმე საყვარელად მეთ აღვითქვი თემთა ზღვარი,
 განვაძლიდრე განვაძრავლე, ზეცით ნაყოფი ცვარი,
 ნაცვლად ჩემთა სიკეთეთა აღმიმართეს საკვლად ჭვარი
 შევამჩიუნე მეგვიპტელნი რისხვით მივეც დანამწვარი,
 აღაშფოთე სასწაულით მიუგვინე მგალი მყვარი,
 განვიყვანე ველთა მათგან უჭირველად განაგვარი,
 ნაცვლათ ჩემად სიკეთეთა აღმიმართეს საკვლად ჯვარი,
 დამე უძღვ ნათელის სვეტით დღე ღრუბლით ვჭყუავ იგმარნი,
 ზღვა განუბე განვიყვანე მწვერვალთ მივეც კვდის განაღვარი,
 ან განუგვდათ სამოსელი განანით ვქმენ გამაძვარი.
 ნაცვლათ ჩემთა წყლობათა და სხვ.

შევიყვანე აღთქმის თემსა დაუმიკვიდრე მთა და ბარი,
 სულ აღვეცე მტერნი მათნი და დავიდეკ მათი ზარი
 მეფელნი და წინამძემლნი მივეც მათი მამაზარი
 ნაცვლად ჩემთა სიკეთათა

გორცი ვისხენ ქალწულთაგან, ვიქმნე მათი შენამყვარი,
 მკვდარნი მათნი აღვადგინე, მკვლარბული მათი ვარი
 სხუელთ მივეც განგურნება, ბრძათა სილვა ვარქვიეს ვარი
 და ნაცვლად ჩემთა წყლობათა

მეფისაგე ნათქვამი

შუროთ აღისნეს უგზილნი წესი იქმნეს მათის მამისა,
 სიკვდილს ზრანსავდენ უწესოდ, თუ დრო დაიტენ უამისა,
 უსჯულთ მისი მოწათე მიტემას ზვირავს ამისა,
 და ვაი რა მწარედ იწოდა ჩაწლეუნი მამამისა

მტილში მიუძღვა გრებულთა საწუხნა ყოვლის გაამისა
 მღვლეი მოძღვრისას მიკადენ გასტანჯველად ვამისა
 ბრალი ვერ ვიკეს მასზედა კვლავ სტემდენ წამდა-წამისა
 და ვაი რა...

მუნრანული

სამკალი გაჭეს საშუაო ძალო, თუ მოიმეი კეთილსა იქ ძალო.
 მოიმეკე და შეიკრიბე; ძალო, საუგუნოდ ან წახდების ძალო,
 მტერი რომ მწერს დასაწველად ძალო, მას შუბი გულ მესისსლედ ძალო.
 რა მას დასცემ მოისვენებ, ძალო რისსავ სოფელს სახელს ჭვარებ ძალო.

განცანგური

ორი მისი თვალი ორი ჯერნი, ბოლოს მწერკელი,
 კეკელურობის ძალით კაცის მწეხელი გულზე მწერკელი,
 ნახეთ მოყვასნო საყვარელი ჩემი თვალის ბეგრელი
 იმის უცხოად გაგის ის ტურეთა და დაუჯერელი
 და არა არა ის არ არის მე საყვარელს ვიცნობ მისი მწერკელი.

მეფის ნათქვამი ლექს ამბავი

საწუთროს ბაღი რა ქნდა სიწინ აღუქმნდრეს მეფეო,
 იდგა ყვავილი მრავალი სახელის სუნი —
 მის ფშვას აღგეს ქვეყანა სსუა და სსუა რიგთა —
 შიგება ვარდისა მრავალ ფრად გაშლილ შიგა —
 სსუანი ღვინისა შრამინი ღია ფერადნი —
 ღამბახის მსგავსად გაელა სიუხვის ვიწი —
 სიმდიდრის იასამანს სუნით აკისო —
 ჯაჭ მრავლობასა ყაყაჩო დილია საშსაში —
 მსახვას სუნის ფერისებრ შინა ყმა ბეგრე —
 მღვიძრობის თვალის ნარგისის სიხშირე იყო —
 სიფერადენი შარდახშნის ინის ყვავილებრ —
 სვე სვიანობას სასასლე შიგ იდგა რამდი —
 დოკლათის შადრეკანები მალაღია ისრუდა —
 თაკ მალღობისა აღვანი ღრუბლამდი იდგა —
 სიხარულისა არდავანს მრავლად ქვობედი —
 (?) მტერთ გულის ფერსა სუმბულისა სიმრავლე ქონდა —
 გაჭრთ გულფერისა შაბუნი იდგა მრავალი —
 გოგრის თასთა ამბარე ბუ შიგ გაშლილიყო —
 ეს ასე შექნა სოფელმან ასლა რომ კიტყვი —
 ანაზიდად ცამან მოღრუბლა ნეფსკასა გამოჩნდა —
 დაზრო ზოგი ვახშო დასტვიკდა სრულად —
 სანჯთ წვიმა სეტყვით მიეტა ხოტიო დიდი —
 გრიგაღმა ქარმა იქროლა შემუსა სრულა —
 შადრეკანები ნამსხვრევით აღიესო დასქდა —
 აღვა ძირითურთ აღმოფხვრა ქარას სიმძაჯრე —
 ჩანს უნაყოფოს მინდორად აწ ასლა იგი მეფეო,
 სოფლის სიმუხთლე ასეა რადგან სდგეს მიკვირს —
 და აწ შენ ამისთვის რათ სწუხარ უცხოთ მოჩანს განცანგ მეფეო.

ახალი კაცობა. — 1899 წ. ქართული საბჭო-კავშირული ლიტერატურა (II). — «ცხოვრება და სეკულარობა» — ტელესტრის ასალი რომანი «ადგილი» (V და VI). — ეტიუდები ქართული ლიტერატურისიდან (VII, X და XI).

ახალი ქართული ბატონაშვილისა და იოსებ ბებუაშვილის მაწიკ-წიკი (II).

ახალი გვიანპირული შ. — «უცნაურია, უცნაურია!...» ფსიხოლოგიური ეტიუდი (I). — «მედიკობა მსოფლიო მშინ კიბრები!» ამბავი (III). — ჭედილის გოდება — (ეტიუდი) (V). — «ეგ!» სურათი (VI). — «ბაღი უფილსარ!» ეტიუდი (XII). ბუნების მეფე, ეტიუდი (VIII) — გიული — მათს გობა (IX და X).

ახალი. — უკლის მხრიდან (IV).

ახალი გ. — ლამაზ ქალს (IX). — * * * ლექსი (IX).

ბიჭი და ბიჭი. — ბატონობა სამეგრელოში, თარგმანი თ. სასოკიასი (III, IV და VIII).

ბიჭი და ბიჭი. — ბიჭის ფიქრი, ლექსი (II). — «მედიკოს ში...» ლექსი (IX). — ნუ მასმეგ ნექტარს... ლექსი (IX).

ბიჭი და ბიჭი. — ვერტეხი — თარგმანი გერმანულიდან ი — ნასა (VIII, IX, X, XI და XII).

ბიჭი და ბიჭი. — რეკორ გახნდა სიყვარული. თარგმანი თ. სასოკიასი. (II).

ბიჭი და ბიჭი. — შემოდგომა. — ლექსი. (X).

ბიჭი და ბიჭი. — დამხრებულნი, რომანი ბოლგართა ცხოვრებიდან, ნაწილი მეორე, თარგმანი თ. სასოკიასი (I—V—VI).

- გოანინი ე.—კრახანა.—რამანი იტალიის ცხოვრებიდან—ნაწილი
მესამე, თარგმანი ნატალა გიგურისა (I, VI და VII).
- თაყაიშვილი ე.—ანსკელაგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი (XII)
- თ—ლი ე.—მართლად მოაღწია ჩვენამდის ძველი დილარაიანის ნაწილები
მა თუ არა (II).
- კაკაბაძე ი.—ინგლის-ტრანსსუალის ომის მიზეზ-შედეგი.—ინგლი-
სის საზოგადო პოლიტიკა (VII).
- კლდიაშვილი დავით—ქაშუშაძის გაჭირება—მოთხრობა (I, II, III
და IV).
- ლამბერტი ანტანჯელა—სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი იტალიურ-
რით. (IV, V, VIII, IX, X, XI, XII).
- მგალობლიშვილი სოფ.—წარსულიდან—მოთხრობა (II და III).
- მელანია—ნაკარდობა—მოთხრობა (V და VI).
- მეფე ერეკლეს დროის არზა (I).
- მ—ასი ს.—წუთი - სოფელი—მოთხრობა (XI და XII).
- მარი ქურუმი—ყირიმული ლექსები.—თარგმანი თ. სასოკიასი (IV).
- ყარდანიას თ.—თავგვდასაკალი იმერთა მეფის სოლომონ დიდის
შვილის-შვილის ბატონიშვილის გიორგის (აკობიო-
წრეთა) (V).
- რუსაძე ვ.—სასაღწეო ფიქრი—ლექსი (I).—ჩემი აღსარება—
ლექსი (I).—ჩემი სიმღერა—ლექსი (II).
- სენებო—ანგლისის კონსტიტუცია მე-XIX საუკუნეში IX, X
და XI.
- სახაკია თ.—პარიზის მსოფლიო გამოფენა და ჩვენს ქვეყანა (IX).
გურია-აჭარა (XI).
- სიღვანო—პასუხის პასუხი (დავით ბაქრაძეს და აკაკისა) (I).
- სემონ იმერთა მეფის და მთავრის ძამია გურიელის სიგელი (IX).
- სურგულაძე შ.—თომას ჭენტი ჭეჭელი (ბიოგრაფიული დახასიათე-
ბა) (VI)
- ს—შვილი აღ.—„კუთხის ტყაოსნის“ ყალბი ადგილები (III, IV,
V, VII, VIII და X).
- ტარღე ვ.—ჩარღვ პარნელი.—თარგმანი (I).

უიკაშვილი ზ.—სამეცნიერო მუშაობა (II). ქართული თეატრი და
ლატერატურა—50 წ. იუბილუის გამო (I).

ფურცელაძე. ანტ.—ასული ისრაელისა.—ხუთ-მოქმედებიანი ტრა-
გედია (VII, VIII და IX).

ე—ძე აღ.—საქართველოს მეფეთა ბრძანებანი (VI).

ჩანელები სახლში (VIII).

ცაგარელი ა.—ცისარტყელა, კომედია 4 მოქმედებად (X და XI).

ჯავახიშვილი ივ.—საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრეობა
მეფის-მედავით და ბატონიშვილი იუღანი (IV).—ანდრია
მოციქულის და წმ. ნინოს მოღვაწეობა საქართველო-
ში (V—VI).

ჯანშიანი.—გაკვასიაში სწავლა-განათლების მდგომარეობა 1898წ. (III)

ხალხური ლექსები.—გაგონილი ვაყიგო ანბანუდიძისაგან (IX).

ხახანაშვილი აღ.—ძველად აღბეჭდილნი წიგნნი მოსკოვის სინო-
დალურს სტამბაში (III).—ძე-XVIII საუკ. ქართული
თეორია ლექსთ-წეობისა (XII).

ჭიანჭე—* * ლექსი (III).—* * ლექსი, თარგმანი სა—სა (VI).—

* * ლექსი სა—სა (VIII).

ნეკროლოგი

† გიორგი წერეთელი. (I).

ძრონიკა

შინაურა მიმოხილვა: 1) ქართული თეატრის დღესასწაული.—მისი წელი
წინაჲსე და ამის მიზეზები.—ქართული დრამატ. საზოგად.
მოღვაწეობა.—ამ მოღვაწეობის გაფართოების საჭიროება.—
გიორგი წერეთლის გარდაცვალება. გარდაცვალებულის მნი-
შვნელობა ჩვენს ცხოვრებასა და ლიტერატურაში.—მისი და-
გრძალვა და ზოგიერთ ვაჟბატონთა უღირსი საქციელი—**ლადი-
სა (I).** — 2) ახლად განზრახული გადასახალი.—გადასახალ-
თა ისტორიის უმთავრესი მომენტები.—ჩვენი უკან ჩამორჩე-

ნა.—ახალის გადასახადის უმთავრესი თვისებანი.—მისი პრაქტიკული სიკარგე.—მისი პრაქტიკული მხარე.—შემოსავლის სიფრთხილით გამოანგარიშების საჭიროება.—ერობის ერთი საწინააღმდეგო მოსაზრება.—ორიოდე სიტყვა **pro domo sua**. **ჯაღისა (II)**. — 3) საზოგადო კრებათა სეზონი.—თავდაზნაურთა კრება.—ორიოდე სიტყვა თავდაზნაურობისა და წოდებრივ დაწესებულებათა მნაშვნელობის შესახებ.—საზოგადო საჭიროებათა შეახებ შუამდგომლობა.—სათავდაზნაურო მამულის გადაკეთება და გამკობა.—თავდაზნაურთა ახალგაზდობა.—საშვილიშვილო საქმე.—სამეურნეო ბანკის წევრთა კრება.—ამ ბანკის ზრდა-განვითარება.—რა იმედები ვერ გაამართლა მან?—მიმართულების შეცვლის საჭიროება.—ერთი კითხვა თავდაზნაურთა ბანკის მომავლ კრებაზე.—მიზნები დამხმარებელ საზოგადოებათა დაქვეითებასა.—დახმარების აღმოჩენის საჭიროება.—კიდევ რამდენიმე სიტყვა „კვალს“ და მის სულის ჩამდგმელს.—**ჯაღისა (III)**. — 4) ტფ. სათავდაზნაურო ბანკის წევრთა კრება.—უწინდელი და ეხლანდელი ოპპოზიცია.—ბანკის მოქმედება 1899 წელს.—შედარება 1898 წელთან.—ცნობები ბანკის 25 წლის მოღვაწეობის შესახებ.—საშიში გარემოება.—ბრძოლა კონკურენტებთან.—საყურადღებო საკითხი.—ბაქს სააგენტოს საქმე.—ქუთაისის ბანკის წევრთა კრების შეჩერება.—**ჯაღისა (IV)**. — 5) ქუთაისის თავდაზნაურთა კრება.—წოდებრივი ხასიათი კრებისა.—ცენზის შემცირების საკითხი.—უცნაური პოლემიკა.—„ქ. შ. წ. კ. გამ. საზ.“ წევრთა კრება.—„საზოგადოების“ ანგარიში.—სამწუხარო მსგავსება.—ფორმალური აღსრულება მოვალეობასა.—ახალი დროის მოთხოვნილებანი და მათი დაკმაყოფილების საჭიროება.—ჭიათურა და მისი მცხოვრებნი.—საზარელი მდგომარეობა.—ვისი მოვალეობაა იზრუნოს მუშების ჯანმრთელობისათვის?—ისევ ტარიფი.—საყურადღებო ცნობა.—**ჯაღისა (V)**. — 6) ციმბირში გადასახლების მოსპობა.—ორი უმაღლესი ბძანება 6 მაისს 1899 წ. და 13 ივნისს 1900 წ.—რეფორმის ნაკლებუღევანებანი.—გადასახლების მაგიერი სასჯელი.—საპატიმროთა მდგომარეობის გაუმჯობესების საჭიროება.—ქართველ მოზარდი თაობა გიჟნაზიებში.—ტფ. სათავდაზნაურო სკოლაში კუტის-დამთავრებულნი.—საჭირო შუამდგომლობა.—**ჯაღისა (VI)**. — 7) სამი ახალი საყურადღებო კანონი.—ამიერ კავ-

კასიის სახელმწიფო გლახთა მიწად-მფლობელობის გაწეს-რი-
გება.—ღირს-შესანიშნავი მუხლები ახალის დებულებისა.—გა-
დასახადთა ზეთორმა ამიერ კავკასიაში.—მისი მნიშვნელობა.—
ახალი შეღავათი ჩვენებურ თავად-აზნაურობას.—სამელიორა-
ციო კრედიტი.—ერობა, როგორც საუკეთესო დაწესებულება
მეურნეობის გაუმჯობესობისათვის.—ილოა ხონელის გარდა-
ცვალება —**ჯადისა (VII)**. — 8) მარგანეცის მრეწველთა
კუბა.—რამდენიმე ცნობა მარგანეცის მრეწველობის შესახებ.—
საბჭოს ენერგიული და ნაყოფიერი მოქმედება.—მისი ზრუნვა
მრეწველთა და მუშათათვის.—ფართო და საიმედო პროგრამა
მოდერნიზაციისათვის.—საბჭოს მოღვაწეობის კრიტიკოსები.—
ოპოზიციის მანერ მიმართულება.—უმეტრება და ინტრიგანო-
ბა —**ჯადისა (VIII)**. — 9) კეთილი ნიშნები სწავლა-განათლე-
ბის საქმეში.—უმადლეს და საშუალო სასწავლებელთა გამრავ-
ლება.—სამრველო სასწავლებელთა დაარსება.—სავაჭრო და
სამრეწველო სასწავლებლები.—საშუალო სწავლა-განათლების
რეფორმა.—მისი მნიშვნელობა ჩვენთვის.—სადგომის გადასახა-
დი.—მისი საზოგადო ხასიათი.—საქალაქო საარჩევნო უფლე-
ბანი.—ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო.—ნაფიც მსაჯულთა სა-
ზოგადო სასამართლო და ნაფიც მსაჯულთა განსაკუთრებული
სასამართლო.—მოსალოდნელ სასამართლო რეფორმის საზოგადო
ხასიათი და მნიშვნელობა —**ჯადისა (IX)**.

უცხოეთის მიმოხილვა: — 1) ბრძოლა სამხრეთ აფრიკაში —**ჯადი-**
სა (I). — 2) ბრძოლა სამხრეთ აფრიკაში —**ჯადისა (II)**. —
3) ინგლის-ტრანსვაალის ომი.—რუსეთის დიპლომატიის გა-
მარჯვებულ სპარსეთში.—გერმანიის გაძლიერება მცირე აზიაში.—
მსოფლიო გამოფენა პარიზში.—გერმანიის შინაური საქმეე-
ბი.—ჰეინცეს კანონი.—**ჯადისა (III)**. — 4) ინგლის-ტრან-
სვაალის ომი.—აჯანყება ესპანიაში.—საფრანგეთის საქალაქო
არჩევნები.—მოძრაობა ჩინეთში —**ჯადისა (V)**. — 5) არეუ-
ლობა ჩინეთში.—**ჯადისა (VII)**. — 6) არეულობა ჩინეთში.
—პეკინის აღება.—მოკავშირეთა ძნელი მდგომარეობა.—რუ-
სეთის მთავრობის წინადადება.—რუსეთი და და ევროპა შო-
რეულს აღმოსავლეთში.—შორეული და მახლობელი აღმოსავ-
ლეთი.—გერმანიის პოლიტიკა.—ინგლის-ტრანსვაალის ომის

უკანასკნელი ამბები — ჯაღისა (VIII). — 7) ჩინეთის საქმეები. — გამოურკვეველი მდგომარეობე. — მშვიდობიანობის ჩამოგდების დადგინება. — პირობების გამორკვევა. — მოკავშირეთა საერთო პოლიტიკა. — არჩევნები ინგლისში. — ლიბერალთა დამარცხება. — იმპერიალიზმის გამარჯვება. — ომის მიზეზები და შედეგი — ჯაღის. (X).

